



T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL
CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI: AB UYUM
SÜRECİ ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRMALI
BİR İNCELEME**

Buse BİÇER

195030010

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ARIÖZ

Bandırma 2022

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL
CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI: AB UYUM
SÜRECİ ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRMALI
BİR İNCELEME**

Buse BİÇER
195030010

Tez Danışmanı:
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ARIÖZ

Bandırma 2022

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI: AB UYUM SÜRECİ ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Buse BİÇER

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, günümüzde akademik ve politik anlamda en önemli tartışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kavramı devletlerin ve uluslararası örgütlerin gündemine alınmış ve ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli politikalar üretilmesine yol açmıştır. Tezin amacı, Avrupa Birliği’nin ve AB’ye üyelik sürecinde Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını inceleyerek söz konusu politikaların ne düzeyde etkili olduğu sorusuna cevap bulmaktır. Çalışma, literatür taraması dahil olmak üzere söz konusu politikalar ile ilgili resmi belgeler ve sayısal verilerden yararlanarak doküman analizi yöntemi ile hazırlanmıştır.

Tezde Dünya Ekonomik Forumu Cinsiyet Farkı Endeksi’nden alınan verilere dayanılarak, AB’nin ve AB’ye üye olmayı hedefleyen Türkiye’nin performansı karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda; AB ve Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yıllar içerisinde geliştiği fakat uygulamada yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kayda değer bir ilerleme göstermesine rağmen aday olmayı hedeflediği AB’nin oldukça gerisinde kaldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte AB’ye adaylık sürecinin, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut soruna çözüm olarak, AB ve Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında kadını araç olarak görme eğiliminin dışına çıkması, toplumsal cinsiyet algılarını ortadan kaldırmaya yönelik zihniyette ve dilde dönüşümler yaratacak politikalar ortaya koyması halinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha etkili bir biçimde sağlanacağı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği, Türkiye, Toplumsal Cinsiyet, Feminizm, Kadın Hakları

ABSTRACT

GENDER EQUALITY POLICIES IN THE EUROPEAN UNION AND TURKEY: A COMPARATIVE STUDY IN THE FRAMEWORK OF THE EU HARMONIZATION PROCESS

Buse BİÇER

Gender inequality is one of the most important academic and political debates today. In this context, the concept of gender has been put on the agenda of states and international organizations and has led to the production of various policies at the national and international level. In this context, the aim of the thesis is to find an answer to the question of how effective these policies are by examining the gender equality policies of the European Union and Turkey in the EU membership process. The study has been prepared with the document analysis method, using the official documents and numerical data related to the said policies, including the literature review.

In the thesis, based on the data obtained from the World Economic Forum Gender Gap Index, the performance of the European Union and Turkey, which aims to become a member of the European Union, is compared. As a result of the study; It has been understood that the gender equality policies of the European Union and Turkey have developed over the years, but are insufficient in practice. Although Turkey has made remarkable progress on gender equality, it has been determined that it lags far behind the European Union, which it aims to be a candidate for. As a solution to the current problem, it has been emphasized that gender equality will be achieved more effectively if the European Union and Turkey go beyond the tendency to see women as a tool in their gender equality policies and put forward policies that will create transformations in the mentality and language aimed at eliminating gender perceptions.

Keywords: European Union, Turkey, Gender, Feminism, Woman's Rights

ÖNSÖZ

Tezde, Avrupa Birliği'nin ve uyum sürecinde olan Türkiye'nin geliştirdiği toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve söz konusu politikaların karşılaştırmalı bir değerlendirmesi ele alınmıştır. Bu doğrultuda tez, AB'nin ve AB'ye uyum sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmeye yönelik ortaya koyduğu plan, program ve politikaların incelenmesini ve bu çerçevede uygulanabilirliğini tartışmayı amaçlamıştır. Çalışmanın, Türkiye ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yapılacak gelecek çalışmalar için yol göstermesi ve mevcut literatürü genişletmesi umulmaktadır. Çalışmanın yürütülmesi esnasında sabır ve özveriyle bilgi ve birikimini paylaşarak çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Arıöz'e tüm içtenliğimle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca lisans eğitimim sırasında düşüncelerimin gelişmesine katkı sağlayan değerli hocam rahmetli Prof. Dr. Hüsamettin Arslan'ı saygı, sevgi ve minnetle anarım. Her zaman yanımda olup desteğini esirgemeyen annem Vesile Biçer ve abim Günay Biçer'e sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

Adı Soyadı

Buse BİÇER

Yer ve Tarih

Bandırma 2022

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar.....	ix
GRAFİKLER.....	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	6
1.TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKALARI	7
1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı	7
1.2. Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları	18
1.2.1. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Kurucu Antlaşmalar.....	19
1.2.2. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Direktifler	24
1.2.3. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Özel Önlemler	33
1.2.3.1. Avrupa Sosyal Şartı	33
1.2.3.2. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı	33
1.2.3.3. Lizbon Stratejisi.....	34
1.2.3.4. Avrupa Kadın Şartı	35
1.2.3.5. Eylem Programları.....	36
1.2.3.6. Cinsiyet Eşitliği Stratejileri	40
1.3. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Feminist Perspektiften Bir Değerlendirme	41
İKİNCİ BÖLÜM	49
2.TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI.....	49

2.1. Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Ulusal Mevzuatta Yapılan Değişiklikler	53
2.2. Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Politika Belgelerindeki Düzenlemeler.....	59
2.3. Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Plan ve Programları.....	67
BÖLÜM 3	77
3.AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARININ İNCELENMESİ	77
3.1. Avrupa Birliği’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Uygulanabilirliğinin İncelenmesi.....	80
3.2. Türkiye Cumhuriyeti’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Uygulanabilirliğinin İncelenmesi.....	88
3.3. Avrupa Birliği-Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi	94
KAYNAKÇA	104

TABLÖLAR

Tablo 3. 1. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksinin Yapısı	78
---	----



GRAFİKLER

Grafik 1: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Genel Kategori: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması.....	82
Grafik 2: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Ekonomik Katılım ve Fırsat Kategorisi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması.....	83
Grafik 3: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Eğitim Düzeyi Kategorisi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması.....	85
Grafik 4: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Sağlık ve Hayatta Kalma Kategorisi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması.....	86
Grafik 5: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Siyasi Güçlendirme Kategorisi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması.....	87
Grafik 6: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Genel Kategori: Türkiye Cumhuriyeti Oranları.....	89
Grafik 7: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Ekonomik Katılım ve Fırsat Kategorisi: Türkiye Cumhuriyeti Oranları.....	90
Grafik 8: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Eğitim Düzeyi Kategorisi: Türkiye Cumhuriyeti Oranları.....	91
Grafik 9: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Sağlık ve Hayatta Kalma Kategorisi: Türkiye Cumhuriyeti Oranları.....	92
Grafik 10: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Siyasi Güçlendirme Kategorisi: Türkiye Cumhuriyeti Oranları.....	93
Grafik 11: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Genel Kategori: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması.....	94
Grafik 12: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Ekonomik Katılım ve Fırsat Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması.....	95
Grafik 13: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Eğitim Düzeyi Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması.....	96

Grafik 14: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Sağlık ve Hayatta Kalma Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması.....	97
Grafik 15: Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Siyasi Güçlendirme Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması.....	98



KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABTHŞ	: Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKŞ	: Avrupa Kadın Şartı
ASDEP	: Aile Sosyal Destek Programı
ASŞ	: Avrupa Sosyal Şartı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
KADES	: Kadın Destek Programı
KETEM	: Kanseri Erken Teşhis Tarama ve Eğitim Merkezi
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
KSGM	: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
PDR	: Psikolojik Danışman ve Rehberlik
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
ŞÖNİM	: Şiddet Önizleme ve İzleme Merkezi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
UEP	: Ulusal Eylem Planı
UP	: Ulusal Program
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kavramı, günümüzde sosyal bilimlerin en temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet, kadın-erkek arasındaki eşitsizliği ve bu çerçevede inşa edilen sistemi anlamak ve açıklamak adına feminist yaklaşım tarafından önerilmiş ve bu çağrı sosyal bilimlerin diğer alanlarında karşılık bulmuştur. “Cinsiyet” ve “Toplumsal Cinsiyet” kavramlarını yeniden ele alarak tanımlayan feminist düşünürler öncelikle birbirleri yerine kullanılan bu iki kavram arasındaki farkı ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede cinsiyet, erkek ve kadın bedenlerinin anatomik ve fizyolojik yapılarının farklılıklarına, toplumsal cinsiyet ise kadın ve erkek arasındaki farklılıkların psikolojik, sosyal ve kültürel bağlamda inşa edilen farklılıklara işaret etmektedir. Biyolojik olan cinsiyet, kadın-erkek bedenlerini temsil ederken toplumsal olarak inşa edilen cinsiyet, kadınlık ve erkeklik ile ilişkilendirilmektedir. Kadınlık ya da erkeklik, belirli bir kıyafeti, mesleği, jest ve mimikleri, görünümü, sosyal rolleri ve sosyal ağların tümünü içeren bir kavramdır. Cinsiyet rolleri, cinsel kimlikler ve cinsiyet önyargıları sosyal olarak üretilmektedir. Toplumsal rolleri ve sosyal ilişkileri kapsayan eril ve dişil özellikler, aile, iktidar, kültür ve medya gibi kurumlar aracılığıyla inşa edilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı, kadın-erkek bedenlerinden ziyade kadınlık ve erkeklik ile bağlantılı olup bireyin biyolojik cinsiyetinin doğrudan bir ürünü değildir. Birey, biyolojik cinsiyeti ile kadın veya erkek olarak dünyaya gelmektedir fakat bireyin toplumsal cinsiyeti sosyal yapı içerisinde inşa edilmektedir. Buradan hareketle toplumsal cinsiyet kavramı, farklılıklarının biyolojik olarak belirlenmediği, kültürel olarak üretildiğini vurgulamaktadır.

Sosyal Bilimler alanının tüm disiplinleriyle ilişkilendirilebilen bu kavram, Uluslararası İlişkiler alanını da etkilemiştir. Epistemolojik ve ontolojik çerçevede geleneksel uluslararası ilişkiler teorisini sorgulayan feminist yaklaşım, dış politikada ve uluslararası arenada toplumsal cinsiyet merceğini kullanarak disiplinin eril yapısına dikkat çekmiştir. Feminist uluslararası ilişkiler teorisi, uluslararası ilişkilerin gündeminde ve teorik çerçevesinde kadın deneyimini görünür kılarak disiplini yeniden kavramsallaştırmışlardır. Toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımlar, ulusal ve uluslararası düzeyde erkek egemen sistemi deşifre ederek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önüne

geçmek için aktörleri politika üretmeye zorlamışlardır. Böylece daha önce özel alana dahil edilen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin politik ve kamusal alanda değerlendirilmesine olanak sağlanmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sorgulanmaya başlaması, kadın-erkek arasındaki eşit haklar söylemini toplumsal cinsiyet temelinde ulusal ve uluslararası düzeyde tartışmanın önünü açmıştır. Bu tartışma, toplumsal cinsiyet kavramını küresel bağlamda tüm devletlerin ve uluslararası örgütlerin dikkate almasına yol açmıştır. Bu bağlamda hedeflerinden birisi toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanan bir toplum yaratmak olan Avrupa Birliği (AB), ekonomik alanda bir örgüt olmanın ötesine geçerek bu alanda öncü sayılabilecek çeşitli politikalar ortaya koymaktadır. Kadın-erkek eşitliğini bir değer olarak tanımlayan AB, başlangıçta ortak pazarın oluşturulması ve işgücü piyasalarının yeniden yapılandırılması için kadınların eşitliğine yönelik politikalar üretirken daha sonra kadın-erkek eşitliğini sosyal ve hukuki bir zeminde temellendirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları üç temel yaklaşım çerçevesinde şekillenmiştir: Eşit muamele, kadınların dezavantajlarını dengelemek amacıyla olumlu eylem, toplumsal cinsiyet yaklaşımının tüm politika süreçlerine dahil edildiği toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması. AB'nin toplumsal cinsiyet politikalarını biçimlendiren bu yaklaşımlar anlaşmalarla, yasal mevzuatla, direktiflerle ve özel olarak alınan önlemlerle düzenlenmiş ve uygulamaya konulmuştur. AB'nin ulus-üstü niteliği, üye ülkelerin ve aday ülkelerin iç hukukunu, AB Müktesebatına göre düzenlemesini gerektirmektedir. Bu durum üye ülkelerin veya aday olan ülkelerin, AB'ye uyum sürecinde, kendi mevzuatlarında düzenlemeler yaparak sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda önemli değişiklikler yapmaya zorlamaktadır. Türkiye AB'ye aday statüsünde bir ülke olarak söz konusu değişiklikleri uzun süredir gerçekleştirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kuruluş yıllarında belirlemiş olduğu dış politika ilkelerinden birisi kelime anlamı itibariyle coğrafi bir alandan ziyade bir uygarlık biçimine vurgu yapan Batıcılık'dır. Bu çerçevede Avrupalılaşmak; Türk Dış Politikası'nın kuruluşundan bu yana süreklilik arz eden, uluslararası aktörelere entegre olma girişimleri açısından realist ve toplumsal düzeyde halkın refah seviyesini arttırmak açısından pragmatist özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda AB'ye üye olmak isteyen Türkiye, 17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Sonuç

Bildirgesi'nden sonra 3 Ekim 2005'te tam üyelik müzakerelerinin başlaması sonucunda ortaya koyduğu reformlarla AB'ye uyum sürecine girmiştir. Türkiye bu uyum sürecinde, AB'nin temel ilke ve değerlerini benimsemeye yönelik politikalar ortaya koymuştur. Dolayısıyla AB'nin temel değerlerinden biri olan kadın-erkek eşitliğine yönelik girişimlerde de bulunmuştur. AB, yıllar içerisinde kendi toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını geliştirirken bir yandan da Türkiye'den, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin direktiflerini iç hukuka aktarmasını, ilgili tüm uluslararası anlaşmaları imzalamasını ve çekincelerini kaldırması şartlarını yerine getirmesini istemiştir. Bu şartların yerine getirilmesi, Türkiye'nin AB'ye üyeliğini etkileyeceği ve uyum sürecini kolaylaştıracağı için büyük önem taşımaktadır. Bu olgunun farkında ve bilincinde olan Türkiye, AB'ye uyum sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir dizi plan, program ve politikalar ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik Anayasa ve kanunları kapsayan ulusal mevzuatlarda değişiklikler, düzenlemeler yapmış ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan hükümlerini ortadan kaldırarak eşitliği tesis etmeye yönelik maddeler eklemiştir. Ulusal mevzuatın yanı sıra Katılım Ortaklığı Belgelerinden (KOB) hareketle hazırlamış olduğu Ulusal Programlarda (UP) ve AB'ye katılım için hazırlamış olduğu Ulusal Eylem Planları (UEP) gibi politika belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik uygulamalar ortaya koymuştur. Bununla birlikte Başbakanlığa bağlı olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik UEP, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgeleri ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planlarını ortaya koymuştur.

Tez, AB'nin ve AB'ye uyum sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmeye yönelik ortaya koyduğu plan, program ve politikaların incelenmesini ve bu çerçevede uygulanabilirliğini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, AB'nin cinsiyet eşitliği politikalarının ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde benimsediği cinsiyet eşitliği politikalarının ne düzeyde etkili olduğu sorusundan yola çıkarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla AB'nin ve uyum sürecinde olan Türkiye'nin geliştirdiği toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve söz konusu politikaların karşılaştırmalı bir değerlendirilmesi bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Çalışma, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını

geliştirdiği hipotezi üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede tezde, toplumsal cinsiyet nosyonunun AB'nin politikalarını nasıl etkilediği, AB'nin bu yönde hangi politikaları geliştirdiği, AB'nin aday ülke olan Türkiye'nin politikalarını nasıl şekillendirdiği, Türkiye'nin bu doğrultuda hangi adımları attığı, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının nasıl geliştiği ve bu politikaların uygulanabilirliği tartışılmıştır. Tez, AB ve Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının niteliğini ve uygulanabilirliğini ortaya koyup AB ve Türkiye arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapmaktır. Böylece, AB'nin ve Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda hangi noktada bulunduğunu, Türkiye'nin AB ile karşılaştırıldığında bulunduğu konumu ve küresel ölçekte diğer ülkelere göre gelişimini göstermek hedeflenmektedir. Bu çalışma, AB ve Türkiye'nin ortaya koyduğu toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını, sayısal veriler doğrultusunda hazırlanan grafiklerle birlikte inceleyerek toplumsal cinsiyet durumunu ortaya koymak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada AB ve Türkiye'nin karşılaştırmasını yapmak açısından önem teşkil etmektedir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına alternatif öneriler sunabilmek, literatürdeki boşluğu doldurabilmek ve yeni çalışmalara ilham kaynağı olabilmek açısından önem taşımaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak hazırlanmış, tezin konusu ile bağlantılı olan yazılı belgelerin ayrıntılı bir şekilde taranmasıyla oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu Raporları, AB Bakanlar Konsey Direktifleri, Dünya Ekonomik Forumu (WEF-World Economic Forum) Küresel Cinsiyet Farkı Raporları, anlaşmalar, anayasa ve kanunlar, ulusal programlar, ulusal eylem planları, kitap, makale ve internet dokümanları ayrıntılı bir şekilde incelenerek teze katkı sağlayacak veriler toplanmıştır. Toplanan veriler aracılığıyla çeşitli tablo ve grafikler hazırlanarak bulgular ortaya koyup sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın evrenini, AB kurumları, Türkiye kurum ve kuruluşları ve WEF oluşturmaktadır. Türkiye'nin hedefinin AB olması, bu çalışmayı Türkiye ve AB politikalarının karşılaştırılması sınırlılığı çerçevesinde şekillendirmiştir.

Tezde, AB ve Türkiye'nin aynı kıstaslara göre değerlendirildiği ve toplumsal cinsiyet farkının hesaplandığı WEF'in Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi ve bu doğrultuda hazırlanan raporları kullanılmıştır. WEF'in Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Raporlarından sayısal verileri çekilerek oluşturulan grafikler doğrultusunda, hedefi

AB'ye üye olabilmek olan Türkiye'nin puanları ile AB üyelerinin puan ortalaması karşılaştırılmıştır. 2019 yılında rapor hazırlanmaması sebebiyle 2019 yılı hariç, 2006 yılı ile 2021 yılı arasında hazırlanan tüm raporlar ayrı ayrı incelenmiş, raporlardaki sayısal veriler alınmış ve bu veriler ışığında karşılaştırmalı grafikler oluşturulmuştur. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dört temel kategoride incelemektedir: Ekonomik katılım ve fırsat, eğitimsel kazanımlar, sağlık ve hayatta kalma ve siyasi güçlendirme. WEF, bu dört kategoride belirli şartları karşılayan ülkelerin toplumsal cinsiyet farkını ölçüp bu ülkeleri belli bir sıralamaya koymaktadır. 2006 yılında 115 ülkeye raporda yer verilirken 2021 yılında 156 ülke raporlara dahil edilmiştir. Bu çalışmada, söz konusu raporlar doğrultusunda, AB'nin ve Türkiye'nin toplumsal cinsiyet politikaları ve AB ile Türkiye'nin cinsiyet farkı endeks puanları karşılaştırılmış ve sonuçlar grafik haline getirilmiştir.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde toplumsal cinsiyet kavramının tanımına ve kavram üzerindeki tartışmalara yer verilmiştir. AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının gelişimi ve değişimi feminist teori çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. Bu doğrultuda AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalarının yasal düzenlemelerde, direktiflerde ve özel önlemlerde nasıl şekillendiğine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını nasıl geliştirdiği, hangi yöntemleri uyguladığı ve ne tür değişiklikler yaptığı incelenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik ulusal mevzuatta yaptığı değişiklikler, politika belgelerindeki düzenlemeler ve KSGM' nin ortaya koyduğu plan ve programlar incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde, AB'nin ve Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve bu politikaların uygulanabilirliği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte AB'ye üye olma hedefinde politikalar ortaya koyan Türkiye'nin, AB ortalama değerleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi ele alınmıştır.

Tezde, AB ve Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yıllar içerisindeki gelişimi gösterilecek ve Türkiye'nin, AB uyum sürecinde ortaya koyduğu politikalar aracılığıyla kayda değer bir gelişim gösterdiği savunulacaktır. Çalışma, AB'ye üye olan ülkelerin toplumsal cinsiyet politikalarına göre yapılacak karşılaştırmalı

bir değerlendirme ile AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin yetersiz ve fakat göz ardı edilemeyecek bir ilerleme kaydettiğini gösterecektir.



BÖLÜM 1

TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKALARI

1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

1970’li yıllarda feminizmin temel tartışma alanlarından biri olana kadar ‘cinsiyet’ kavramı ile ‘toplumsal cinsiyet’ kavramı çoğunlukla birbiriyle benzer anlamda kullanılmıştır. Feminizmin kadın-erkek arasındaki eşitsizliği açıklamak için toplumsal cinsiyet kavramını kullanmaya başlaması, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkı ortaya koymuştur. Gündelik dilde birbiri ile hemen hemen aynı anlamda kullanılan bu iki kavram, bilimsel çalışmaların tartışma konuları arasına girince ve literatürde geniş bir yer edinince birbirlerinden taban tabana ayrılmış ve farklı anlamlar ile yüklenmiştir.

Toplumsal cinsiyet kavramının öncülerinden biri olan Ann Oakley (1985, s. 158), cinsiyetin ‘biyolojik’ bir anlama karşılık gelen bir terim olduğunu; ‘toplumsal cinsiyet’ teriminin ise psikolojik ve kültürel bir anlama karşılık gelen bir terim olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla bir erkek veya bir kadın olmak belirli bir cinsel organa sahip olmak kadar kıyafet, meslek, jest ve mimik, dışsal görünüm, sosyal roller, sosyal ağ ve kişiliğin de bir fonksiyonudur. Cinsiyet insanların biyolojik anlamdaki farklılıklarını ortaya koyarken, toplumsal cinsiyet insanların toplumdaki konumu, toplumsal rolleri ve sosyal ilişkileri bağlamındaki farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda cinsiyet terimine ‘kadın-erkek, er-dişi’ ikilikleri karşılık gelirken toplumsal cinsiyet terimine ‘kadınlık-erkeklik, eril-dişil’ ikilikleri karşılık gelmektedir. Bu ikiliklerden de anlaşılacağı üzere cinsiyet insan bedeninin fiziksel, bedensel ve anatomik yönlerine oturtulurken; toplumsal cinsiyet toplumsal yapıların ve kurumların şekillendirerek toplumdaki bireylere tek tek biçtiği roller üzerine oturtulmaktadır. Bu anlamda toplumsal cinsiyet kavramında, kadın ve erkeğin rollerinin, toplumdaki inançlar, kültür, yaşam tarzı, önyargılar, iktidar ilişkileri tarafından belirlendiği gözlemlenmektedir.

Pierre Bourdieu (2015, s. 22-23), insanlar arasındaki kadın ve erkek bedenleri olarak belirlenen biyolojik farklılığın ve cinsel organlar arasında farklılık gösteren anatomik yapının farklılığının, toplumsal olarak yapılandırılan farklılığa bir altyapı sunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla biyolojik ve anatomik farklılıklardan ötürü toplumsal cinsiyet inşa edilmiştir. Bu fizyolojik farklılıklar toplumsal cinsiyetin doğal bir gerekçesi durumundadır. Buradan hareketle biyolojik temelli yapı farklılıkları cinsiyetçi işbölümlerini doğurmaktadır. Eril tahakküm üzerine kurulmuş olan bu toplumsal düzen; kadın ve erkeğe iş yapısı bakımından ayrılan cinsiyetçi işbölümü ile, kadın ve erkeğin farklı alanlarda konumlandırılan mekan yapısı ile, son olarak da kadın ve erkeğin zamansal anlamda farklılaştırılması olarak zamanın yapısı ile kendini inşa etmektedir.

Mary Holmes (2007, s. 2-3), cinsiyeti; kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklar olarak tanımlamıştır. Toplumsal cinsiyeti ise kadınsı ve erkeksi olmak arasında sosyal olarak üretilen farklılıklar olarak tanımlamıştır. Kadınsılığa ve erkeksiliğe dayatılan cinsiyet rolleri, cinsel kimlikler, cinsiyet önyargıları sosyal olarak üretilmiştir. Bu toplumsal cinsiyet farklılıkları ise, ataerkil bir toplum yapısının özelliği olarak erkeklerin kadınlara baskın geldiği bir sosyal sistemdir. Bu sistem içerisinde erkekler kadınları tahakküm altına almakta ve kadınlar tabiatı gereği ikincil konumda bulunmaktadırlar. Sosyoloji biliminin ortaya çıkışında ve gelişmesinde önemli rol oynayan klasik dönem sosyologları, kadınlar ve erkekler arasındaki sosyal farklılıklara çok az önem vermişlerdir. Özellikle Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim gibi sosyologlar cinsiyet eşitsizliği hakkındaki fikirleriyle dikkat çekmemişlerdir. Dahası kadınların alt toplumsal rolünü verili olarak görmüşlerdir. Durkheim, moderniteyle birlikte daha da derinleşen ‘cinsiyet rolleri’ arasındaki ayrımın işlevsel ve biyolojik temelli bir evrim olduğunu düşünmüştür. Yani, toplum yapısı kompleks bir hal aldıkça kadınlar ve erkekler arasında bedensel ve zihinsel olarak daha belirgin, net farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kadınlar ve erkekler, rolleri konusunda uzmanlaşmışlardır. Bu durum ise işbölümünü daha verimli kılmış ve toplumu daha güçlü hale getirmiştir. Max Weber de, kadınların erkeklere bağımlı bir sosyal konumlarının olduğunu savunmuş ve bu durumun sebebi olarak ise, ‘erkeğin fiziksel ve entelektüel enerjilerinin normal üstünlüğü’ olduğunu göstermiştir (Holmes, 2007, s. 2-3).

Aydınlanma Çağı'nda bilime olan inancın artması, bilimin tüm inançların üstüne konulması, aklın ve mantığın her şeyin önünde tutulmasıyla birlikte insanlığın doğaya olan hakimiyeti söz konusu olmuştur. Doğa, usta insanlar tarafından kontrol edilebilecek bir 'nesne' haline getirilmiştir. Francis Bacon, bilim ve teknoloji sayesinde doğanın bütün sırlarının bilinebileceğini, doğanın gizemliliğini yok ederek kutsallaştırılmasının önüne geçilebileceğini savunmuştur. Bu aşamadan sonra ise doğa, insanın ihtiyaçlarını ve arzularını karşılayan bir 'köle' olarak konumlandırılmıştır. Dolayısıyla doğanın besleyici, büyüyen ve sevgi dolu bir güç olduğu fikri; insan eliyle şekillendirilen, evcilleştirilen bir madde olduğu fikriyle değiştirilmiştir. Bu değişimde doğa çoğunlukla 'kadın' olarak düşünülmüştür. Doğanın ustalığa tabi olması gibi kadınlar da erkeklere tabi kılınmıştır. Yine kadınlar da doğa gibi gizemli, öngörülemeyen, tehlikeli bir 'öteki' olarak anlaşılmıştır. Kadın-erkek arasında kurulan hiyerarşik ilişkiler, bilimin de cinsiyetlendirilmesi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla sosyoloji bilimi de, bilimin erkek düşüncesi ve erkek faaliyeti olduğuna dair bir inancı miras almıştır. Klasik sosyologlar tarafından kadınların evcilliği, erkeklerin dünyevi faaliyetleri yalnızca bir ideal olarak benimsenmemiş aynı zamanda cinsiyetlerin farklı kabiliyetlerini en iyi ve en verimli şekilde kullanacak 'doğal' bir durum olduğu varsayılmıştır (Sydie, 1994, s. 205-206).

Anthony Giddens' ın da belirttiği üzere (2009, s. 601-602), modern dönem sosyologları cinsiyet kavramından genellikle, erkek ve kadın bedenlerinin tanımlanması şeklinde bahsetmektedirler. Cinsiyet, erkek ve kadın bedenlerinin anatomik ve fizyolojik yapılarının farklılıklarının ortaya konularak tanımlanmasıdır. Toplumsal cinsiyet kavramı ise kadın ve erkek arasındaki farklılıkların, psikolojik-sosyal-kültürel bağlamda inşa edilen farklılıklar olduğu şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu kavram kadın-erkek bedenlerinden ziyade kadınlık ve erkeklik ile bağlantılı olup bireyin biyolojik cinsiyetinin doğrudan bir ürünü değildir. Biyolojik olan cinsiyet ile toplumsal olan cinsiyet arasındaki ayrım; aile, kültür, iktidar ve medya gibi kurumlar yardımıyla öğrenilen cinsiyet rolleri ile kendini göstermektedir. İnsan, biyolojik cinsiyeti ile yani kadın ya da erkek olarak dünyaya gelmektedir; sosyal cinsiyetini ise toplumsal yapı içerisinde geliştirmektedir. İnsanlar toplumsal cinsiyet sosyalleşmesi ile birlikte toplum tarafından cinsiyetlerine uygun görülen sosyal normları ve beklentileri

içselleştirmektedirler. Dolayısıyla cinsiyet farklılıkları biyolojik olarak belirlenmemektedir, kültürel olarak üretilmektedirler. Bu durumda toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın ve erkeğin kendilerine biçilen bu farklı rollerle sosyalleşmesinden kaynaklanmaktadır.

Bir kültürün üyelerinin belli başlı davranış kalıplarına atfettiği rolleri biyolojik anlamdaki cinsiyet kavramı belirlememektedir. Julia T.Wood, sorun teşkil eden hususun, kadın-erkek arasındaki biyolojik farklılıklardan ziyade, bu farklılıkların nasıl algılandığı ve bu farklılıklardan doğan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi için ne kadar çaba sarf edildiği konusu olduğu üzerinde durmuştur. Bu durumdan doğan sonuç cinsiyet eşitsizliği tartışmalarının toplumsal cinsiyet tartışmasına dönüşmesi olmuştur. Wood (2009, s. 23-24), toplumsal cinsiyeti, genetik ve biyolojik faktörlere bakılarak yapılan sınıflandırmalar olarak tanımlamıştır. Toplum, kadın ve erkeğin fiziksel özelliklerini dikkate alarak her iki cinse de belirli roller ve anlamlar yükleyerek bazı sınıflandırmalar yapmıştır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kültürler arasında, belirli bir kültür ve zaman içerisinde, bireylerin hayatları boyunca ve diğer cinsiyetlere göre değişen sosyal ve sembolik bir yapıdır.

Cinsiyet, erkek ve kadın bedenleri üzerindeki kromozomların moleküler yapılar, cinsel organ ve üreme kapasitelerindeki evrensel farklılıklar anlamına gelmektedir. Fakat toplumsal cinsiyet, bu doğal, verili cinsiyet temeline oturtulmuş olan kültürel yorumlardır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı, sonsuz değişkene sahip eril ve dişil farklılıkları içeren kategorileri ifade etmektedir. Sosyal olarak inşa edilmiş olan bu eril ve dişil kategoriler her kültürde farklı şekilde yorumlanabilmektedir. Bireysel kimlikleri belirleyen toplumsal kurumlar ve sembolik sistemler, aynı zamanda kadın ve erkek hakkındaki değişken inanç ve uygulama kümelerini de ortaya koymaktadırlar (Bilton, et al., 1996, s. 202-203).

Toplumsal kurumlar tarafından bireylere dikte edilen cinsiyet rolleri, erkek ve kadın olmanın anlamını ortaya koymaktadır. Cinsiyet rolleri, kişinin doğduğunda sahip olduğu cinsiyetiyle belirlenen rollerin pratikte uygulanması anlamına gelmektedir. Toplum, kadınlardan ve erkeklerden farklı şekilde davranmalarını beklemektedir. Dolayısıyla bireylerin sahip olması gereken cinsel kimlikleri, cinsiyet rollerini ve kişiliği toplumsal yapı oluşturmaktadır. Rol teorisyenlerinden Ralf Dahrendorf, tek tek

bireylerin sosyal ilişkilere oturtulduğunun ve bunun sosyal öğrenme ile yapıldığını savunmaktadır (Connell, 2016, s. 85-86). Bireyler, toplum tarafından belirlenen, kendi cinsiyetine özgü rollerini toplumsallaşma ile öğrenmektedir. Birey, öncelikle kendi cinsiyetini kavramaktadır, sonra da cinsiyetine özgü kalıplaşmış rolleri sosyal çevresinden öğrenmektedir. Birey, sosyal öğrenmeyi, küçük yaşlardan itibaren hem ebeveynlerini hem de çevresini taklit ederek öğrenebilmektedir. Taklit, toplumsal birim hayat tarzının bireysel hayata geçişini sağlamaktadır (Simmel, 2013, s. 103). Birey, kendisine atfedilen görevleri, rolleri ve beklentileri gerçekleştirirken yalnız kalmamak ve toplumdan dışlanmamak adına taklit yoluna başvurmaktadır. Dolayısıyla taklit, toplumsal muhtevaların aktarıcılığını yapmaktadır. Bu anlamda cinsiyet rolleri toplum içerisinde nesilden nesle taşınmaktadır. Taklidin yanı sıra birey, sosyal öğrenmeyi; pekiştirme, ödüllendirme ve cezalandırma yöntemleri üzerinden öğrenebilmektedir. Bireyin, kendi cinsiyetine uygun davranışlarda bulunduğu zaman ödüllendirilmesi veya kendi cinsiyetine aykırı davranışlarda bulunduğu zaman cezalandırılması, ondan yapması beklenen uygun davranış ve tutumları bulmasına ve öğrenmesine yol açmaktadır (Connell, 2016, s. 85-86).

Toplumdaki bireylerden, toplumsal yapıya uygun, kalıpların dışına çıkmayan davranışlar sergilemesi ve cinsiyetlerine uygun görünümlere bürünmesi beklenmektedir. Susan Bordo, bedenlerin, süslemelerin ve görünüşlerin bir kişinin cinsiyetini belirlemede yardımcı olduğunu belirtmiştir. Zira belirlenmiş kalıpların içine giren bireylerin cinsiyet olarak sınıflandırılması daha kolay olmakta ve toplumsal yapıyı bozmamaktadır. Judith Lorber (1994, s. 18-19), cinsiyete özgü kıyafetlerin, saç stillerinin, takı ve mücevheratların, yürüme tarzının ve kozmetiklerin bilinçli kullanımının olmaması durumunda kadın ve erkek cinsinin birbirine benzeyeceğini vurgulayarak kadın-erkek arasındaki ayrımın biyolojik değil, toplumsal, kültürel ve psikolojik bir ayrım olduğuna atıf yapmıştır. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere kadın bedeni üzerine yüklenen farklı anlamlar, fiziksel özellikler, bedensel duruşlar ve kimlikler oluşturulmuştur. Ve kendi cinsiyetine özgü bu cinsiyetli görünümünü bedenleri üzerinde meydana getiremeyen bireyler, kendisine, kimliğine ve statüsüne yönelik bir takım güçlüklerle karşı karşıya gelmek durumunda kalmaktadırlar (Lucal, 1999, s. 784).

Kadın ve erkeklerin farklı görünmeleri gerektiğini düşünen ve bu düşüncesini savunan Aydınlanma Dönemi filozoflarından birisi Jean-Jacques Rousseau olmuştur. Ona göre kadınların ve erkeklerin bedenleri, mizaçları, karakterleri doğası gereği farklıdır. Kadınlar fiziksel yapıları gereği erkek bedenlerine nazaran daha zayıf ve güçsüzdür. Dolayısıyla kadının toplumdaki yeri arka plana itilmiştir. Bu bağlamda kadın-erkek ilişkileri eşit değildir ve kadınlar her yönden erkeklere muhtaç olmaktadır. Kadın, yalnızca erkeğe haz vermek ve ona tabi olmak için yaratılmıştır. Dolayısıyla kadının varoluşundaki nihai amaç efendisine yani erkeğe hoş gözükmektir. Buradan hareketle, Rousseau, kadının eğitiminin yalnızca kendisine fayda sağlayacak türde bilgileri içermesini önermektedir. Bu eğitimde “kadınlar; erkeklere hoş görünmek, onlara fayda sağlayabilmek, kendilerini onlara sevdirebilmek, onları büyütme ve onlara öğüt vermek için neler yapması gerektiğini” öğrenmelidir (Wollstonecraft, 2012, s. 122). Rousseau, kadınlara gereğinden fazla müsamaha gösterilmemesi ve özgür bırakılmamaları gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü kadınlar erkeklere itaat etmeli ve bunun için de uysal davranmayı öğrenmelidirler. Bu durumda kadınlar erkeklerin bilinçli bir şekilde yaptığı haksızlıklara boyun eğmeli ve bu durumdan şikayetçi olmamalıdır. Zira kadınlar erkek baskısına itaat etmeyip başkaldırdığı takdirde erkekler tarafından yapılan kötü muameleyle karşı karşıya kalabilir ve erkeklerin bu kötü muamelesi de meşrulaştırılacaktır.

Wollstonecraft (2012, s. 119-140), kadın-erkek ilişkilerinin eşit olmadığını ve olmaması gerektiğini savunan Rousseau’nun fikirlerini ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Aklın ve mantığın ön planda tutulması gerektiğini ortaya koyan Aydınlanma düşünürünün, hangi akıl ile kadın ve erkek arasında doğası gereği bir ayrımın olduğunu savunmasını, kadının erkeğe tabi kılınmasını dile getirdiğini sorgulamaktadır. Bu noktada Rousseau’nun akıl ile değil tutkularıyla hareket ettiğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra kadının zihninden ziyade bedeninin önemli olduğunu bundan dolayı da yalnızca bedensel eğitimin dikkate alınması gerektiği görüşüne de tamamıyla karşı çıkmaktadır. Bu durum kadınların anlayış ve kavrayış gücünün yok sayılmasına ve kadının güçsüz gösterilmesine sebebiyet vermektedir. Kız çocuklarının bebeklerle oynamaya itilmesi, dış görünüşü ile ilgilenmesi, güzel giysilerle giydirilmesi, süslenmeye yönlendirilmesi onların zihinsel aktivitelerini engellemektedir. Dolayısıyla

Rousseau'nun önerdiği bu yanlış eğitim sistemi kadın-erkek arasındaki eşitsizliği daha da derinleştirmektedir. Toplumsal olarak dayatılan estetik kaygılar, kadının fiziksel ve zihinsel anlamda güç sahibi olmasının önündeki engellerden biridir. Eğer kadın bu güce sahip olabilseydi veya erişebilseydi, Rousseau'nun öne sürdüğü bedensel eksikliklerini de kapatabilirdi. Dolayısıyla “erkeğin sahip olduğu varsayılan bu doğal üstünlüğün gerçekliği, ancak kadına da erkeğe verildiği gibi zihinsel ve bedensel egzersiz yapma hakkı verildiğinde belirlenebilir” görüşünü ortaya koymuştur (Wollstonecraft, 2012, s. 119-140).

Erkeklerin kadınlardan doğaları ve cinsiyetleri gereği üstün bir konumda oldukları görüşü, feminizmin ortaya koyduğu tartışma alanları ile ve toplumsal cinsiyet kavramının da bu tartışma konularına dahil olması ile birlikte altüst edilmiştir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbirlerinden ayrılması, toplumsal cinsiyet kavramının farklı bir şekilde tanımlanması, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların doğallığına değil kültürelliğine atıfta bulunmuştur. Kadın ve erkek arasındaki farklılıklar, toplumsal işleyişin ortaya koyduğu düzen çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal işleyişle birlikte kadın ve erkeğe farklı bir biçimde paylaştırılan cinsel işbölümleri ortaya çıkmıştır. Siyasal iktisatçılar, kadın emeğini tanımlayarak kadın mesleklerine ve kadının yapması gereken veya yapabileceği işlere doğada bir zemin hazırlamaya çalışmışlardır (Duby ve Perrot, 2005, s. 305). Toplumsal cinsiyet kavramı da tam olarak, toplum mühendislerinin inşa ettiği cinsel işbölümü düzeninin kadın-erkek arasında yaratmış olduğu eşitsizliğe vurgu yapmaktadır.

Engels (2020, s. 83), “kadın ve erkek arasındaki ilk iş bölümünün çocuğun doğumu” olduğunu dile getirmiştir. Engels, tek eşliliğin olmadığı dönemlerde kadının toplumda saygın bir konumda bulunduğunu ve değerli görüldüğünü belirtmiştir. Ancak kapitalist sistemin aile yapısını değiştirerek oluşturduğu ataerkil toplumlarda, yeniden üretim sistemine dayalı olarak hem tüketim malzemelerinin hem de malzemeleri üretecek nesillerin üretilmesi gerekmektedir. Bu sistemde bireysel mülkün ve sermayenin devamlılığı için üretilen yeni nesiller bir plan ve program dahilinde kontrol altında tutulmaktadır. Mülkiyet ilişkilerinin ve miras kavramının tek eşli toplum düzenini oluşturması, kadının erkeğe sadık kalmasını ve erkeğin tahakkümüne girmesi sonucunu doğurmuştur. Buradan yola çıkarak Engels, tarihin ilk sınıf çatışmasını tek

eşlilik ile; ilk sınıf baskısını da kadının erkek tarafından bastırılması ile eşleştığının altını çizmektedir.

Kadınların; sınıf ve üretim ilişkileri nedeniyle ve kapitalist sistem içerisinde ezildiğini ve baskı gördüğünü savunan Marksist feministler, eşitsizliği doğuran temel sorunun kadın erkek ilişkilerinin değil de, kadın ve ekonomik sistem arasındaki ilişkiler olduğunu savunmaktadırlar. Engels, bu eşitsizliğin Proleter Devrim ile son bulacağını, devrimden sonra tüm insanların işçi olacağını, özel mülkiyetin yok olacağını ve hem erkeğin hem de kadının sermayeden kurtularak toplumda eşitleneceğini ifade etmektedir (Hartmann, 1981, s. 5). Kadın ve erkeğin bu sistem içerisindeki eşit olmayan konumlarının, hayatlarının bölünen alanlarının sebebi olarak kapitalizmi gösterirken insanların bu eşitliği sağlamak ve hayatlarını yeniden birleştirmek için çaba göstermeleri gerektiği önerilmektedir. Kapitalizmin sonu, kadın erkek arasındaki ayrımı ve erkeğin kadına olan baskısını yok edecektir (Hartmann, 1981, s. 6).

Raewyn Connell (2016, s. 14), kadın-erkek eşitsizliğinin ve kadına yönelik erkek tahakkümünün varlığıyla ilgili olan feminist savın doğruluğunu kabul ettiğini belirterek bu eşitsizliğin ortadan kalkması adına çözüm önerileri ortaya koymuştur. Bu eşitsizlik ve baskının ortadan kalkması için toplumu algılamada köklü değişikliklerin gerçekleşmesi gerektiğini öne sürmektedir. Toplumsal olarak düzenlenen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin; niçin, hangi araçlar ile, kim için ve nasıl yaratıldığını anlamak, doğurduğu eşitsizliği sorgulamak, kabul etmemek ve oluşturulan bu düzeni kökten değiştirmek için toplum bilimlerinin özenle yeniden inşası gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı, bilimsel tartışma alanına girdiğinden beri tüm politik bakış açılarını sorgulatmış ve politikaya her iki cinsiyetin dahil edilmesi gerektiğini ortaya koyarak politikanın yeniden yapılandırılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Feministler kadınların kamusal alanın dışına itilmemesi, özel alana hapsedilmemesi, hiyerarşilerin yıkılması ve erkek retoriğinin ortadan kaldırılması için kadının tüm politika alanlarına ve eylemlerin tüm aşamalarına dahil edilmesi gerektiğini dile getirmektedirler. Buradaki temel amaç, nicel olarak kadınların toplumsal hayata katılımından ziyade, nitel olarak da kadın deneyimlerinin dikkate alınarak politik alanın topyekün dönüştürülmesi ve yeniden inşa edilmesidir (Phillips, 2012, s. 14-17).

Toplumsal cinsiyet kavramına yönelik tartışmalar zamanla farklı sosyolojik yaklaşımlar çerçevesinde gündeme gelmiştir. Ann Oakley (1985), kavramı kullandığı ilk dönemlerde cinsiyetin biyolojik, toplumsal cinsiyetin ise sosyal olarak oluştuğunu ileri sürmüştür. Fakat kavram, feminist teoride dönüşüme uğrayarak farklı anlamlarda kullanılmıştır. Zira 1970'li yıllarda toplumsal cinsiyet kavramını biyolojik cinsiyetin zıttı olarak kullanan Oakley, 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde kültürel insanın cinsiyet kavramı için de geçerli olabileceği yönündeki savını ortaya koymuştur. Oakley gibi ilk dönem toplumsal cinsiyet kavramını biyolojik anlamdaki cinsiyet kavramının karşısına yerleştiren Joan Scott da (1986), cinsiyet kavramının toplumsal cinsiyet kavramı gibi söylemsel-toplumsal olarak inşa edilmiş olmasına vurgu yapmıştır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı, inşacılık anlayışının süzgecinden geçirilerek yeniden yapılandırılmıştır. Bu yeni anlayışla birlikte, cinsiyetin, toplumsal cinsiyet ilişkileri ile kurulmuş bir ikiliğe dayandığı savunulmuştur. Söz konusu tartışmada cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki ilişki tersine dönüştürülmüştür. Cinsiyet kavramı, eski anlayışta savunulduğu gibi doğal değildir, toplumsal cinsiyet pratikleri tarafından doğallaştırılmıştır. Bu yeni yaklaşım, bir veri olarak kabul edilen ve toplumsal cinsiyetin temelini oluşturan cinsiyet anlayışının sonucu olarak dilsel tutarsızlık ve kendi içine kapalı bir doğallıkla ilişkilendirilmesi sorununa yol açtığını ortaya koymuştur. Radikal inşacı anlayış; kavram ikiliğinin yol açtığı sorunlara yönelik olarak cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmayı, terimlerden yalnızca bir tanesini kullanmayı öne sürmüştür. Zira cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının ikiliği biyolojizme ve özcülüğe yol açmaktadır. Farklılıkçı feminist anlayış ise toplumsal cinsiyet kavramını, biyolojinin ve kadınların yaşam pratiklerinin potansiyeline gerekli değeri göstermemesi sebebiyle reddetmiştir (Savran, 2013, s. 235-240).

Bedenin hem genlerden, hormonlardan, hücrelerden hem de tarih ve kültürden oluştuğu düşüncesi ile birlikte feministler, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbirinden bağımsız olmadığı, birlikte meydana geldiği yaklaşımına yöneltmiştir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını feminist perspektiften yeniden ele alan bu yaklaşım biyoloji ve kültürü birleştirmiş; bedeni kültürün, siyasetin ve toplumsal değişimin dışında var olan doğal bir nesne tanımından soyutlamıştır (Fausto-Sterling,

2005, s. 1495). Güncel tartışmaların odak noktası olan toplumsal cinsiyet kavramını farklı bir perspektiften yorumlayan Judith Butler, kavramın performatif yönüne dikkat çekmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet, sosyal olarak inşa edilmiş bir dizi anlamın yeniden canlandırıldığı ve yeniden deneyimlendiği, tekrar eden bir performans veya ritüeldir. Toplumsal cinsiyet, çeşitli eylemlerin takip ettiği sabit bir kimlikten ziyade eylemlerin stilize edilmiş bir tekrarı yoluyla oluşturulmuş bir kimliktir (2006, s. 192). Yirmi birinci yüzyılda beden, toplumsal cinsiyet ve uluslararası politikanın incelemesine girerken aynı zamanda dijital, bilgisayar aracılı iktidar ilişkilerinin inceleme alanına da girmiştir. Siyasi kurumlar, resmi, gayri resmi ve sanal ekonomiler, kamusal ve özel alanlar ve sosyo-kültürel ilişkiler gibi cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin de bilgi ve iletişim teknolojileriyle yapılandırıldığı ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımla birlikte toplumsal cinsiyetin, multimedya platformları ve bilgisayarlar aracılığıyla dijital olarak kodlanmış sosyal oluşumlardan gerçekleştiği ortaya konulmaktadır (Franklin, 2010, s. 326).

Toplumsal cinsiyet, kadın-erkek ilişkilerinin karmaşık toplumsal yapısını ifade etmektedir. Uluslararası İlişkiler bağlamında bu kavram, geleneksel uluslararası ilişkiler teorisini sorgulamaya yönelik bir epistemolojik yaklaşım sergilemektedir. Bu yaklaşım, dış politikada ve uluslararası arenada kadın ve toplumsal cinsiyet konularını ortaya koymaktadır. Sorgulama, kadınların uluslararası ilişkiler disiplindeki sosyal konumlarının ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla bu durum kadınların özel alandan çıkıp politik ve kamusal alana dahil olmaya başlamasına olanak sağlamıştır. Uluslararası ilişkiler alanında ‘hegemonik bir erkeklik’ devam ediyor olsa da, alandaki kadınlar tipik olarak ‘kadınsı’ diye nitelendirilen norm ve davranışların evriminden ziyade genel olarak cinsiyete dayalı kısıtlamalardan daha özgür bir söyleme yönelmektedirler (Thoburn, 2000, s. 2-6).

Uluslararası ilişkiler disiplini, büyük güçlere odaklanan ‘yukarıdan aşağıya’ bir yaklaşım benimsemektedir. Dolayısıyla devletlerin ve piyasaların anarşik bir ortamdaki davranışlarını ve karşılıklı etkileşimlerini açıklamakla ilgilenmektedir. Geleneksel yaklaşımlar uluslararası ilişkiler disiplininin konusunu yüksek politikayı içeren devlet politikası konuları, güvenlik ve makroekonomik yönetim ile ilgili konular olduğunu ve cinsiyet sorunlarının bu hiyerarşide bir yerinin olmadığını vurgulamaktadırlar (Halliday,

1988, s. 419-420). Fakat feminist düşüncenin disipline sirayet etmesi ile birlikte ortaya çıkan Feminist Uluslararası İlişkiler teorisi, eşit olmayan toplumsal cinsiyet yapılarının disiplindeki kadınların yaşam şartlarını nasıl kısıtladığını ortaya çıkarmakla ilgilenmektedir. Dahası hiyerarşik toplumsal ilişkilerin nasıl yok edilebileceğine dair çözüm üretmeye çalışmaktadırlar (Tickner, 2001, s. 4). Feminist Uluslararası İlişkiler teorisyenleri, devletin tarafsız bir hakem olmadığını ve politika uygulamalarını öncelikle erkeklerin çıkarlarına uygun olarak düzenleyen ‘cinsiyete dayalı devletler’ olduğunu savunmaktadırlar. Feminist teorinin sorguladığı uluslararası ilişkiler kavramları ve uygulamaları, eril kimliklerin inşasına ve yeniden üretilmesine imkan tanımaktadır. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin bu kavram ve uygulamalarının toplumsal cinsiyete dayalı temellerini anlamak ve ortak çıkarmak, alandaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçmede önem arz etmektedir (Tickner, 2001, s. 21).

Feminist analiz; güç, egemenlik, karşılıklılık gibi kavramların yeniden analiz edilmesini ve bu kavramların erkek yapılarının söz konusu disiplin hakkında nasıl düşünüldüğünü etkileyip etkilemediğini sorgulamaktadır. Aynı zamanda kullanılan dil ve kavramların düşünceleri nasıl değiştirebileceğini ve etkileyebileceğini irdelemektedir. Buradan yola çıkarak bu kavramların geleneksel olarak erkek düşüncesini yansıttığını ve sorgulamaya tabi olması gerektiğini sorgulamaktadır (Keohane, 1989, s. 245-249). Uluslararası ilişkilerin erkeklerin siyaset alanı olarak görülmesi, kadınların bu alanda yalnızca erkeklere destek hizmeti sağlamak amacıyla bulunması ve erkeklerin kadınlardan daha güçlü sosyal konumlara sahip olması feminist teorinin eleştiri alanına girmektedir. Erkeklerin ve kadınların geleneksel olarak belirlenmiş yerlerinde kalması, teorilerin varsaydığı davranışlarda bulunması; belirlenen yerlerin doğru olduğu ve eleştiriye tabi tutulmayacakları ya da teorileştirilmeyecekleri anlamına gelmemektedir (Sylvester, 1994, s. 4-5). Cynthia Enloe (2004, s. 97), toplumsal olarak cinsiyetlendirilen uluslararası ilişkiler alanının daha kullanışlı ve daha güvenilir bir yer olması için ‘feminist bir bilinç’ olmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu bilinç ile kadınların deneyimlerinin, eylemlerinin ve fikirlerinin entelektüel olarak ciddiye alınıp alana dahil edilmesi gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramının uluslararası ilişkiler alanında da sorgulanmaya başlanmasıyla feminist teorisyenler, bu disiplinin teorik temellerinin erkek tarafından

tanımlandığını ve kadını ‘öteki’ olarak tanımlayan erkek-kadın ikilemleri etrafında inşa edildiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte temel soru, uluslararası sistemin toplumsal ve özel alanları cinsiyete göre keskin biçimde ayrıştıran toplumsal cinsiyet rollerine ve bu yönde oluşturulan politikalara ne ölçüde bağımlı olduğudur.

1.2. Avrupa Birliği’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Modern toplumlarda, kadın-erkek arasındaki ilişkilerin eşitsizliği giderek sorgulanmaya ve toplumlardaki cinsiyet eşitsizliğine yönelik bazı görüşler değişiklik göstermeye başlamıştır. Kadın ve erkek arasındaki eşit haklar söylemi, toplumsal cinsiyet meseleleri etrafında tartışılmaya doğru bir kayma göstermiştir. Özellikle kadına atfedilen ev hanımlığı ve erkeğe atfedilen geçimi sağlama yükümlülükleri yavaş yavaş etkisini kaybetmektedir. Toplumsal cinsiyet söylemleri ve tartışmaları, kalıplaşmış cinsiyet rollerine yönelik eleştiriler hemen hemen her toplumda değişiklik göstermeye başlamıştır. Belirli bir değerler sistemine sahip olan AB siyasi, dini, cinsiyet ve diğer değerleri içerecek şekilde ekonomik alanda bir örgüt olmanın ötesine geçerek çeşitli politikalar ortaya koymaktadır (Gerhards, Schafer ve Kampfer, 2009, s. 516-517). Toplumsal cinsiyet politikaları da bu politikalardan bir tanesidir. Birlik, kadın-erkek eşitliğini bir değer olarak tanımlamaktadır. Başlangıçta kadınların eşitliğine ilişkin politikalar büyük ölçüde ortak pazarın oluşturulması ve işgücü piyasalarının yeniden yapılandırılması için gerekli tedbirlerle düzenlenmiştir. Fakat daha sonra kadın-erkek eşitliği sosyal ve hukuki olarak temellendirilmiştir.

1970’li yıllarda AB’nin toplumsal cinsiyet politikaları, eşit muamele yaklaşımıyla oluşturulmuştur. 1980’lerde ise kadınların dezavantajlarını dengelemek ve erkeklerle kadınlar arasında fırsat eşitliğini teşvik etmek amacıyla pozitif eylem yaklaşımıyla politikalar uygulanmıştır. 1990’lı yıllar ve sonrasında Birlik, toplumsal cinsiyet politikalarını, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği sağlamak için kapsamlı politikalar geliştirerek, toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını tüm politika süreçlerine dahil etmiştir (Rossilli, 2000, s. 6-7).

Uluslararası bir örgüt olan AB, aday olmak isteyen ve üye olan devletleri kendi mevzuatına uymaya zorlama konusunda ulus üstü bir güce sahiptir. Dolayısıyla AB,

toplumsal cinsiyet politikalarını, Birlik içindeki sosyal uyumu iyileştirmek adına üye devletlerine uygulamaktadır.

1.2.1. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Kurucu Antlaşmalar

Küreselleşen dünyada modern ulus devletlerin, sosyal, askeri, siyasal, ekonomik gereksinimlerini karşılamak amacıyla toplumsal işbirliğine önem vermesi sonucunda uluslararası örgütlerin üstün niteliği ve niceliği artmıştır. Uluslararası arenada devletlerin yalnız kalmak istememesi ve farklı nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak istemesi ulus devletler arasındaki uyumun ve işbirliğinin artmasına sebep olmaktadır. Bu uluslararası alandaki uyum ve işbirliği ise kolektif bir bilincin oluşmasını sağlamaktadır. Kolektif bir bilinç etrafında gelişen uluslararası örgütler, uluslararası sistemin ve politikanın önemli aktörlerinden biri olmaktadır. Yalnızca devletlerin oluşturduğu uluslararası örgütler, tüm üyelerin imzaladığı bir antlaşmaya dayanmaktadır. Bu kurucu metinlerde örgütlerin faaliyet alanları, yapısal sistemi, karar ve yürütme organları, uyulması gereken kurallar, hedefler, amaçlar ve bu doğrultuda uygulanacak politikalardan bahsedilmektedir (Arı, 2013, s. 75).

Bölgesel bir örgüt olarak varlık gösteren AB’de, diğer bölgesel örgütlenmeler gibi siyasal alandan başlayıp diğer alanlara yayılmak yerine öncelikle ekonomik olarak bütünleşme sağlanmış daha sonra siyasal işbirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda her üye devlet vatandaşlarının ekonomik refahını, istihdamını, eğitimini, sağlık hizmetlerini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu geliştirme sürecinde tüm üyeler birlikte hareket edip Birliğin amaçlarını ve hedeflerini daha etkili ve kısa bir süre içerisinde yerine getirmektedir (Ateş, 2016, s. 248-249). Dolayısıyla AB, başlangıçta, bölgedeki ulus devletlerin birbirleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirerek Avrupa toplumlarının refah seviyesinin artırılması amacı ile kurulmuş bir örgüttür. Özellikle II.Dünya Savaşı’ndan sonra savaşın Avrupa devletleri ve toplumları üzerinde yaratmış olduğu yıkım ve tahribatın onarılması düşüncesi Avrupalı devlet yetkililerini ekonomik işbirliği başta olmak üzere siyasi ve güvenlik işbirliği içerisine de sokmuştur. Bu işbirliğinin kurulmasında öncü rol oynayan Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman ve Fransız iktisatçı ve maliyeci Jean Monnet, Avrupa’nın kendi içerisinde

barındırdığı rekabetten ve tehlikeli siyasi hamlelerden sıyrılıp ortak çıkarlar etrafında birleşmesi gerektiği düşüncesiyle AB'nin temellerinin atılmasında önemli rol oynamışlardır (Yazgıç, 2005, s. 14). Nitekim ekonomik amaç ve hedeflerin yerine getirilme sürecinde ortaya çıkan sorunların siyasi girişimlerle üstesinden gelinebileceği görüşü ile ekonomik ve siyasi bir örgüt olarak AB kurulmuştur. Birlik, üyelerinin bazı yetkilerini devretmesi ile supranasyonel bir özellik kazanmıştır. Aynı zamanda AB hukuku ulusal hukukun bir parçası olmakta, ulusal hukuktaki norm ve değerlerin Birliğin norm ve değerlerine uyum sağlaması gerekmektedir. Buradan hareketle tüm üye devletler veyahut aday ülke statüsüne sahip devletler, AB'nin kadın ve erkeğin ekonomi ve diğer alanlarda eşitliğinin sağlanması, kadına karşı ayrımcılığın yasaklanması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili kriterlerini, direktiflerini, kararlarını, tavsiye ve görüşlerini bir noktada yerine getirmek zorundadırlar.

Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) kuran ve AB'nin temellerini atan Roma Antlaşmaları, 1957 tarihinde imzalanmış ve 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kurucu antlaşma topluluğun ekonomi ve kalkınma hedeflerinin yanı sıra kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için de ortaya koyduğu hedefleri açıkça belirtmesinden dolayı önem taşımaktadır. Roma Antlaşması'nda kadın-erkek eşitliği ekonomik açıdan ele alınmıştır. İşgücü piyasasında kadınlara ve erkeklere fırsat eşitliği verilmesi bu antlaşma ile ortaya konmuştur. Antlaşmada, kadın-erkek eşitliği özelinde, kadınların mesleki faaliyetlerde bulunmalarını sağlamak ve kolaylaştırmak, meslek hayatlarındaki dezavantajları ve olumsuz durumları önlemek, engellemek ve telafi etmek için belirli avantajlar sağlayan politikaların uygulanmasından ve benimsenmesinden bahsedilmektedir. Antlaşmanın 119. maddesinde üye devletlerden, kadınlar ve erkekler için eşit işe eşit ücret prensibini uygulamaları ve bunu sürdürmeleri istenmiştir. Maddede cinsiyet farkı gözetmeksizin işçi ücretlerinin aynılığının sağlanması gerektiği hükmü yer almaktadır. Bu doğrultuda ölçü birimine ve zaman esasına göre hesaplanan ücretlerin kadın ve erkekler için eşit olması esas alınmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1993, s. 186). Dolayısıyla bu madde ile erkeklerle aynı işi yapan kadınların düşük ücret alarak ayrımcılığa uğramayacağı ve eşitsizlik yapılmayacağı öngörülmektedir. Bu eşitliğin sağlanmasındaki temel amaç birliğin, kadınların da piyasa ekonomisine katılmasının ekonomik refahı ve kalkınmayı arttıracacağı düşüncesi

olmuştur. Birlik, öncelikle ekonomik kontekstte kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için politikalar üretmiş daha sonra bu eşitlik, sosyal ve haklar bağlamında sağlanmaya çalışılmıştır (Konuk, 2013, s. 1730-1731).

Ekonomik alanda bir bütünlük sağlayabilen Avrupalı devletler, geliştirmiş oldukları ilişkiyi sağlamlaştırmak, geliştirmek ve siyasi açıdan da bir bütünlük kurabilmek maksadıyla 1992 yılında Hollanda'da Maastricht Antlaşması'nı imzalamışlardır. Antlaşma 1993 yılında yürürlüğe girmiş ve AB'nin kurucu antlaşması olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra Maastricht Antlaşması, Toplulukların kurucu antlaşmalarındaki maddelerin reforme edilmiş versiyonlarını da içermektedir. Bu antlaşma ile, ekonomik ve parasal birliğin yanı sıra ortak dış politika ve güvenliğin de sağlanması gerektiği amacı belirtilmiştir. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı hukuk kuralları çerçevesinde güçlendirilerek kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve cinsiyete karşı ayrımcılığın yasaklanmasına atıf yapılmıştır (Özdağ, 2013, s. 121-123).

AB Bakanlar Konseyi, 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde, AB'nin genişlemesine yönelik tam üyeliğe kabul edilecek devletlerin kabul etmesi gereken kriterleri Kopenhag Kriterleri olarak belirlemiştir. Siyasi kriterlere göre, üye ülkelerde veya üyeliğe aday ülkelerde demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı zaruridir. Aday ülkeler, bu kriterlere uyum sağladığı müddetçe AB'nin bir parçası olabilmektedir (TBMM İnsan Hakları Komisyonu, s. 437-438).

Cinsiyet ayrımcılığının yasaklanması, rekabetçi piyasanın dezavantajlarının ortadan kaldırılmasından; politik bağlamda, sosyal ilerleme ve yaşam şartlarının iyileştirilmesine doğru bir amaca evrilmeye başlamıştır. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının Birlik için temel bir işlev konumuna geldiğinin göstergesi olmuştur. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nda (ABAD) alınan kararlar da ayrımcılığın yasaklanmasının hem sosyal hem de ekonomik boyutuna vurgu yapmıştır (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2010, s. 90).

AB, amaçlarını ve hedeflerini daha kolay gerçekleştirebilmek adına üye devletler, 1997 yılında İtalya'da Amsterdam Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşmanın

İlkeler-Madde 2 kısmında, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması bir görev olarak tanımlanmış ve kadın-erkek eşitliği, AB'nin asli unsuru ve temel değeri olarak değerlendirilmektedir. Madde 3'te, tarımdan ulaştırmaya, çevre alanından teknolojik araştırma ve geliştirmeye, sağlıktan eğitime tüm faaliyet alanlarında Birlik, erkekler ve kadınlar arasında eşitsizliği giderip dengeleyip geliştirmeyi amaçladığını belirtmektedir. Madde 13'te Avrupa Konseyi'nin, gerekli yetki mercilerine danışıldığı takdirde, cinsiyet, ırk, etnik köken, din, cinsel konuma dayanan ayrımcılıkla mücadele etmek için gerekli önlem ve tedbirleri uygulamaya koyma yetkisinin bulunduğu ifade edilmektedir. Antlaşmanın 141. maddesinde, kadın ve erkek işçilere eşit işe eşit ücret ilkesinin sağlanmasının gerekliliğinin tekrar belirtilmesi, istihdam ve meslek hususlarında kadına da erkeğe de eşit fırsatlar sunulması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, dezavantajlı cinsiyetin mesleki faaliyette bulunması veya mesleki kariyerlerindeki dezavantajların engellenmesi ve ortadan kaldırılması için belirli plan ve politikaların uygulanmasını ifade etmektedir (Bolayır, 2020). Bu noktada Antlaşmanın, pozitif ayrımcılığa ve bu ayrımcılığın eşitliği sağlamak adına uygulamalar olduğunu açıkça belirtmesi, Birliğin kadın-erkek eşitliğini sosyal ve hukuki temelde de sağlamaya çalışma niyetinde olduğunun bir göstergesidir. Aynı zamanda kadın-erkek eşitliğinin tüm faaliyet ve politika alanlarına yerleştirilmesi, bundan sonraki süreçte Birliğin kadın-erkek eşitliği politikasının tüm ana politikalara dahil edileceği toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yaklaşımını benimseyeceğinin de göstergesi olmuştur.

Nice Antlaşması, 2001 tarihinde Fransa'da üye devletler tarafından imzalanarak AB'nin derinleşme ve genişleme sürecine girmesine olanak sağlamıştır. Antlaşmanın 137. maddesinde, 136. maddenin amaçlarının yerine getirilmesi için emek piyasasında fırsat eşitliği ve iş ortamında adil muamele yapılmasına yönelik kadın-erkek eşitliği sağlayan plan ve politikaların, üye devletler tarafınca yasa ve düzenlemelerle Birliğin değer ve normlarına uyumlaştırması gerektiği yer almaktadır. AB'nin kadın-erkek eşitliğine yönelik ortaya koyduğu direktifleri, tavsiyeleri, plan ve politikaları üye devletlerin uygulaması ve iç hukuku ile uyumlaştırmasının altı çizilmektedir (Uyanusta & Çapanoğlu, 2003). Nice Zirvesi'nde, AB vatandaşlarının temel haklarının hukuki açıdan sağlamaştırılmasını düzenleyen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (ABTHŞ) bildirisi kabul edilmiştir. Bildirinin Bölüm-III, 20. maddesinde kanun önünde eşitliğe

vurgu yapılarak herkesin eşit olduğu temin edilmiştir. Madde 21’de ayrımcılık yapmama ilkesi ile cinsiyet, ırk, renk, etnik ve sosyal köken vb. olgulara bakılmaksızın her türlü ayrımcılığın yasaklanması hukuki temeli sağlanmıştır. Özellikle 23. maddede kadın ve erkek arasında eşitliğin sağlanması ilkesi Birliğin, hukuki açıdan eşitliği sağlamak için gerekli uygulamaları yaptığının göstergesidir. Bu maddeye göre eşitliğin; istihdam, çalışma ve ücretler de dahil olmak üzere tüm sahalarda gerçekleştirilmesi esas alınmıştır. Bu ilke, eksik temsil edildiği kabul edilen cinsiyet lehine yönelik politikaların korunmasını ve kabul edilmesini engellemektedir (Official Journal of the European Union, 2000). ABTHŞ’ de, tüm bireylerin eşitliğinin ve haklarının düzenlenmesinin yanı sıra kadın ve erkek eşitliğinin de sağlanması maddesinin yer alması ile birlikte, bu ilkelerin hukuki boyutu AB’nin teminatı altına alınmıştır.

AB’ye hukuki kişiliğini kazandıran Lizbon Antlaşması, 2007 yılında üye devletlerce imzalanmıştır. Antlaşmanın Başlık-I, 2. Maddesinde, Birliğin insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik gibi insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulu olduğu vurgulanmıştır. Aynı maddenin devamında, bu değerlerin ayrımcılığın yapılmadığı, hoşgörü ve adaletin yer aldığı ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üyeler için ortak olduğu belirtilerek kadın-erkek eşitliğine tam vurgu yapılmıştır. 3. Madde de, Birliğin, ayrımcılık ile mücadele, sosyal korunma ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını desteklediği ifade edilmiştir. Aynı şekilde Başlık-II, 8. Maddesinde kadın-erkek eşitliğini ekonomik alandan sıyrıp Birliğin tüm faaliyetlerinde eşitsizliği gidermek ve eşitliği desteklemek için çaba gösterdiğinin altını çizmektedir. Madde 9-10’ da Birliğin, politika ve tedbirlerinin belirlenmesi ve uygulanmasında yeterli bir sosyal korumanın garanti edilmesi ve sosyal dışlanma ile mücadele edilmesinin göz önünde bulundurulduğunun; cinsiyet, ırk, etnik köken temelinde yapılan ayrımcılıklarla mücadele edileceğinin vurgusu yapılmaktadır. Başlık-V, madde 83’te kadınlarla çocukların cinsel istismarının suç sayılması ve bu suçlarla mücadelede direktiflerin ve yaptırımların tanımlanması ifade edilmektedir. Başlık-X, 153. maddede işgücü piyasasındaki fırsatlar ve işyerindeki muamele bakımından kadın ve erkek arasında eşitlik sağlanmasından, madde 157’de ise kadın ve erkek işçilere, aynı veya eşit değerde iş için eşit ücret ilkesinin uygulanmasından bahsedilmektedir. Roma

Antlaşması'nın 119. maddesine ek olarak bu madde de, ücretin tanımına ve eşit işe eşit ücret politikasının cinsiyet temelinde ayrımcı politikalar olmadığına değinilmektedir (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011). Bu kapsamda kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacıyla geliştirilen fırsat eşitliği tedbir ve politikalarının ayrımcılık kapsamına girmeyeceği ve dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan kadınların desteklenmesi gerektiği ortaya konmuştur.

AB'nin kurucu antlaşmalarında, kadın-erkek eşitliği öncelikle ekonomik temelde sağlanmaya çalışılmış ancak daha sonra sosyal ve siyasi alanlarda da eşitlik kurulmaya sağlanmıştır. Belgelerde kadın-erkek eşitliğine açıkça yer verilerek bu eşitliğin Birliğin temel bir değer ve normu, siyasi bir kriteri olduğu ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra kadın-erkek eşitliğine yer veren metinler, eşitliğin sağlanmasına hukuki bir dayanak oluşturmuştur. Supranasyonel bir nitelik taşıyan AB'nin, kadın-erkek eşitliğine yeterli olmamakla birlikte önemli ölçüde yer vermesi, başta üye devletler olmak üzere aday ülkelerin de kadın-erkek eşitliğine önem vermesine olanak tanımıştır. Üye devletlerin iç hukuklarını AB hukukuna uyumlu hale getirmesi, cinsiyet ayrımcılığının yasaklanmasının devletlerin yerine getirmesi gereken bir görevi durumuna getirmektedir. Aynı zamanda kadın-erkek eşitliğini sağlamak adına eşit muamele, pozitif ayrımcılık ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yaklaşımlarını toplumsal cinsiyet eşitliği plan ve politikalarına yerleştiren AB, üye devletlerin ve aday statüsündeki devletlerin de toplumsal cinsiyet politikalarını etkilemekte ve geliştirmektedir.

1.2.2. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Direktifler

Temel AB antlaşmalarında yer alan müktesebata göre belirlenen toplumsal cinsiyet eşitliği plan ve politikaların yanı sıra AB'nin ortaya koymuş olduğu direktifler de kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik önemli adımlardan bir tanesidir. Yönergeler, Birliğe üye olan devletler açısından bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla üye devletler veya aday ülkeler, kendi ulusal mevzuatlarını bu yönergelere göre uyarlamak durumunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda kadın-erkek eşitliğini

sağlamaya yönelik oluşturulan direktifler AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

Birliğin, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çıkarmış olduğu ilk direktif 75/117/EEC sayılı karardır. Bu direktif, 10 Şubat 1975'te AB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Bu direktif, AET' yi kuran antlaşmanın 100. maddesine dayanarak, Avrupa Komisyonu'nun teklifi üzerine ve Avrupa Parlamentosu ile Ekonomik ve Sosyal Komite'nin görüşleri dikkate alınarak yürürlüğe girmiştir. Bu direktif, Roma Antlaşması'nın 119. maddesinin eşit işe eşit ücret ilkesinin ortak pazarın işleyişi bakımından önemli olduğunu ve bu ilkenin üye devletler tarafınca uygun kanunlar, yönetmelikler ve idari hükümlerle uygulanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. İstihdama erişim, mesleki eğitim, ilerleme ve ücret gibi konularda kadınlar adına alınan önlemlere uyulmasının altı çizilmiştir. Üye devletlerin tümünde var olan farklılıkların birbirine yaklaştırılması ve Topluluktaki çalışanların tümünün korunması için eşit ücret ilkesinin esası belirtilmiştir. Bu direktif ile cinsiyetler arasında aynı iş için aynı ücretin verilerek her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Ayrıca ücretin belirlenmesinde baz alınacak kriterler erkekler ve kadınlar için aynı olmak zorundadır. Bunun yanı sıra, üye devletlerin, bu ilkenin uygulanmamasından dolayı haksızlığa uğrayıp yetkili makamlara başvuran kişilerin yargı yolu ile takip edilerek gerekli önlemleri ulusal hukuk sistemine dahil etmesi zorunlu kılınmıştır. Üye devletler, eşit ücret ilkesine aykırı olan yasa, yönetmelik veya idari hükümlerden doğan eşitsizliği ortadan kaldırmakla, iş sözleşmelerindeki eşit ücret ilkesine aykırı hükümleri geçersiz kılmakla ve bu ilkeye uyulmamasından dolayı bir işçinin işvereni şikayet etmesi durumunda işçinin işten çıkarılmasını engelleyecek önlemleri almakla yükümlüdür. Üye devletler, bu direktifi uygulayabilmek için gerekli olan kanunları, yönetmelikleri ve idari hükümleri yürürlüğe koyarak bir yıl içerisinde Komisyonu bilgilendirecektir. Bu süre sonundaki iki yıl içerisinde ise Konsey'e sunulmak üzere hazırlanacak olan raporla ilgili bilgileri Komisyona iletmek zorundadırlar (The Council of the European Communities, 1975).

İkinci direktif, ilkinden yaklaşık bir yıl sonra 9 Şubat 1976 yılında AB Bakanlar Konseyi tarafından düzenlenmiştir. 76/207/EEC sayılı yönerge; istihdama erişim, mesleki eğitim, terfi ve çalışma koşullarına yönelik eşit muamele ilkesinin uygulanması

üzerinde durmuştur. Hem kadın hem de erkek için yaşam ve çalışma koşullarının uyumlu hale getirilmesi Topluluğun hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Antlaşmanın, bu amaç için gerekli özel yetkileri vermemesinden kaynaklı olarak sosyal güvenlik konularında eşit muamelenin sağlanması ve uygulanması için bu direktif yürürlüğe girmiştir. Bu direktif doğrultusunda üye devletlerin, medeni duruma ve aile durumuna atıf yaparak ayrımcılık yapması yasaklanmıştır. Özellikle bu direktifin, hamilelik ve analık ile ilgili olarak kadınların korunmasına ilişkin hükümlere hâlel getirmeyeceğinin vurgusu yapılmıştır. Bu direktife göre, eşit muamele ilkesinin uygulanması, hangi sektör olursa olsun tüm iş veya pozisyonlara ve mesleki hiyerarşinin seçim kriterleri de dahil olmak üzere tüm seviyelerine erişimde cinsiyete dair hiçbir ayrımcılık yapılmayacağı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda üye devletler; mesleki rehberlik, mesleki eğitim, ileri mesleki eğitim ve yeniden eğitimin tüm türlerine ve seviyelerine kadın ve erkeklerin eşit bir şekilde erişebilmesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlendirilmişlerdir. Üye devletler, bu direktifin tebliğinden itibaren otuz ay içerisinde bu yönergeye uyum için gerekli yasa ve tedbirleri alarak Komisyonu bilgilendirmek zorunda kalmışlardır (The Council of the European Communities, 1976).

19 Aralık 1978 tarihli 79/7/EEC sayılı bir diğer direktif ise, kadın ve erkekler için eşit muamele ilkesinin sosyal güvenlik konularında uygulanmasına yönelik konuları içermektedir. Bu direktifte, hastalık, malullük, yaşlılık, iş kazası, meslek hastalığı ve işsizlik tehditlerine karşı koruma sağlamak için düzenlemeler yapılması öne sürülmüştür. Üye devletler, kadınlara yönelik eşit olmayan muamele olaylarını kaldırmak için özel hükümler getirmelidir. Üye devletler, söz konusu yönergenin tebliğinden sonraki altı yıl içerisinde yürürlüğe koymak mecburiyetinde bırakılmışlardır (The Council of the European Communities, 1978).

86/378/EEC sayılı yönerge, 24 Temmuz 1986 yılında AB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Bu direktif, mesleki sosyal güvenlik programlarında kadın ve erkeklere eşit muamele uygulanmasına yönelik önceki direktiflerin kapsamının genişletilmesinden oluşmaktadır. Dolayısıyla eşit muamele ilkesinin, kadın ve erkeklere mesleki sosyal güvenlik sistemlerinde de uygulanmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu direktif, hastalık, doğum, kaza veya istem dışı işsizlik sebebiyle

faaliyetleri kesintiye uğrayan kişilerin, iş arayan, emekli ve engelli kişilerin korunmasını garanti altına almaktadır. Üye devletler, bu direktife uygun yasa, yönetmelik ve idari hükümleri, direktifin tebliğinden en geç üç yıl içinde yürürlüğe koyup Komisyonu bilgilendirmek ile yükümlü kılınmıştır. Ayrıca direktifin bildirilmesinden en geç beş yıl sonra, Konseye sunulmak üzere hazırlanması gereken rapor hakkındaki bilgilerin Komisyona iletilmesi gerektiği bildirilmiştir (The Council of the European Communities, 1986).

1986 yılında çıkarılan 86/613/EEC sayılı bir diğer direktif ise, tarımında dahil edildiği bir işle uğraşan kadın ve erkekler arasında serbest meslek sahibi olarak eşit muamele ilkesinin uygulanması ve aynı zamanda serbest meslek sahibi kadınların hamilelik ve annelik döneminde korunmasına yönelik alınan tedbirleri içermektedir. Bu direktifte, özel sosyal güvenlik planlarına yönelik düzenlemeler de getirilmiştir. Herhangi bir üye devlette kendi hesabına çalışanların primli bir sosyal güvenlik sisteminin mevcut olması durumunda, üye devlet, kendi hesabına çalışan sosyal güvenlik programı kapsamında korunmayan eşlerin, sosyal güvenlik sistemine katılmalarını sağlayan bir plan oluşturulması esas alınmıştır. Üye devletler, bu direktife uymak için gerekli kanunları ve yönetmelikleri 30 Haziran 1989' a kadar, eğer direktifin beşinci maddesine uymak için kendi mevzuatını değiştirmesi gerekiyorsa 30 Haziran 1991'e kadar koymak zorunda bırakılmışlardır (The Council of the European Communities, 1986).

AB'nin 1976 yılından itibaren çıkarmış olduğu direktifler eşit muamele ilkesi çerçevesinde düzenlenmiştir. Ancak eşit muamelenin, kadın-erkek eşitliğini sağlayabilme açısından yetersiz kaldığı öngörülerek kadınların farklılıklarının da göz önünde bulundurulacağı olumlu eylem ilkesi çerçevesinde direktifler ortaya konmaya başlanmıştır. Olumlu eylem, AB'den önce Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun (BMGK) 1979 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW-Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) ortaya koymasıyla gündeme gelip meşrulaşmıştır (Yüksel Çendek, 2019, s. 120-121). AB de, eşit muamelenin yanı sıra olumlu eylem ilkesini toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına 1984 yılında çıkardığı direktiflerle eklemiştir. 13 Aralık 1984 yılında AB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen 84/635/EEC sayılı direktif,

kadınlar için olumlu eylemlerin teşviki hakkında düzenlemelerden oluşmaktadır. Kadınların fırsatlarını etkileyen mevcut eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve eşit fırsatların teşvik edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu direktif doğrultusunda üye devletler, kadınlara yönelik önyargıların olumsuz etkilerine karşı, sosyal tutum, davranış ve yapıların meydana getirdiği eşitsizliğe karşı toplumsal cinsiyet eşitliğinin arttırılmasına yönelik gerekli tedbirleri almak durumundadır. Bu tedbirler, olumlu eylem ilkesi sayesinde eşit muamele ilkesinin pratikte uygulanmasını sağlamaya çalışmıştır. Toplumda kadın ve erkek arasındaki geleneksel rol dağılımının dikkate alınarak yaratıldığı davranış, tutum ve yapıların istihdamda meydana getirdiği eşitsizlikleri ortadan kaldırmak bu direktifin temel amaçlarından bir tanesi olmuştur. Aynı zamanda kadınların çeşitli mesleklere ve karar alma organlarına katılmaları da teşvik edilmiştir. Üye devletlerin başlıca görevlerinden biri, kamu ve özel sektörde olumlu eylem tedbirlerinin alınması, sürdürülmesi ve teşvik edilmesi olmuştur. Bu yönergenin kabul edilmesinden sonraki üç yıl içinde üye devletler, Konseye rapor sunmak zorundadırlar (The Council of the European Communities, 1984).

19 Ekim 1992 tarihli 92/85/EEC sayılı direktif ile hamile, doğum yapmış ve emziren işçilerin işyerinde güvenlik ve sağlıklarının iyileştirilmesi için alınması gereken tedbirler ortaya konmuştur. Hamile, yeni doğum yapmış ve emziren kadın işçiler risk grubu olarak değerlendirilmiştir ve bu durum göz önünde bulundurularak tedbir ve önlemlerin alınmasına dikkat çekilmiştir. Bu gruptaki işçilerin tehlikeli maddelere, süreçlere veya çalışma koşullarına dahil olması durumunda risk oluşabileceğinden bu tür faaliyetlerde bulunmaması gerekmektedir. Doğum yapacak olan işçilere 14 haftalık analık izninin tanınması, bu süreçte işten çıkarılmasının yasaklanması ve ücretin korunması düzenlenmeleri yapılmıştır. Üye devletler bu direktif doğrultusunda hamile, doğum yapmış ve emziren işçilerin işyerindeki güvenliğini, sağlığını ve haklarını koruyabilmesi için tüm gerekli tedbirleri uygulamakla yükümlü kılınmıştır (The Council of the European Communities, 1992).

3 Haziran 1996 tarihinde yürürlüğe giren 96/34/EC sayılı direktif, 'Ebeveyn İzni Çerçeve Sözleşmesi'nin üye devletlerde yürürlüğe girebilmesi sebebiyle düzenlenmiştir. Söz konusu Antlaşma, erkekler ve kadınlar arasında eşit muamele ve fırsat eşitliğini teşvik etmek amacıyla ebeveyn iznine ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Kadın ve

erkekler arasında iş ve aile yaşamının uzlaştırılması, mesleki ve ailevi yükümlülüklerinin uzlaştırılması, erkeklerin aile sorumluluklarının eşit payını üstlenmesinin teşvik edilmesine yönelik tedbirler yer almaktadır. Mevcut antlaşma, doğum izninden farklı olarak ebeveyn izni ve mücbir sebepler ile alınan izinleri belirlemektedir. Bu antlaşmaya göre kadınlara ve erkeklere, doğum veya evlat edinme yoluyla çocuk sahibi olduklarında belirli bir yaşa kadar en az üç ay boyunca çocuk bakımı için izin hakkı verilmiştir. Eşit muameleyi ve fırsat eşitliğini sağlamak adına bu maddeye ‘hakkın devredilemez’ olması da eklenmiştir. Zira ebeveyn iznini yalnızca kadının kullanması çocuk bakımının annenin görevi olduğuna dair toplumsal cinsiyet rolleri algısını devam ettirmektedir. Bunun yanı sıra izin hakkının kullanımından dolayı işçinin işten çıkarılmaya karşı korunması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Üye devletler, bu direktife uyum sağlamak için gerekli olan kanunları ve yönetmelikleri en geç 3 Haziran 1998 tarihine kadar yürürlüğe koymak zorunda bırakılmışlardır (The Council of the European Communities, 1996).

15 Aralık 1997 tarihinde çıkarılan 97/80/EC sayılı direktif, cinsiyete dayalı ayrımcılık davalarında ispat yükünü düzenlemektedir. Bu direktifin amacı, eşit muamele ilkesinin uygulanmasına yönelik alınan tedbirlerin daha etkili hale getirilmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, üye devletler, eşit muamele ilkesinin kendilerine uygulanmaması durumunda haksızlığa uğradığını düşünen tüm kişilere mahkemeye çıkmalarını sağlamak için ulusal yargı sistemlerine uygun gerekli önlemleri almak zorundadırlar. Dolayısıyla, bu direktif ile birlikte eşit muamele ilkesi, doğrudan veya dolaylı olarak cinsiyete dayalı hiçbir ayrımcılığın yapılmaması anlamına gelecektir. Üye devletler, bu direktif için uygun olan yönetmelikleri 1 Ocak 2001 tarihine kadar yürürlüğe koymak durumundadırlar (The Council of the European Communities, 1997).

2000/78/EC sayılı 27 Kasım 2000 tarihli AB Bakanlar Konsey direktifi, istihdam ve meslekte eşit muamele için geniş bir çerçeve oluşturmak amacıyla düzenlenmiştir. Direktifin amacı, din, inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelime dayalı her türlü ayrımcılığın yasaklanmasına yönelik tedbirlerin genişletilmesini düzenlemektedir. Doğrudan veya dolaylı ayrımcılık olduğu sonucuna varılabilecek olguların değerlendirilmesi, ulusal hukuk uyarınca ulusal yargı veya diğer yetkili organların meselesi olmaktadır. Ayrımcılık yasağı, belirli bir dine veya inanca, yaşa veya cinsel

yönelime sahip bir grup insanın maruz kaldığı dezavantajları önlemeye yönelik tedbirlerin sürdürülmesini sağlamayı esas almıştır. Eşitlik ilkesinin uygulanması, mağdur kişinin mağduriyetine karşı yeterli adli koruma getirmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu direktifte pozitif eyleme de değinilmiş ve pratikte tam eşitliği sağlamak amacıyla dezavantajları önlemek ve tazmin etmek için pozitif ayrımcılık ilkesinin uygulanmasının eşitliği zedelemeyeceği üzerinde durulmuştur. Üye devletler, en geç 2 Aralık 2005 tarihine kadar ve sonra her beş yılda bir, Komisyona gereken bilgileri iletmesi gerekmektedir (The Council of the European Communities, 2000).

23 Eylül 2002 tarihli ve 2002/73/EC sayılı direktif, istihdama erişim, mesleki eğitim, terfi ve çalışma koşulları ile ilgili olarak erkekler ve kadınlar için eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin çıkarılan 76/207/EEC sayılı direktifte bazı değişiklikler yapılmasına yönelik düzenlemeler içermektedir. Bu direktife göre, ulusal mevzuata uygun olarak işverenler ve mesleki eğitimden sorumlu olan kişiler, cinsel ayrımcılıkla mücadele ve işyerinde taciz ve cinsel tacize karşı önleyici tedbirler almaya teşvik edilmelidir. Söz konusu direktifte, doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın, taciz ve cinsel tacizin tanımlarına yer verilmiş, bu tanımlar doğrultusunda yapılan eylemlere karşı tedbir ve önlemlerin alınması ve ayrımcılığın yasaklanması belirtilmiştir. Üye devletler, eşit muamelenin teşviki, analizi, izlenmesi ve desteklenmesi için kurum veya kuruluşlara yönelik gerekli düzenlemeleri belirlemek ve uygulamaya koymakla yükümlüdür. Dolayısıyla üye devletler ulusal yasalara ve sözleşmelere uygun olarak işverenleri, işyerinde kadın ve erkeklere eşit muamele ilkesini planlı ve sistematik bir şekilde uygulamaya teşvik etmelidir. Bu direktifin gerektirdiği yasaları ve yönetmelikleri yürürlüğe koymak ve uygulamak için üye devletlere 5 Ekim 2005 tarihine kadar zaman tanınmıştır (The European Parliament and the Council of the European Union, 2002).

13 Aralık 2004 tarihli 2004/113/EC sayılı direktif, mal ve hizmetlere erişimde ve bunların arzında kadın ve erkek arasında eşit muamele ilkesinin uygulanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu direktife kadar yürürlüğe giren tüm direktiflerde iş yaşamında yapılan cinsiyet ayrımcılıklarına karşı tedbirler belirlenmiş fakat bu direktifte mal ve hizmetlere erişimde yapılan ayrımcılıklara yönelik tedbirler düzenlenmiştir. Direktifte, cinsiyete dayalı ayrımcılığın işgücü piyasasının dışındaki

alanlarda da gerçekleştiğini ve bu ayrımcılıkların kadınların ve erkeklerin ekonomik ve sosyal hayata tam ve başarılı bir şekilde entegre olmasının önünde bir engel olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla mal ve hizmetlere erişimde ve bunların arzında cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır. Her üye devlet mal ve hizmetlere erişimde cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı sorunları analiz etme, özümleer üretme ve mağdurlara somut bir takım yardımlar sağlamak amacıyla bazı organ ve kurumları yetkilendirmelidir. Bu doğrultuda söz konusu direktifin belirlediği yükümlölüklerin ihlali durumunda gereken orantılı ve caydırıcı cezaların verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Üye devletler, bu direktifin uygulanmasına ilişkin tüm bilgileri 21 Aralık 2009 tarihine kadar ve sonrasında her beş yılda bir Komisyona iletmek durumundadırlar (The Council of the European Union, 2004).

5 Temmuz 2006 tarihinde düzenlenen 2006/54/EC sayılı direktif; istihdam, mesleki eğitim, terfi ve çalışma koşullarına yönelik hazırlanan 76/207/EEC sayılı direktifin revize edilmesiyle oluşturulmuştur. Mesleki sosyal güvenlik konularında eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin önemli değişikliklere yer verilmiştir. Üye devletler, aile ve iş hayatını başarılı bir şekilde birleştirme taahhütlerini daha ileriye götürüp uygun ebeveyn izni düzenlemelerinin yanı sıra uygun fiyatlı ocuk bakım tesislerinin ve bağımlı kişiler için bakımının sağlanması da içerecek şekilde yönetmeliklerini genişletmelidir. Bu direktifte istihdam ve meslek konularında kadın ve erkeklere eşit muamele ilkesinin yasal tedbirlerle sınırlandırılmamasının gerektiği aksine kamu ve özel düzeyde ilgili tüm tarafların en geniş ölçüde dahil edilip ücret ayrımcılığına ve kamu tutumlarının değiştirilmesine ilişkin bilincin arttırılması açık bir şekilde ifade edilmiştir. Üye devletler, direktifin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmekle ve aynı zamanda 15 şubat 2011 tarihine kadar, Komisyonun söz konusu direktifin uygulanması hakkında Avrupa Parlamentosu ve AB Bakanlar Konseyi'ne bir rapor hazırlaması için gerekli tüm bilgileri Komisyona iletmekle yükümlüdür (The European Parliament and the Council of the European Union, 2006).

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik çıkartmış olduğu son iki direktif, daha önceki direktiflerin kapsamının genişletilerek o direktiflerin yürürlükten kaldırılmasına ilişkin olmuştur. Bu doğrultuda 8 Mart 2010 tarihli 2010/18/EU sayılı direktif, 96/34/EC sayılı direktifin kapsamını genişleterek bu direktifi yürürlükten

kaldırmak amacıyla düzenlenmiştir. Bu direktifin amacı, 96/34/EC direktifini yürürlükten kaldırıp ebeveyn iznine ilişkin revize Çerçeve Antlaşması'nın uygulanmasını sağlamaktır. 96/34/EC sayılı direktifle üye devletlerin ulusal mevzuatlarına dahil etmesinin sağlandığı Ebeveyn İzni Çerçeve Sözleşmesi'nin revize edilmesiyle söz konusu direktifin içeriğini oluşturmaktadır. 2010/18/EU sayılı direktif, revize edilen Ebeveyn İzni Çerçeve Antlaşması'nı yürürlüğe koymuş ve üye devletlerin, bu direktif doğrultusunda çıkarılan ulusal hükümlerin ihlal edilmesi sonucunda uygulayacağı cezaları belirlemektedir. Üye devletler, bu yönergeye uyum için gerekli olan yasaları 8 Mart 2012 tarihine kadar yürürlüğe koymak durumunda kalmışlardır (The European Parliament, 2010).

7 Temmuz 2010 tarihli 2010/41/EU sayılı direktif ile serbest meslek sahibi sıfatıyla bir faaliyette bulunan kadınlar ve erkekler arasında eşit muamele ilkesinin uygulanması ve 86/613/EEC sayılı direktifin yürürlükten kaldırılması düzenlenmiştir. Bu direktif, 86/613/EEC sayılı direktifin, serbest çalışanlar ve kendi hesabına çalışanların eşlerine yönelik pek etkili olmadığını ve maaşlı çalışma dışındaki alanlarda da cinsiyet ve tacize dayalı ayrımcılığın devam etmesinden dolayı direktifin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle serbest meslek sahibi kadınlar için annelik korumasını ve serbest meslek sahiplerinin eşlerinin durumunu iyileştirmeye yönelik yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra serbest meslek alanında eşit muamele ilkesinin uygulanması ve bu doğrultuda bir işyerinin kurulması, donatılması ve genişletilmesi ile ilgili olarak cinsiyete dayalı hiçbir ayrımcılığın yapılmaması belirtilmiştir. Üye devletler bu direktife göre, yeterince temsil edilmeyen cinsiyetin serbest meslek sahibi olmasını kolaylaştırmak için bazı avantajlar sağlayan tedbirleri alabilir, mesleki kariyerlerindeki dezavantajları önleyebilir ve uygulamada toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik pozitif eylem içeren önlem ve tedbirleri uygulayabilmektedir. Söz konusu direktifin gerektirdiği tedbir ve önlemlerin en geç 5 Ağustos 2012 tarihine kadar alınması gerekmektedir (The European Parliament and the Council of the European Union, 2010).

1.2.3. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Özel Önlemler

AB toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını kurucu antlaşmaları, müktesebatı ve uygulamaya koyduğu direktiflerin yanı sıra sosyal reformlarıyla da düzenlemiştir. Ekonomik işbirliği temelinde kurulan Birlik, sosyoekonomik problemlerin çözülebilmesi için sosyal politikalarını geliştirmiştir. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili politikalarını da stratejilerle, eylem programlarıyla, bildiri ve şartlarla genişletmiştir.

1.2.3.1. Avrupa Sosyal Şartı

18 Ekim 1961 yılında Torino’da imzalanan Avrupa Sosyal Şartı (ASS), toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını düzenleyen belgelerden biridir. Şart’ı imzalayan üye devletlerin, Birliğin güçlü bir hale getirilmesi, ortak mirasın gerçekleştirilmesi ve devam ettirilmesi, insan hakları ve temel özgürlüklerin sağlanması için çaba göstermeleri gerekmektedir. Üye devletler hiçbir şekilde cinsiyet, ırk, din, siyasal görüş vb. ayrımı gözetmeksizin tüm bireylerin sosyal haklardan yararlanmasını sağlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda uygun kuruluş ve faaliyetlerle ve gereken politikalarla toplumun sosyal refahını arttırmak üye devletlerin temel görevlerinden biri olmaktadır. Şart’ın Bölüm-I, 8. maddesinde çalışan kadınların analık durumunda veya gerektiğinde özel korunma hakkına sahip olduğuna değinilmektedir. Bölüm-II, 3. madde de çalışan kadınlara ve erkeklere eşit işe eşit ücret hakkının tanınmasına yer verilmektedir. Aynı bölümün 8. maddesinde üye devletlerin, çalışan kadınların korunmasını sağlamak üzere yapması gereken uygulamalar belirtilmektedir. Buna göre Şart’a taraf olan devletler; kadınlara doğum sebebiyle on iki haftalık ücretli izin sağlanmasını, kadınların doğum izni sırasında işten çıkarılmasının yasaklanmasını, emzirme döneminde bir süre işe ara verme hakkının sağlanmasını ve çalışan kadınların tehlikeli, sağlığa aykırı ve ağır nitelikteki işlerde çalışmasının yasaklanmasını taahhüt etmek zorundadırlar (T.C. Resmi Gazete, 1989). Bu Şart ile birlikte Birlik, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında eşit muamele ve fırsat eşitliği ilkelerini benimsemiştir.

1.2.3.2. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

3-4 Haziran 1999 tarihli Köln Zirvesi'nde alınan temel hakların bir şartta toplanması kararı ile 7 Aralık 2000 tarihinde Nice'de ABTHŞ imzalanmıştır. Şartta; özgürlük, eşitlik, insan saygınlığı ve dayanışmanın Birliğin evrensel değerleri olduğu ifade edilmiştir. Birlik bu değerleri korumak, geliştirmek ve sürdürebilmek için politikalar üretmelidir. Söz konusu Şart'ta herkesin özgürlük ve güvenlik hakkına, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne sahip olduğuna, aile ve özel hayata saygı duyulmasının gerekliliğine değinmektedir. Bunların yanı sıra 20. madde de eşitlik ilkesi ile herkesin kanun önünde eşit olduğu ve 21. madde de ayrımcılık yapmama ilkesi ile cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, cinsel eğilime dayalı vb. her türlü ayrımcılığın yasaklanması vurgulanmıştır. Madde-23'te kadın-erkek arasında eşitlik ilkesi üzerinde durulmuş ve eşitliğin; istihdam, çalışma, ücretler de dahil olmak üzere tüm alanlarda sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda eşitlik ilkesi, eksik temsil edilen cinsiyete yönelik tedbirlerin alınmasını engellemektedir (Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2001, s. 9). ABTHŞ, cinsiyet fark etmeksizin tüm bireylerin eşitliğini, kadın-erkek eşitliğini ve cinsiyete dayalı ayrımcılık yapmanın yasaklanmasını garanti altına almaktadır. Bu yönüyle, Birlik, toplumsal cinsiyet eşitliğin sağlanmasını sosyal ve hukuki zeminde güçlendirmiştir.

1.2.3.3. Lizbon Stratejisi

AB Bakanlar Konseyi; istihdamı, ekonomik reformu ve sosyal uyumu bilgi odaklı bir ekonomide güçlendirmek amacıyla 23-24 Mart 2000 tarihlerinde Lizbon Stratejileri'ni ortaya koymuştur. Bu Strateji on yıllık bir süreç içerisinde; herkes için bilgi toplumu oluşturulması, Avrupa araştırma ve yenilik alanı oluşturulması, işleyen bir pazar için ekonomik reformların gerçekleştirilmesi, bilgi toplumunda yaşamak için eğitim ve öğretimin geliştirilmesi, sosyal korumanın modernize edilmesi için gerekli politikaların oluşturulmasını ve uygulanmasını hedeflemektedir (The Council of Europe, 2000). Dolayısıyla sosyal içerme ve cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kaliteli sağlık hizmetleri sunmak etkin bir refah devleti oluşturmanın koşullarından biridir. Zira büyüyen ekonominin işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi toplumsal sorunları da beraberinde getirmesiyle birlikte ekonomik hedeflerin sosyal politikalarla bütünleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve sosyal politikaların önemi artmıştır (Erdoğan, 2004, s. 42).

1.2.3.4. Avrupa Kadın Şartı

Avrupa Komisyonu, 8 Mart 2010 Dünya Kadınlar Günü'nde Pekin Dünya Kadın Konferansı'nda bir bildirge yayımlamıştır. Kadın ve erkek eşitliğine yönelik güçlendirilmiş bir taahhüt olarak Avrupa Kadın Şartı (AKŞ), Komisyon tarafından açıklanmıştır. Kadın-erkek eşitliğinin Birliğin ortak değerlerinden biri olduğu yinelenmiş; ekonomik ve sosyal uyumun, sürdürülebilir büyümenin ve demografik zorluklarla mücadelenin kadın-erkek arasındaki gerçek eşitliğin sağlanmasıyla aşılabileceği vurgulanmış; Avrupa'nın son yıllarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasıyla ilgili ciddi ilerleme kaydettiği fakat yinede gerçek eşitliğin önündeki engellerin hala var olduğu ortaya konmuştur. Bununla birlikte, Komisyon kadın-erkek eşitliğini gerçeğe dönüştürme taahhüdünü bu açıklama ile yinelemiştir. Bildirinin ilk başlığında ayrımcılığın, eğitim klişelerinin, güvencesiz istihdam koşullarının ve bakım sorumluluklarının erkeklerle dengesiz paylaşımının kadınların ekonomik bağımsızlığını etkilediğinden ve kadınların potansiyelini ve yeteneklerini tam olarak kullanabilmeleri için işgücü piyasasında dengeli bir cinsiyet dağılımının destekleneceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliğinin kararlılıkla destekleneceği ve hem kadınların hem de erkeklerin iş-yaşam dengesinin kurulması için fırsatların teşvik edileceği taahhüt edilmiştir. İkinci başlıkta kadınların hala çalıştıkları her saat için ortalama %18 daha az kazandığı, iş hayatları ve emekliliklerinde daha az kaynağa sahip oldukları, finansmana erişimde zorluk yaşadıkları belirtilmiş ve bu ücret farkının kapatılması için tüm araçların seferber edileceğinin taahhüdü verilmiştir. Diğer bir başlıkta kadınların yetki paylaşımında ve karar alma süreçlerine katılımında tam erişime sahip olmadıklarını ve bu süreçlerde cinsiyetin dengelenmesinin, Avrupa'nın daha etkili politikalar geliştirip toplumsal cinsiyet eşitliği bilincine sahip bir toplum yaratacağı ve güçlü bir demokratik ortam yaratacağı için önem arz ettiği vurgulanmaktadır. Bildirinin dördüncü başlığında, kadın ve kız çocuklarının temel haklarının insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu ve barış, güvenlik ve kalkınma için temel olduğu üzerinde durulmuştur. Kadınların vücut bütünlüğüne zarar veren geleneksel uygulamaların, sağlık hizmetine erişimde yaşanan eşitsizliklerin ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ortadan kaldırılması için kapsamlı ve etkili bir politika belirlenmesi ve uygulanması esas alınmıştır. Bildiride son olarak cinsiyet eşitliğinin sadece Birlik ile sınırlı kalmayıp dünya genelinde kadın ve

erkeklerin sosyal ve ekonomik bağımsızlıklarının teşvik edilmesinin amaçlandığı ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliğinin Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarına da dahil olmak üzere tüm politika süreçlerine eklemlenmesi vurgulanmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak, bu eşitsizliğe dayalı şiddetle mücadele etmek ve kadın haklarını korumak Birlik içerisinde sürdürülebilir ve demokratik toplumlar geliştireceğinden, üçüncü ülkelerle ilişkilerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin aranması, kadın hakları konusunda farkındalığın artırılması ve mevcut uluslararası belgelerin uygulanmasına yönelik taahhüt yinelenmiştir (European Commission, 2010, s. 2-5).

1.2.3.5. Eylem Programları

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik almış olduğu özel önlemlerden biri de eylem programlarıdır. Birlik kadın-erkek eşitliğini sağlayabilmek adına geçmişten günümüze beş adet eylem programı oluşturmuştur. Bunlardan ilki 1982-1985 yıllarını kapsayan Kadınlar İçin Eşit Fırsatların Teşvik Edilmesine İlişkin Topluluk Eylem Programı'dır. Eylem Programı'na göre kadın istihdamını ve fırsat eşitliğini teşvik etmek amacıyla ulusal organların oluşturulması ve üye devletler arasında iletişim sağlanarak ağın genişletilmesi önem arz etmektedir. Program'a göre Komisyon, gerektiğinde ihlal prosedürlerine başvurup direktiflere saygı gösterilmesini ve uygulanmasını sağlamakla yetkilidir. Topluluk yasal çerçevesini, sosyal ve güvenlik alanlarında da genişletmelidir. Ayrıca sosyal güvenlik sistemlerinde, artık geçerliliğini kaybeden toplumsal cinsiyet rolleri üzerine kalıplaşmış algıları kırmak ve sosyal güvenlik alanında bireysel hakları tesis etmek büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ebeveyn sorumluluklarının eşit paylaşılmasına yönelik eğilimleri destekleyen politikalar uygulamaya konmalıdır. Program'da koruma standartlarını yükseltmek için hem ulusal düzeyde hem de Topluluk düzeyinde eyleme geçilmesi gerekirken aynı zamanda kadınların istihdamını engelleyen unsurların ortadan kaldırılmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda eşit fırsatların önündeki engellerle mücadele etmek ve bunlara karşı koymak için olumlu eylem programları vasıtasıyla geleneksel rollerin yarattığı kısıtlamaların önüne geçerek pratikte eşit bir toplum yaratılması amaçlanmaktadır. Söz konusu Program, üye devletleri uygun yasaları, yönetmelikleri ve

idari hükümleri uygulamaya ve gerekli kaynaklarla desteklenen politikaları yürürlüğe koymaya yöneltmiştir (European Commission, 1981, s. 5-10).

20 Aralık 1985'te, 1986-90 yıllarını kapsayan Kadınlar İçin Eşit Fırsatlar Orta Vadeli Topluluk Programı AB Bakanlar Konseyi'ne iletilmiştir. Bu Program, bir önceki Programın toplumsal hayata yansıyan sonuçlarını ortaya koymuştur. Bildiride kadın ve erkeklerin ekonomik ve sosyal hayata daha eşit katılımına yönelik tutumlarda bir değişiklik yaşandığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Topluluğun, özellikle ekonomik ve sosyal değişimlere ve teknolojik gelişmeye uyum sağlamak amacıyla sürekli ve daha yoğun eylemlere ihtiyacı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda Komisyon, 1986-90 yılları arasında İkinci bir eylem programını oluşturma ihtiyacı duymuştur. Programın içeriğinde özellikle yeni teknoloji ile bağlantılı istihdama eşit düzeyde katılımın teşvik edilmesi ile ilgili bir dizi eylem yer almaktadır. Fırsat eşitliği politikası, sorunları kökünden çözmedikçe etkili olamayacağından ekonomik ve sosyal değişime uyum sağlayabilmek için eğitim ve öğretim alanında eylemler yapmak esastır. Bu doğrultuda, komisyon, cinsiyetçi olmayan eğitim materyallerinin teşvik edilmesi gibi erkek ve kız çocukları için eşit fırsatlar yaratılması konusunda çalışmalar yapmalıdır. Eşit muamele eğitim danışmanları ağı, kariyer gelişimi açısından yeni teknolojilerde eğitimle ilgili projeler ağı kurmak ve serbest meslek sahibi kadınları eğitmek ve onlar için kılavuzlar oluşturmak uygulamalar arasında yer almaktadır. Bu yeni Program; işe alım, eğitim, kariyer gelişim, istihdam koşulları ve sosyal altyapı alanlarında olumlu eylemleri içermektedir. Komisyon, olumlu eylem programını uygulamak amacıyla iç yapısını düzenlemeye yönelik faaliyetlerde bulunacaktır (European Commission, 1985).

İki eylem programında Komisyon, özellikle istihdam alanında pratikte kadınların durumunu iyileştirmek için belirli eylemleri teşvik etmiş, üye devletler arasındaki iletişimi ve bilgi alışverişini güçlendirmek amacıyla ağlar kurmuş ve üye devletlerde Fırsat Eşitliği Danışma Komitesi'nin kurulmasını sağlamıştır. 1991-95 yılları arasını kapsayan Kadın ve Erkekler İçin Eşit Fırsatlar Üçüncü Orta Vadeli Topluluk Eylem Programı da kadınlar için eşit fırsatları teşvik etmek amacıyla Topluluk düzeyinde işbirliği ve eylemlerin geliştirilmesi, Topluluğun uygulamalarının ve başarılarının tüm üye devletlerde pekiştirilmesi ve 1990'lı yılların yeni sorunlarıyla mücadele

edilebilmesi için ortaya konmuştur. Son yıllarda eşit fırsatlara yönelik bakış açısı değişmiş, Avrupa ve uluslararası düzeyde kadın ve erkekler için fırsat eşitliği konusunda bilgi alışverişi yapılmıştır. Bununla birlikte değişen uluslararası ortam ve küresel çapta yapılan ‘Kadınların İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejiler’ eylem programı dikkate alındığında başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere ilgili uluslararası kuruluşlarla AB arasında diyalogun ve işbirliğin pekiştirilmesine yönelik çağrılarda bulunulmuştur. Üçüncü Eylem Programı, Topluluk ekonomisinin rekabetçi konumunu iyileştirmek için özellikle işçi ve işverenler arasında sürdürülebilir bir uyumun sağlanması açısından yeni bir sosyo-ekonomik bağlamda ortaya konmuştur. Kadınlar iç pazarın tamamlanabilmesi için potansiyel bir kaynağı temsil etmekle birlikte Avrupa’nın ekonomisi için vazgeçilmez bir unsur olarak görülmüştür. Kadınların emek piyasasına entegrasyonunun hem nicel hem de niteliksel olarak Avrupa’nın ekonomik ve sosyal uyumunun sağlanmasında önemli bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Bu doğrultuda üçüncü eylem programı toplumsal cinsiyet politikalarının belirli sınırlar içinde kalmayacağını, ekonomik, sosyal ve yapısal politikaların ayrılmaz bir parçası olacağını ortaya koymuştur. Aynı zamanda diğer eylem programlarına göre daha iyi entegre edilmiş ve daha kapsamlı bir eylem stratejisi olacağı üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla Program, fırsat eşitliği ilkesinin Birliğin tüm politikalarına entegre edilmesini amaçlayarak gerekli politika ve eylem programlarının oluşturulmasına ve uygulanmasına yol açmaktadır. Program; kadın istihdamının ve girişimciliğin teşvik edilmesi, mesleki eğitimle ilgili kaynak oluşturulması, kadınların önündeki engellerin azaltılması amacıyla pozitif eylem kullanılması, kalıcı bir gelişme sağlanması için tutumlarda değişiklik yaratılması ve farkındalığın artırılmasına yönelik eylemlerin gerçekleştirilmesini amaçlamıştır. Ayrıca kadınların ekonomik ve toplumsal hayatta karar alma süreçlerine katılımını arttırıcı önlemler teşvik edilmiştir. Program genellikle üç hedef üzerinde durmaktadır. Birincisi, entegrasyonun kolaylaştırılarak daha fazla kadının iş gücü piyasasına katılımını sağlamaktır. İkincisi, eğitimlerin iyileştirilmesi ve olumlu eylemin geliştirilmesi vasıtasıyla kadınların onurunu koruyarak yalnızca nicel olarak değil niteliksel olarak da katılımlarını sağlamaktır. Son olarak da kadınların çalışma ve aile hayatının emek piyasasında yeniden uzlaştırılmasının sağlanması amaçlanmıştır (European Commission, 1991).

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin demokrasi ve insanlığa saygının temel bir ilkesi olarak kabul edilmesine rağmen mevzuatın pratik gerçekliğe dönüştürülmesindeki yetersizlik ve sanayileşmiş ve gelişmekte olan toplumlardaki eşitsizliğin hala belirgin olması dördüncü bir eylem programına zemin hazırlamıştır. Kadın ve erkeğin tüm alanlarda tam olarak eşit katılımının sağlanmasının yalnızca mevzuat alanındaki gelişmelerle değil, aynı zamanda tutumlar ve kolektif uygulamalar kadar bireysel davranışların da kültürel olarak dönüştürülmesiyle sağlanabileceği anlaşılmıştır. AB' de üye devletlerinin tarihi ve kültürel çeşitliliğini göz önünde bulundurarak çoğulcu, insancıl ve eşitlikçi bir Avrupa toplumu inşa etmek için kadın ve erkek arasında yeni bir ortaklık kurmaya çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda, her düzeydeki tüm uygulamalarda ve politikalarda kadın-erkek arasındaki eşitliğin teşvik edilmesinin gerekliliği anlaşılmıştır. Birliğin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalarında benimsediği temel politika toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması olmuştur. Bu yaklaşıma göre tüm politika ve tedbirlerde kadın ve erkeklerin farklı önceliklerini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak ileriye dönük çözümler sunulması amaçlanmıştır. AB, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yaklaşımı sayesinde müktesebatının gücü ve desteklediği eylem programlarıyla kadınların rolünün güçlendirilmesine ve uluslararası düzeyde fırsat eşitliğinin teşvik edilmesine aktif olarak katılmıştır. 1996-2000 yıllarını kapsayan Kadınlar ve Erkekler İçin Tüm Toplum Politikaları ve Faaliyetlerine Dahil Edilen Eşit Fırsatlar dördüncü eylem programı; Birliğin tüm politikalarında eşitliğin teşvik edilmesini, erkek ve kadın kimliklerinin tanınmasını, kadın ve erkekler arasında dengeli bir sorumluluk dağılımının oluşturulmasını amaçlamıştır. Birlik, eşitliğin teşvik edilmesini istatistiklerin dengelenmesi gibi basit bir amaç olarak görmemektedir. Bunun aksine ebeveyn rollerinin, aile yapılarının, kurumsal uygulamaların, iş ve zaman organizasyonlarının uzun süreli değişikliğini teşvik etmektedir. Dolayısıyla yalnızca pozitif eylemlerin uygulanması yetmemekte toplumun örgütlenmesini ve cinsiyet rollerinin adil dağılımını amaçlayan önlemlerin de alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda iş organizasyonları, kadınların ve erkeklerin aile ve çalışma hayatının uzlaştırılması, kadınlar ve erkekler için esnek istihdam çözümlerinin geliştirilmesi, ana ve baba haklarının güvence altına alınması, her ikisinin de görev ve sorumluluklarını eksiksiz yerine getirilmesinin beklenmesi Eylem Programının amaçları arasında yer almaktadır. Bu hedeflerin, Topluluk Programlarının ve kaynaklarının kadınlar için

erişilebilir hale getirilmesinden ziyade tüm alanlarda toplumun analitik ve örgütsel kapasitesinin tanıtılması için yasal araçlarının ve mali kaynaklarının seferber edilmesi ile gerçekleşmesi planlanmıştır (European Commission, 1996).

1.2.3.6. Cinsiyet Eşitliği Stratejileri

2001-2005 yılları arasını kapsayan Cinsiyet Eşitliği Üzerine Topluluk Çerçeve Stratejisine doğru olan beşinci eylem programının amacı Topluluk faaliyetlerinin eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve kadın-erkek arasındaki eşitliği teşvik etmeyi sağlamak için bir eylem çerçevesi oluşturmaktır. Cinsiyet eşitliğinin tam olarak gerçekleştirilmesi için ekonomide, karar alma süreçlerinde, sosyal, kültürel ve medeni hayata eşit katılımda ve eşit temsilde kadın ve erkek tüm vatandaşların katılması gerekmektedir. 1996 yılında Komisyon tarafından benimsenen toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yaklaşımı ile kadınların endişeleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak politikaların tasarlanması ve eşitsizliklerin kadınlar lehine belirli eylemlerin uygulanmasıyla da giderilebileceği yönünde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Çerçeve Stratejisi'nin başarılı bir şekilde uygulanması için gerekli olan ağ oluşturma, bilinçlendirme, analiz ve değerlendirme araçları, izleme, raporlama ve değerlendirme gibi koordine edici eylemlerin geliştirilmesi planlanmıştır. Ayrıca üye devletlerin ve aday ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalarındaki farklılıklardan dolayı oluşan çakışmaları önlemek için Çerçeve Stratejisi ile üye devletler arasında tamamlamayı sağlanması amaçlanmıştır. Çerçeve Stratejisi kapsamında, toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmeye yönelik beş müdahale alanı belirlenmiştir. Ekonomik yaşam, eşit katılım ve temsil, sosyal haklar, medeni yaşam, cinsiyet rolleri ve klişeler alanında eşitliğin sağlanması hedeflenmiş ve buna yönelik eylemler belirlenmiştir (European Commission, 2000).

Avrupa Komisyonu, 2016-2019 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İçin Stratejik Katılım çalışmasını ortaya koymuştur. Bu çalışmada Komisyon, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği teşvik etme taahhüdünü yeniden teyit etmiştir. Eşitliğin beş temel alanda sürdürülmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kadınların işgücü piyasasına katılımını ve kadın ve erkeklerin eşit ekonomik bağımsızlığının artırılması yönünde çalışmalar ortaya konmuştur. İkinci bir alan olarak cinsiyete dayalı ücret, kazanç ve emeklilik farklarını azaltmak ve kadınlar arasındaki yoksullukla mücadele

etmek hedeflenmiştir. Bunların yanı sıra karar alma süreçlerinde kadın ve erkek eşitliğini teşvik etmeye yönelik politikalar oluşturulmuştur. Bir başka alan olarak, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele etmek ve mağdurları koruyup desteklemeye yönelik çalışmalar üzerinde durulmuştur. Son olarak da dünya çapında cinsiyet eşitliğini ve kadın haklarını teşvik etmeye yönelik stratejiler belirlenmiştir (European Commission, 2015).

Avrupa Komisyonu 2020-2025 yıllarını kapsayan Eşitlik Birliği: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'ni ortaya koymuştur. AB'nin cinsiyet eşitliği konusunda küresel liderlerden biri olduğunun ve önemli gelişmeler kaydettiğinin altı çizilmiştir. Fakat hiçbir üye devletin tam anlamıyla cinsiyet eşitliğini sağlayamadığı ve ilerlemenin yavaş olduğu da belirtilerek toplumsal cinsiyet eşitliğine yeni bir ivme kazandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda cinsiyetçi nefret söylemleri, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve toplumsal cinsiyet klişeleriyle mücadelenin önemine değinilmiştir. Stratejinin hedefleri arasında; şiddet ve klişelerden uzak olmak, cinsiyete dayalı şiddeti sona erdirmek, kadın sünneti, zorla kürtaj ve kısırlaştırma, zorla evlilik gibi zararlı uygulamaların önlenmesi yer almaktadır. Bunların yanı sıra iş ortamında şiddet ve tacizi önlemek için üye devletlere Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesini onaylatmak, cinsiyet klişelerine meydan okumak, üye devletlere İstanbul Sözleşmesi'ni onaylatmak, cinsiyet eşitliğine dayalı bir ekonomide gelişmek, toplumda eşit olarak liderlik etmek, karar verme ve siyasette cinsiyet dengesinin sağlanması bulunmaktadır (European Commission, 2020).

1.3. Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Feminist Perspektiften Bir Değerlendirme

AB, Avrupalı devletler arasında ekonomik bütünleşmeyi sağlayan ve ortak pazarın oluşturulmasını önceleyen ulus üstü bir oluşumdur. Bu süreçte toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, kadın-erkek eşitliği temelinde sosyal politikalar bünyesinde düzenlenmiştir. Daha sonra da, tüm politika alanlarına yayılmıştır. Bunun yanı sıra kadın-erkek eşitliği örgütün hukukunda temel bir ilke olarak yer almıştır (Yüksel Çendek, 2019, s. 115).

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, feminist teorinin de katkısıyla zaman içerisinde gelişim göstermiştir. AB'nin politikalarına feminist yazın içerisinde eleştiriler yöneltilmiştir. Catherine Hoskyns (1996), AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik değerlendirmelerini feminist bakış açısıyla ortaya koyan akademisyenlerden bir olmuştur. Buna ek olarak Amy Elman'da (1996), AB'nin gündeminde pek fazla yer edinmeyen fakat feminist siyasetin gündemini oluşturan kadınların cinsel ticareti, pornografi ve üreme hakları gibi konulara dikkat çekilerek kamu ve özel alan arasındaki ayrımı ortadan kaldıran makaleleri bir araya getirip AB politikalarına meydan okumuştur. Bu eleştiriler AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını şekillendirmede büyük rol oynamıştır (Gregory, 1997, s. 244).

AB'nin temelini oluşturan 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda 'eşit işe eşit ücret' ilkesi yer almıştır. Bu temel ilkede, imza sahibi ülkelerin kadın ve erkeklere ücret karşılığı eşit muamele yapmalarını taahhüt eden bir madde düzenlenmiştir. Bu maddeyi uygulamak için mevcut ulusal yasaları bulunmayan Birliğin üyeleri, uygun mevzuatı yürürlüğe koymak zorunda kalmışlardır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşım olarak eşit muamele, açıkça liberal feminist geleneğe dayanmaktadır (Rees, 2001, s. 244). Bununla birlikte, eşit muamele eşit sonucu doğurmamaktadır. Piyasada adil rekabetin sağlanması için yapılan bu düzenleme, örgütün kadın-erkek eşitliği politikaları kapsamında bir başlangıç olarak sayılsa da feminist eleştirilere tabi olmuştur. Feminist teori, eşit muamele düzenlemesinin rekabetçi piyasa için dahil edilmiş olduğunu ve insan hakları önlemi olarak düşünülmendiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda kadın-erkek eşitliği adına yapılan dönemin önemli düzenlemelerinden biri olarak görülse de pratikte yeterli gelişmelerin sağlanamaması açısından da eleştirilmiştir.

Eşit muamele politikalarının eleştirilen noktalarından bir tanesi de, erkeğin bir norm olarak kabul edilmesidir. Bu muamelenin ortaya çıkardığı sonuç, kadınların yasal olarak aslında erkeklerle eşit olmadığı ve yalnızca aynı muameleyi görme hakkına sahip olduğudur. Eşit muamele için yasal hak ilkesi onaylanmıştır fakat farklılıklar kabul edilmiştir. Bazı durumlarda kadınlara ve erkeklere eşit davranmak aslında onlara farklı davranmak anlamına gelmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde eşit muamele yasası, açık cinsiyet ayrımcılığıyla mücadelede önemli bir ilke ve etkili bir araç olmaktadır.

Fakat cinsiyet eşitliğini sağlamak için uygun bir önlem olamamasıyla da eleştirilmektedir.

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, pazar odaklı toplumsal cinsiyet eşitliği söylemleri ile dikkat çekmeye devam etmiştir. Avrupa Komisyonu ve AB Bakanlar Konseyi, toplumsal politikayı 'üretken bir faktör' olarak görmek için toplumsal cinsiyet eşitliğinin ekonomik faydalarını incelemeye başlamıştır (Elomäki, 2015, s. 292). Komisyon, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ekonomiye ve yaşam kalitesine sağlamış olduğu faydaları araştırması için toplumsal cinsiyet uzmanlarına yetki vermiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları 'sadece bireyler için değil, ekonomik büyüme ve istihdamı teşvik etmek için de dikkate alınmalıdır' mantığı Birlik içerisinde yaygınlaşmıştır ve bu doğrultuda politikalar üretilmiştir.

Komisyon cinsiyet uzmanları, hakim ekonomi politikalarının öncelikleri ve hedeflerini toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden ele almış ve sorgulamıştır. Uzmanlara göre toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için hem erkeklerin hem de kadınların çıkarlarına uygun bir şekilde yeni, tutarlı sosyal ve ekonomik örgütlenme sistemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yaşam kalitesini ve refahı kısıtlayan dar bir şekilde yalnızca büyümeye odaklanan toplumsal cinsiyet söylemlerinin genişletilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Fakat bu eleştirel yaklaşım, maliyet, fayda, yatırım, verimlilik gibi kavramlarla oluşturulan ekonomik yaklaşımın hakim olduğu toplumsal cinsiyet söyleminin önüne pek fazla geçememiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına ekonomik büyüme ve refah seviyesinin artması temelindeki bu yaklaşım, AB'nin politika yapımı sürecinde ilk başlarda nispeten daha belirleyici bir etken olmuştur.

2000 yılında Lizbon'da gerçekleştirilen AB Bakanlar Konseyi toplantısında düzenlenen Lizbon Stratejisi'nde on yıllık stratejik hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerin mantığında yatan temel ilke, daha fazla ve daha iyi iş ve daha fazla sosyal uyumla sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlayabilen dünyanın en rekabetçi ve dinamik bilgiye dayalı ekonomisi olma hedefidir (O'Connor, 2005, s. 30). Lizbon Stratejisi belgesinde insanlara yatırım yaparak ve aktif bir refah devleti kurarak bu hedeflere ulaşmak, Avrupa sosyal modelinin modernleşmesi olarak tanımlanmıştır. Bunlara bilgi ekonomisinde yaşamak ve çalışmak için eğitim ve öğretim, aktif bir

istihdam politikası, sosyal korumanın modernizasyonu gibi sosyal içermenin teşvik edilmesi de eklenmiştir. Bu on yıllık hedefler doğrultusunda, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ekonomik büyümeye olan katkısına yönelik olumlu tutumlar daha da artmıştır. Birliğin üye devletleri bu gelişmelerden sonra, cinsiyet eşitliğinin temel bir hak, Birliğin ortak bir değeri ve büyüme, istihdam ve sosyal uyum hedeflerine ulaşması için gerekli bir koşul olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu süreçte sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için açık bir politika koordinasyon yönetiminde dayanan politikalar oluşturulmuştur. Bu politikaların sonuçlarının düzenli bir şekilde incelenmesi, değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi için üye devletlere ulusal planların geliştirilmesi çağrısında bulunulmuştur. Bu nedenle üye devletler, Birliğin çağrısı üzerine yerel paydaşları da dahil ederek UEP hazırlamıştır. Bunlar Avrupa Komisyonu tarafından ortak bir rapor hazırlamak için kullanılmakta; ilerlemenin izlenmesini ve uygulamaların karşılaştırılmasını sağlamak için ortak göstergeler kullanılarak düzenli bir şekilde izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanmaktadır.

AB kurumlarının, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki ekonomik altyapı, bu politikaların oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır. Birliğin tutumuna göre kadın-erkek arasındaki eşitlik, kadınların işgücü piyasasına dahil olması ekonomik kalkınmaya ve sosyal koruma sistemlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Avrupa Parlamentosu, kadın-erkek eşitliğinin verimlilik ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığını ve birçok ekonomik ve sosyal faydaları olduğu söyleminde bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu da, ekonomik büyüme ve yoksulluğun giderilmesi için AB düzeyinde toplumsal cinsiyet ücret farkını aşmanın avantajını ve şiddetin insani ve ekonomik maliyetleri üzerinde durmuştur (Elomäki, 2015, s. 294). Buna ek olarak kadınların karar almada yetersiz temsili ve kadınların yeteneklerinin yetersiz kullanılması sorunları yeniden ele alınarak tartışılmış ve bu eşitsizliklerin büyüme, rekabet gücü ve üretkenliğin önünde engel olduğu tespit edilmiştir. Komisyonun toplumsal cinsiyet birimi, üye devletleri ekonomi ve istihdam politikalarına toplumsal cinsiyet boyutunu entegre etmeye yöneltmiştir.

Avrupa Komisyonu, kadınların yaşadıkları dezavantajları ortadan kaldırmak adına Birliğin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki eşit muamelenin tek başına

yetersiz kaldığını kabul etmiş ve bir dizi olumlu eylem politikalarını finanse etmiştir. Bu politikalar genel olarak kadınların kabiliyetlerini geliştirmek ve istihdam olanaklarını arttırmak için tasarlanan eğitim projelerinden oluşmaktadır. Bu eğitimlerde ele alınan konular işgücü piyasasından çocuk doğurmaya, menstruasyon geçiren kadınların özgüven probleminden becerilerin aşınmasına kadar geniş bir yelpaze içermektedir. Bunların yanı sıra kadınların teknik ve bilgi işlem becerilerini geliştirmek adına eğitimler de yer almaktadır. Özellikle toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş ve yalnızca erkekler tarafından üstlenilen iş kollarında kadınların da çalışabileceği şekilde donanım sağlanması yönünde eğitim politikaları uygulanmıştır. Kadınlara yönelik kariyer rehberliği, danışmanlık hizmetleri ve çocuk bakım olanakları da sunulmuştur. Fakat bu eğitim projeleri kısa vadeli ve parça parça olma eğilimindedir. Teresa Rees (2001, s. 245), olumlu eylem politikalarının bazı kadın gruplarının ‘özel ihtiyaçlarına’ hitap eden ‘eklentiler’ olduğunu vurgulayarak eleştirmiştir. Dolayısıyla bu tip politikalar ana akım eğitiminin dışında yer almaktadır. Olumlu eylem önlemleri, iş kültüründe birçok kadına yabancı olan belirli bir erkeklik versiyonunu güçlendirmektedir. Kadınların erkek egemen kültürde çalışmaya hazırlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla olumlu eylem politikaları ana akım kültüre ve pratiğine meydan okumamakta; sadece kadınların katılmasına yardımcı olmaktadır. Bu sebepten dolayı feminist eleştirilere göre toplumsal cinsiyet eşitliği için olumlu eylem politikaları esas olmakla birlikte, yeterli bir nitelik taşımamaktadır. Zira bu politikalar sistemin yeniden tanımlanarak ve dönüştürülerek eşit bir toplum yaratması yerine yalnızca kadınların sistemde nicel olarak sayılarının artmasını sağlamaktadır. Oysaki feministler, kadınların sistemdeki konumunda hem nicel hem de nitel yönünün ağır basması gerektiğini savunmaktadırlar.

AB’nin olumlu eylem politikalarının yetersizliğinin anlaşılması üzerine toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikaları Birliğin yeni toplumsal cinsiyet politikalarını oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının mantığı, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin politika süreçlerinin her kademesine dahil edilmesi olmuştur. Bu politikalar, toplumsal cinsiyet eşitliği için kazanç sağlama fırsatlarının yaratılmasına destek olmuş ve aynı zamanda cinsiyetten arındırma veya erkekler ile kadınlar arasındaki farklılıkları göz ardı etme riskini de ortadan kaldırmıştır (Roth, 2008, s. 781). Ana akımlaştırma politikası, tedavi eşitliğinden ziyade toplumsal

cinsiyet eşitliğini temele oturtmaktadır. Dolayısıyla politika yapıcılar, politikaların erkekler ve kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerini sormakla ve bu doğrultuda politikalar üretmekle yükümlüdürler. Bu kavram, 1995 yılında Pekin’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda gündeme geldikten sonra Birliğin de temel toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarından biri haline gelmiştir. AB toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek amacıyla ana politika yaklaşımı olarak kaynaştırmayı benimsemiştir. Ulus üstü bir nitelik taşıyan birliğin üyeleri de bu kararı kabul ederek ulusal politikalarında yeni düzenlemeler yapmıştır. Ana akımlaştırma politikaları, kadın-erkek fırsat eşitliğinin örgüte ve kültürüne, politikalarına, program ve projelerine sistematik bir biçimde entegrasyonu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu politikalar sistemlerin ve yapıların kendilerine odaklanmaktadır. Uzun vadeli program ve politikalar olma özelliği ile birliğin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamasında olumlu anlamlar taşımaktadır (Rees, 2001, s. 246).

Anna van der Vleuten, sistemin teorik çerçevesinde, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin verilen dışında bir şey olarak değerlendirilmeyen ve bundan dolayı toplumsal cinsiyet rejimlerinin dinamiklerini açıklayamayan argümanların yer aldığı söyleminde bulunmuştur (2016, s. 5). Sistemin kendisine yönelik sorgulamaların yapılması, kavramların yeniden tanımlanması ve eşit bir dille eşit bir toplum oluşturulması gerekmektedir. Bununla birlikte, AB’nin zaman zaman kadınların konumlarının iyileştirilmesi fırsatını sunsa da toplumsal cinsiyet ilişkilerini kökten dönüştürmediğini, çünkü güç ilişkilerinden oluşan sistemin, hiyerarşik olmayan katmanlara sahip açık bir sistem haline dönüştürülemeyeceğini belirtmiştir (2016, s. 189).

AB’de kadın-erkek eşitliği politikaları genel olarak ve çoğunlukla ekonomik sınırlar çerçevesinde düzenlenmiş olsa da bazı yasal gelişmelerle birlikte bu sınırların ötesine geçilmeye çalışılmıştır. Birliğin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları başlangıçta tamamen ekonomik bir araç olarak görülmüşse de daha sonraları temel bir hak haline gelmeye başlamıştır. Eşit muamele ilkesi yalnızca Avrupa iç pazarıyla sınırlı kalmayıp temel bir toplumsal hak olarak toplumun her alanında ve tüm AB’nin temel yapı taşları içerisinde güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği iç pazarın yan ürünü olmakla kalmayıp tüm AB vatandaşlarının günlük

yaşantısında güvence altına alınan bir insan hakları olarak da yer almıştır. Amsterdam Antlaşması'nın 13. maddesinde düzenlenen ayrımcılıkla mücadele ilkesi bu düşünce etrafında şekillenmiştir. Bu madde ile toplumun iç pazar sınırlarının ötesinde daha fazla sosyal eylemde bulunması için yasal bir dayanak sağlanmıştır. Toplumsal ve insan hakları olarak vatandaşlık kavramını da etkileyen toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının evrimi, daha adil ve özgür bir toplumdaki eşitsizlikleri piyasaya değinmeden ortadan kaldırmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği hakları giderek ekonomik köklerinden kopmaya çalışarak bireysel vatandaşı temele oturtmaya çalışmaktadır. Böylece cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele yasası sadece serbest dolaşım ve iç pazar alanlarında uygulanmakla kalmayıp aynı zamanda AB hukukunun tüm alanlarında uygulamaya konmaya çalışılmıştır (Massetot, 2007, s. 156).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları arasında yapılan bu bağlantı, ABTHŞ'ye ve Anayasa Antlaşması'na dayanmaktadır. Eşitlik, Anayasa Antlaşması'nda Birliğin bir değeri olarak tanımlanmıştır. Eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve kadın-erkek ayrımcılığının yasaklanması Avrupa toplumlarının temel bir özelliği olarak kabul edilmiştir. AB'nin kimliğini oluşturan bu değerler, örgütte ortak bir miras üstlenmekte ve aynı zamanda geleceğe yönelik bir taahhüdü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla birlik, herhangi bir üye devleti askıya alma veya aday ülkeleri birliğe katma kararlarını, bu değerlere saygı ve bu değerleri uygulama doğrultusunda vermektedir. Aday ülkeler de bu değerlere saygı göstermek ve bunları desteklemek zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda eşitlik kavramının birliğin temel değerlerinden biri olarak tanımlanması çok büyük bir önem taşımaktadır.

AB'nin eşitlik hukuku oluşturma süreçlerini ve politikalarını geliştirmek ve desteklemek amacıyla bazı üye devletler geniş yetki ve uygulamalarla donatılmış ulusal eşitlik organları kurmuşlardır. Bunlara örnek olarak Hollanda'daki Eşit Muamele Komisyonu, İsveç'teki Eşit Haklar Ombudsmanı ve Birleşik Krallık'taki Fırsat Eşitliği Komisyonu ve Kuzey İrlanda Eşitliği Komisyonu gösterilmektedir (Massetot, 2007, s. 167). Bu ulusal girişimler topluluk hukuku tarafından örnek gösterilerek tüm üye devletlerin bu tarzda eşitlik organları kurması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu cinsiyet eşitliği kurumları, ayrımcılık mağdurlarına yardım etmek ve araştırma yapmakla yetkilendirilmektedir. Araştırmaların sonucunda raporlar yayınlanmalı ve önerilerde

bulunulmalıdır. Tüm üye devletler de bu yükümlülöklere uymak zorundadır. Zira Avrupalılaşma teorisinde, üye devletlerin ulusal mevzuat ve politikaları ile AB arasında ‘tam uyum’ sağlanmazsa ya da ‘uyumsuzluk’ varsa Birliğin üyelere baskı ve yaptırımını söz konusu olmaktadır. Belirgin bir farklılığın olmadığı durumlarda ise AB düzeyinde ve AB’ye uyumlu politika oluşturma hususunda, üye devletler kendi politikaları üzerinde ince değişikliklere başvurmaktadır (Kantola, 2010, s. 191). Cinsiyet eşitliği kurumlarının kurulmasında da genel olarak Avrupa direktifleriyle uyumlu ama aynı zamanda da her üye devletin kendi ulusal mevzuatlarına uygun olarak güçlerinin kapsamını bazı değişiklikler göstermektedir. Kimi devletler eşitlik organını danışma olarak kurarken kimileri de yargıya veya yasama organına benzer yetkiler yüklemiştir. Ulusal cinsiyet eşitliği organlarının yapmış olduğu çalışmalar, olumlu ve faydalı olarak değerlendirilmekte ancak görevlerini bağımsız bir şekilde yerine getirme kapasiteleri bakımından eleştirilmektedir.

Ulus üstü bir nitelik taşıyan AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve direktifleri doğrultusunda, üye devletler ulusal toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını değiştirmiş, dönüştürmüş ve düzenlemiştir. Üye devletlerin yanı sıra birliğe katılma noktasında aday ölkeler de, kendi ulusal mevzuatlarını ve politikalarını AB değerleriyle uyumlaştırmaya çalışmaktadırlar (Abels ve Mushaben, 2012, s. 104-105). Dolayısıyla AB üyeliğinin bir gerekliliği olarak üye devletler, uyum ve katılım sürecinde, kadınlarla erkekler arasındaki fırsat eşitliğine bağlılık göstermek ve ilerleme kaydetmek zorundadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası statükoculuk ve batıcılık temelleri üzerine kurulmuştur. Statükoculuk, dönemin mevcut dengelerinin ve koşullarının korunmasının desteklenmesi anlamına gelmektedir. Batıcılık ilkesi ise yalnızca coğrafi bir alan anlamına gelmekten ziyade bir uygarlık biçimine vurgu yapmaktadır (İşyar, 2017, s. 49). Avrupalılaşmak, Türk Dış Politikası'nın süreklilik arz eden politikalarından bir tanesidir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca hükümetlerin değişmesine rağmen AB'ye üye olma arzusu değişkenlik göstermemiştir. Dolayısıyla Avrupalılaşmak, bir devlet politikası olma niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda 1949 yılında Türkiye, Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1949). Daha sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 1959'da yaptığı üyelik başvurusu ile bu süreç günümüze kadar hala sürekliliğini korumaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin uluslararası sistemin dışında kalmak istememesi, sistemdeki uluslararası aktörlere entegre olma girişimleri Türkiye'yi realist politikalara yöneltmiştir. Bu durumda supranasyonel bir niteliğe sahip olan AB, Türkiye'nin en önemli dış politika çabalarından bir tanesi olmaktadır. Bu çaba aynı zamanda, hem toplumsal düzeyde halkın refah seviyesini arttırmak hem de uluslararası düzeyde sisteme dahil olmak açısından pragmatist bir özellik taşımaktadır. Dolayısıyla AB'ye üye olma politikası, Türk Dış Politikası'nın süreklilik, realist ve pragmatist özelliklerini ortaya koymaktadır (Koçer, 2002, s. 115-118).

Türkiye Cumhuriyeti bir ulus devlet olarak, Avrupa Uygarlığı'nın evrensel değerlerini benimsemiştir. Türkiye Cumhuriyeti devletçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik, inkılapçılık ve cumhuriyetçilik ilkeleri çerçevesinde ekonomik, sosyal ve siyasal hayatını şekillendirmiştir. Batılı demokrasi modelinin siyasal hayata entegre edilmesiyle birlikte siyasal gelişim sürecinde bir dizi inkılap gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa Hukuk Sistemi'nden faydalanılmış; Anayasa, Ceza Kanunu, Medeni Kanunu'nda düzenlemeler yapılmıştır. Böylelikle toplumsal düzen modern hukuk kuralları ile sağlanmaya çalışılmıştır (İşyar, 2017, s. 50-56).

Türkiye, muasır medeniyetler seviyesine ulaşma ve Avrupalılaşma hedefi doğrultusunda 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunu yapmıştır. AET Bakanlar Konseyi, 11 Eylül 1959'da Türkiye'nin başvurusunu değerlendirmek üzere kabul etmiştir. 19 Aralık 1959'da hazırlanan bir raporda Türkiye'nin zayıf ekonomisinin ve dış borç yükünün ağırlığı, AET ile kurulacak ortaklığın getireceği yükü kaldıramayacak nitelikte olduğu belirtilmiştir. 1-2 Mart 1960'ta AET Bakanlar Konseyi'nin yapmış olduğu toplantıda resmi müzakere sürecinin henüz başlamaması ve Türkiye ile ortaklık çalışmalarının devam etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Yoğun görüşmelerin sonunda Ankara Anlaşması hazırlanmış ve 12 Eylül 1963'te imzalanmıştır. Anlaşma metninde, Türkiye ekonomisinin kalkınması, istihdamın, yaşam şartlarının ve refahın yükselmesi için AET ile Türkiye arasında bir ortaklık kurulduğu ifadesi yer almıştır. Bunun yanı sıra Türkiye ile Topluluk arasında kurulan gümrük birliğinin geliştirilmesi için Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluk politikalarıyla uyumlaştırması gerektiği vurgulanmıştır. Anlaşma maddelerinde gerekli şartlar sağlandığında ve sorumluluklar yerine getirildiğinde Türkiye'nin Topluluğa tam üye olabilmesinin gündeme getirileceği hükmü yer almıştır. Ankara Anlaşması maddeleri arasında yer alan Geçiş Döneminin gerçekleşmesi için koşulların ve yöntemlerin belirlendiği altmış dört maddeden oluşan Katma Protokol, 1970 yılında imzalanmış ve 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmiştir (Erhan ve Arat, 2009, s. 813-844).

Avrupa Parlamentosu'nda oy çokluğu ile alınan Türkiye ile gümrük birliğinin tesis edilmesi kararı 13 Aralık 1995 tarihinde onaylanmıştır. Avrupa Parlamentosu'nun vermiş olduğu kararın içerisinde, Türkiye'nin insan hakları ve demokratikleşme konularında yapması gereken uygulamalar ve bunlara ilişkin olarak her yıl en az bir kez Komisyon'un Parlamento'ya rapor sunması gerektiği ifadelerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda Komisyon, Türkiye'ye yönelik ilk ilerleme raporunu 1998 yılında düzenlemiştir. Raporda Kopenhag Kriterleri göz önünde bulundurularak Türkiye'nin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları açısından durumunu ortaya koymuştur. 10-11 Aralık 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye aday ülke olduğu kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin, AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra AB müktesebatını yerine getirebilmesi için uygun koşulların belirlendiği Katılım Ortaklığı Belgesi 4 Aralık 2000'de AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmıştır. Bu

gelişmenin ardından Türkiye'nin AB Müktesebatı'nı üstlenmek amacıyla hazırlanmış olduğu Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmış ve 24 Mart tarihinde de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Ulusal Program, AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin nasıl bir yol izleyeceğini ve hedeflerini ortaya koymuştur (Baykal ve Arat, 2010, s. 336-362).

Ulusal Program'da ortaya konan hedefleri gerçekleştirmek için Türkiye, 2001 ve 2002 yıllarında uyum paketleri hazırlanmış ve Anayasa'da bir dizi değişiklik yapılmıştır. Reformlara rağmen Türkiye'nin yasal değişiklikleri pratikte uygulayamaması, AB Bakanlar Konseyi tarafından yeni bir Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'nin 19 Mayıs 2003'te hazırlanmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda Türkiye de ikinci Ulusal Programı'nı 24 Temmuz 2003'te Resmi Gazete'de yayınlamıştır. 16-17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel Zirvesi'nde Türkiye ile müzakerelerin başlanması yönünde alınan karar doğrultusunda Türkiye'nin; insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, eşitlik, ayrımcılık yapmama ve kadın-erkek eşitliği gibi AB'nin temel değerlerini benimseyeceği ve destekleyeceği, Kopenhag siyasi kriterlerini uygulayacağı, AB müktesebatını üstlenileceği yönünde taahhütleri içeren Müzakere Çerçeve Belgesi 2005 yılında ortaya konmuş ve müzakere süreci başlamıştır. Aynı zamanda AB'nin genişlemesiyle birlikte Ankara Anlaşması'nın tüm üyeleri kapsayacak şekilde revize edilmesi ihtiyacının doğması, 29 Temmuz 2005 yılında AB'nin Genişlemesinin Ardından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratın Anlaşmaya Ek Protokol'ün imzalanmasını sağlamıştır. Her yıl düzenli olarak hazırlanan İlerleme Raporlarında Komisyon, birçok sorunla birlikte Türkiye'deki mevcut kadın-erkek eşitliği durumuna ve kadın hakları alanındaki sorunlara da değinmiş ve bu eksikliklerin giderilmesi adına AB Bakanlar Konseyi 23 Ocak 2006'da Katılım Ortaklığı Belgesi'ni hazırlamıştır. Bu gelişmelerin ardından AB Bakanlar Konseyi 18 Şubat 2008'de yeni bir KOB, Türkiye'de bu doğrultuda 31 Aralık 2008'de UP'yi hazırlamıştır (Baykal ve Arat, 2013, s. 347-388). Türkiye, AB'ye üyelik koşullarını sağlayabilmek için 2016-2019 yıllarını kapsayan AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı'nı 26 Şubat 2016 tarihinde hazırlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019). Daha sonra AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin yol haritasını

oluşturan bu plan, 2021-2023 yıllarını kapsayacak şekilde revize edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021).

Türkiye ile Birlik arasındaki bu süreç, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını etkilemiştir. Zira cinsiyet eşitliği Birliğin temel bir değeri ve kimliğinin bir parçasıdır. Birliğe aday olmak isteyen ülkeler için cinsiyet eşitliğine uyum ilkesi üyeliğin ön koşulu olmaktadır. Dolayısıyla aday ülkelerin geliştireceği toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerine yansıtacağı için toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecindeki en önemli alanlarından biri olmaktadır. Kadın-erkek eşitliği Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ilkelerinden biri olmuştur fakat 1980-1990'lı yıllara gelene kadar kadın haklarını geliştirmeye yönelik etkili adımlar atılmamıştır. Türkiye'de kadın hakları alanındaki gelişmeler, Türkiye ile AB ilişkilerinin iyileşmesiyle paralel olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Türkiye'ye aday ülke statüsünün verildiği 1999 tarihli Helsinki Zirvesi, kadın hakları konusunda Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur (Bozkurt, 2007, s. 24).

AB, cinsiyet eşitliğine yönelik politikalarını yıllar içinde geliştirirken aday ülkelerden de bu konudaki şartları yerine getirmelerini beklemektedir. Dolayısıyla AB, Türkiye'den toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin direktiflerini iç hukuka aktarması, gerekli tüm uluslararası anlaşmaları imzalaması ve çekincelerini kaldırması şartlarını yerine getirmesini beklemiştir. Türkiye özellikle Helsinki Zirvesi'nden sonra kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli adımlar atmıştır. AB üyeliğinin olasılığı, Türkiye'deki kadın haklarını iyileştirmeye yönelik çabaları arttırmıştır. Bu doğrultuda Türk Ceza Kanunu, İş Kanunu, Medeni Kanun, Aile Hukuku ve Belediye Kanunları'nda kadın haklarının iyileştirilmesine yönelik değişiklikler yapılmıştır. Bunların yanı sıra ebeveyn izni, eşit ücret, istihdama erişim, mesleki sosyal güvenlik konularında yasalarını AB yasalarıyla uyumlu hale getirmeye çalışmış ve kadına yönelik şiddet ve namus cinayetleri sorunlarına engel olabilecek plan ve politikaları uygulamaya çalışmıştır (Marshall, 2013, s. 90-100).

2.1. Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Ulusal Mevzuatta Yapılan Değişiklikler

Türkiye'nin AB ile müzakerelerinin başlaması, Türkiye'nin mevcut plan, politika, uygulama ve mevzuatlarında değişime ve gelişime yol açmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, AB'nin toplumsal cinsiyet ile ilgili şartlarını, direktiflerini ve mevzuatlarını kendi ulusal mevzuatıyla uyumlaştırma politikası gütmüştür. Toplumsal cinsiyet eşitliğini hukuken tesis edebilmek için Anayasa'da, Türk Medeni Kanunu'nda (TMK), Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) ve İş Kanunu'nda yasal düzenlemeler ortaya konulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1961 tarihli Anayasası'nın 12. maddesinde cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin herkesin kanun önün eşit sayıldığı ibaresi yer almıştır (T.C. 1961 Anayasası, 12.madde). Daha sonra bu ifade, 1982 tarihli Anayasa'nın 10. maddesinde yer almıştır fakat daha açık bir ifadeye duyulan ihtiyaçtan dolayı 7 Mayıs 2004 tarihli ve 5170 sayılı kanun ile bu maddeye yeni ifadeler eklenmiştir. Söz konusu maddenin devamına kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu vurgulanmış ve devlet bu eşitliğin sağlanması ile görevlendirilmiştir (T.C. 1982 Anayasası, 10.madde). Böylelikle açık ve net bir şekilde, kadın ve erkek arasındaki eşitlik kanun ile yasal bir zemine oturtulmuştur. Anayasa'nın 10. maddesine 7 Mayıs 2010 tarihli ve 5982 sayılı kanun ile eklenen cümle, AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik atmış olduğu önemli bir adımı ortaya koymaktadır. Zira AB'nin pozitif eylemi plan ve politikalarına yerleştirdiği ve aday ülke olarak Türkiye'nin de bu doğrultuda ulusal mevzuatını düzenlediği görülmektedir. Anayasa maddesine eklenen cümlede devletin, kadın ve erkeğin eşitliğini sağlamak maksadıyla alacağı tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı belirtilmiştir (T.C. 1982 Anayasası, 10.madde).

1961 Anayasası'nın 43. maddesi ile birlikte hiç kimsenin cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmayacağı ibaresi kadınlara yönelik pozitif bir ayrımcılığın göstergesi olmuştur (T.C. 1961 Anayasası, 43.madde). Bununla birlikte 1982 Anayasası'nda da çalışma şartlarında kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi devam etmiştir. Anayasa'nın 50. maddesine göre hiç kimsenin cinsiyetine ve gücüne uygun

olmayan işlerde çalıştırılmayacağı gibi kadınların çalışma şartları bakımından özel olarak korunması da vurgulanmıştır (T.C. 1982 Anayasası, 50.madde).

Anayasa'nın 41. Maddesinin sonuna, 3 Ekim 2001 tarihli ve 4709 sayılı kanun ile yeni ibare eklenmiştir. Bu maddede ailenin Türk toplumunun temeli olarak sayılmasına ek olarak ailenin eşler arasında eşitliğe dayandığına vurgu yapılmıştır (T.C. 1982 Anayasası, 41.madde). Bu vurgu, aile kurumunun içerisinde cinsiyetler arası eşitliğin sağlanmasına, erkeğin kadından üstün görülmemesine ve görev ve sorumlulukların kadın ve erkek arasında eşit bir şekilde paylaşılmasına yasal olarak zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla Anayasa'da yer alan bu madde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır.

Anayasa'da yapılan diğer bir değişiklik, 90. maddede, 7 Mayıs 2004 tarihli ve 5170 sayılı kanun ile milletlerarası antlaşmaların uygunluğuna yönelik olmuştur. Söz konusu maddede, usulüne uygun bir şekilde yürürlüğe girmiş olan uluslararası antlaşmalar kanun hükmünde sayılmış ve bu antlaşmalar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağı belirtilmiştir. Yapılan düzenleme ile bu maddeye, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalarla kanunların farklılık göstermesi durumunda ortaya çıkan uyuşmazlıklarda uluslararası antlaşmaların hükümlerinin esas alınacağı eklenmiştir (T.C. 1982 Anayasası, 90.madde). Bu doğrultuda Türkiye'nin, toplumsal cinsiyet eşitliğine hanel getirdiği durumlarda taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), CEDAW ve ASŞ gibi uluslararası antlaşmaları dikkate alacağı vurgulanmıştır.

İsviçre Medeni Kanunu örnek alınarak hazırlanan 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi, 4 Ekim 1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Eski Medeni Kanunu'nun 152. maddesinde kocanın ailenin reisi olduğu, evin seçiminden ve evin geçiminden erkeğin sorumlu olduğu belirtilmiştir (Türk Kanunu Medenisi, 1926, 152.madde). 153. maddede kadının kocasının yardımcısı olduğu ve evin bakımından sorumlu olduğu ifade edilmiştir (Türk Kanunu Medenisi, 1926, 153.madde). 159. maddede ise kadının, kocasının müsaadesi olmadan bir iş veya sanat ile meşgul olamayacağı belirtilerek kadının çalışması erkeğin iznine bağlanmıştır (Türk Kanunu Medenisi, 1926, 159.madde). Eski Medeni Kanunu, kadın-erkek eşitliğine yönelik birçok yenilik

getirmiş olsa da bazı maddelerde de görüldüğü üzere kadının erkeğe göre ikincil konumunu ortaya koymuştur. Bu kanun, 22 Kasım 2001 tarihli ve 4721 sayılı yeni TMK'nın yürürlüğe girmesiyle sonlanmıştır.

4721 sayılı yeni TMK' da, cinsiyetçi yaklaşımı sebebiyle erkeğin ailenin reisi olduğu ibaresi ortadan kaldırılmıştır. Bunun yerine 185. maddede de ifade edildiği gibi evliliğin eşler arasında evlilik birliğini kurduğu ve eşler arasında eşitliği öngördüğü ortaya konmuştur. Buna ek olarak çocukların bakımı, eğitimi ve gözetimiyle ilgilenmenin eşlerin her ikisinin de görevi olduğu belirtilmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001, 185.madde). Bu madde toplumsal cinsiyet rollerinin kadını özel alandan kamusal alana çıkarması ve aile kurumunun içerisinde kadının erkekle eşit konumda olmasını sağlaması açısından önemli bir yere sahip olmaktadır. Eski kanunda konutun seçimi erkeğe bırakılırken yeni kanunun 186. maddesinde eşlerin oturacakları konutu birlikte seçmeleri hükmüne yer verilmiştir. Buna ek olarak evlilik birliğini eşlerin birlikte yönetmesi ve birliğin geçimini birlikte sağlamaları da belirtilmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001, 186.madde). Söz konusu madde; evlilik birliğinde kadının söz hakkına sahip olması, evin yönetimine katılması ve kendi öz iradesiyle çalışıp evin geçimine ortak olması kadının ikincil konumda görülmemesi ve kadının insan haklarına saygı duyulması açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Eski kanunun 263. maddesinde evlilik sırasında çocuğun velayetinin ana ve babada olduğu ancak anlaşmazlık halinde babanın sözünün geçerli olduğu hükmü yer almıştır (Türk Kanunu Medenisi, 1926, 263.madde). Ancak yeni kanunun 336. maddesinde babanın sözünün geçerli olduğu ifadesi kaldırılmış ve evlilik devam ettiği müddetçe çocuğun velayetinin ana ve baba üzerinde olduğu belirtilmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001, 336.madde).

Yeni TMK' nın 187. maddesi gereğince kadın, evlendiği zaman kocasının soyadını almaktadır. Fakat evlendirme memuruna veya nüfus idaresine başvuru yaptığı takdirde kocasının soyadının önüne bekarlık soyadını ekleyerek iki soyadı kullanabilmektedir (Türk Medeni Kanunu, 2001, 187.madde). Erkeğin evlilik sonrası kendi soyadı ile devam edebiliyorken kadının evlilik sonrası kocasının soyadını kullanması zorunluluğu kadın ile erkek arasındaki eşitlik ilkesine aykırı görülmektedir. Bu konuya ilişkin ilk dava 1995 yılında Ayten Ünal Tekeli tarafından açılmış, Yargıtay bu talebi reddetmiş, fakat Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) gelen bu dava

Tekeli'nin lehine sonuçlanmıştır. Bu olayın ardından hem iç hukuka hem de AİHM' e birçok başvuruda bulunulmuştur. AİHM, kadınların bu talebini haklı bulup bunun bir insan hakkı olduğuna karar vermiş olsa da Türkiye' de herhangi bir mevzuat değişikliğine gidilmemiştir. Ancak AİHM' in daha önce vermiş olduğu kararlar göz önünde bulundurularak 30 Eylül 2015 tarihli Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararı ile evli kadının evlilik birliği içerisinde bekarlık soyadını tek başına kullanabilmesi mümkün kılınmıştır. TMK' nın 187. maddesinde bir değişiklik yapılmadığından dolayı kadın evlendikten sonra dava açması durumunda kendi soyadını kullanabilmektedir (Çataloğlu & Peschke, 2020, s. 411-412). Türkiye' de kadının evlendikten sonra bekarlık soyadını yalnızca dava açarak kullanabiliyor olması ve bu hakkın yasal düzenlemeye tabi tutularak ulusal mevzuata dahil edilmemiş olması, kadın-erkek eşitliği, kadının insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından olumsuz bir durum olarak kendini göstermektedir.

22 Mayıs 2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu, çalışma hayatında işçi ve işveren arasında cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın yapılmamasını düzenleyen bir kanundur. 10 Haziran 2003 yılında Resmi Gazete' de yayınlanan bu kanun, AB'nin çalışma hayatında kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik hazırladığı direktiflere uygun olarak hazırlanmıştır. Bu kanun özellikle, kadın işçilerin aynı işe düşük ücret, doğum sebebiyle işten çıkarma gibi uğradıkları eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Kanunun 5. maddesinde iş ilişkilerinde cinsiyete dayalı herhangi bir ayrımcılığın yapılmayacağı hükmüne yer verilerek iş yaşamında kadın-erkek eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır (İş Kanunu, 2003, 5.madde). Aynı maddenin devamında işverenin iş sözleşmesi yapılırken, şartlar oluşturulurken, uygulanırken ve sona erdiği zaman bir işçiye, cinsiyet veya gebelik sebebiyle farklı bir işlem yapması yasaklanmıştır. Dolayısıyla kadının cinsiyeti ve hamileliğinden dolayı maruz kaldığı olumsuz koşulların ve dezavantajlı durumun ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Akabinde Roma Antlaşmaları'nın 119. maddesinde ve AB'nin ilk direktifi olan 75/117/EEC sayılı kararda da belirtildiği üzere, aynı veya eşit değerde iş için cinsiyet sebebi ile düşük ücret verilmesinin kararlaştırılamayacağı Türkiye Cumhuriyeti 4857 sayılı İş Kanunu'nun 5. maddesinde yerini almıştır. Bu noktada Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinde ulusal mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlaştırmaya çalıştığı

görülmektedir. İş Kanunu'nun 24. maddesinde iş sözleşmesinin süresi belli olsa bile bir işçinin iş yerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirdiği halde gereken önlemlerin alınmadığını gördüğü takdirde sözleşmenin süresini beklemeden sözleşmeyi feshedebildiği belirtilmektedir (İş Kanunu, 2003, 24.madde). Bu durumda kadın, cinsiyetine yönelik yapılan şiddete ve tacize sözleşmenin varlığı sebebiyle maruz kalmak zorunda bırakılmayacaktır.

İş Kanunu'nun 74. maddesinde kadın işçilerin analık halinde çalışma ve süt izinleri düzenlenmiştir (İş Kanunu, 2003, 74.madde). AB hukuku kapsamında bir kadına hamilelik veya doğum izni gibi özel haklar verilmesinin erkeklere karşı bir ayrımcılık teşkil etmeyeceği yer almaktadır. Bu durum AB'nin 92/85/EEC ve 2006/54/EC direktiflerinde de açıkça ifade edilmiştir. AB'nin en az 14 hafta olarak belirlediği analık izni süresi doğrultusunda Türkiye, İş Kanunu'nun 74. maddesi gereği, kadın işçilere doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz olmak üzere on altı haftalık analık izni vermektedir. Bunun yanı sıra hamilelik boyunca kadın işçiye kontroller için ücretli izin hakkı, hekim raporu ile hamile kadın işçinin daha hafif işlerde çalıştırılması ve isteğe bağlı olarak analık izni süresinin sonunda altı aya kadar ücretsiz izin verilmesi uygun bulunmuştur (İş Kanunu, 2003, 74.madde). Analık izninin yanı sıra AB'nin önem verdiği ve düzenlemelerinde yer verdiği ebeveyn izni, Türkiye'nin ulusal mevzuatında yer almamaktadır. AB ebeveyn iznine, 96/34/EC direktifiyle yer vermiş daha sonra kapsamını genişletmek amacıyla 2010/18/EU direktifini çıkarmıştır. Bu direktiflerde Ebeveyn İzni Çerçeve Anlaşması kabul edilerek anne ve babaya üç ay olmak üzere bireysel bir ebeveyn izni hakkı verilmiştir. Bu hak devredilemez bir nitelikte olup hem anneye hem de babaya verilmektedir. Buradaki amaç, anne kadar babanın da çocuğun sorumluluğunu alması, çocuk bakımı rolünün yalnızca anneye bırakılmaması ve toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı eşitsizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Fakat Türkiye'de ebeveyn iznine yönelik herhangi bir mevzuatın bulunmaması hem toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesine hem de AB'ye üyelik sürecinin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmaya çalışıldığı bir diğer ulusal mevzuat TCK'dır. 5237 sayılı yeni TCK, 26 Eylül 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Yeni kanunda kadına yönelik işlenen cinsel suçlar, vücut bütünlüğüne yönelik işlenen suçlar olarak

kabul edilmiş ve ‘Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar’ başlığı altında toplanmıştır. Aynı zamanda eski kanunda sürekli olarak kullanılan kadın-kız ayrımı tanımlarına yeni kanunda yer verilmemiştir. Eski TCK’ nın 438. maddesinde, ırza geçme ve kaçırma fiillerinin fuhşu kendine meslek edinen bir kadına yönelik yapıldığı takdirde failin cezasının üçte ikisinin indirileceği belirtilmiştir (Eski Türk Ceza Kanunu, 1926, 438.madde). Fakat kadının insan haklarına aykırı bir nitelik taşıyan bu madde yeni TCK’ dan kaldırılmıştır.

5237 sayılı yeni kanunun 82. maddesinde kasten öldürme suçunun kadına karşı ve üstsoy veya altsoydan birine, eşe, boşandığı eşe veya kardeşe işlenmesi halinde, kişinin ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılacağı hükmüne yer verilmiştir (Türk Ceza Kanunu, 2004, 82.madde). Kasten öldürme suçunun yanı sıra kasten yaralama, eziyet ve kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma suçları için de ceza düzenlemeleri yapılmıştır. Dolayısıyla aile içerisinde yani özel alanda yaşanan sorunlarla kamusal düzlemde mücadele etmenin önü açılmaya çalışılmıştır. AB’nin toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin engellenmesine ve gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik ortaya koyduğu Cinsiyet Eşitliği Strateji Belgeleri’nde de değinildiği üzere devlet, kadına yönelik şiddeti engellemek için gerekli yasal düzenlemeleri oluşturmalı ve gereken ceza ve yaptırımları uygulamaya koymalıdır. Kadınların aile içerisinde maruz kaldığı baskı ve ezilme, fiziksel ve psikolojik şiddetin politik yollarla mücadelesi için hukuksal bir zeminin sağlanması devletin yükümlülüğündedir. TCK’ nın 102. maddesinde cinsel saldırı suçunun tanımı yapılmış ve cezası belirlenmiştir (Türk Ceza Kanunu, 2004, 102.madde). Yeni kanuna göre cinsel davranışlarla bir kişinin vücut dokunulmazlığını ihlal eden kişi, mağdurun şikayeti üzerine, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bununla birlikte kanunun 103. maddesi gereği, cinsel istismar sonucunda mağdur kişinin bitkisel hayata girmesi ya da ölmesi halinde, fail müebbet hapis cezasına çarptırılmaktadır (Türk Ceza Kanunu, 2004, 103.madde). Bu düzenlemelerle birlikte cinsel saldırı suçuna yönelik cezalar ağırlaştırılmış olarak yeniden belirlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmeye yönelik en önemli adımlarını AB’ye aday ülke olma statüsüyle 2000’li yıllarda atmaya başlamıştır. 2000 yıllarında Anayasa’da yapılan değişiklikler, eklemeler ve çıkarmalar, 2001 yılında

yeni TMK'nın kabul edilmesi, 2003 yılında İş Kanunu'nun ve 2004 yılında yeni TCK'nın kabul edilmesi ve yürürlüğe girmesi Türkiye'nin ulusal mevzuatını, AB müktesebatıyla uyumlaştırma politikasının en önemli göstergelerinde olmuştur. Bu doğrultuda birçok alanda olumlu gelişmeler yaşanmış olsa da hala olumsuz durumlar mevcudiyetini korumaktadır. Kadının evlendikten sonra ancak dava açarak bekarlık soyadını kullanabiliyor olması, ebeveyn iznine yönelik henüz bir yasal düzenlemenin olmaması, İstanbul Sözleşmesi'nin feshedilip yürürlükten kaldırılması gibi olumsuz nitelikte değerlendirilebilecek durumlar toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önünde engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de cinsiyet eşitliğine yönelik yadsınamayacak ölçüde olumlu gelişmelerin yaşanmasının yanı sıra olumsuzlukların da bulunduğu ve hala yapılması gerekenlerin olduğu açıktır.

2.2. Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Politika Belgelerindeki Düzenlemeler

Türkiye'nin, AB'ye adaylığı resmen kabul edildikten sonra Türkiye ve AB arasında karşılıklı olarak politika belgeleri hazırlanmıştır. Bu politika belgeleri genel olarak AB'nin üyeliğe alınma noktasında Türkiye'nin uygulaması için belirlediği politikalardan, Türkiye'nin AB'ye adaylık için yapmayı taahhüt ettiği politikalardan ve Türkiye'nin mevcut durumunun değerlendirildiği AB raporlarından oluşmaktadır. Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinin içerisinde hazırlanan bu belgeler; Katılım Ortaklığı Belgeleri, Ulusal Programlar, Genişleme Strateji Belgeleri, AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planları ve İlerleme Raporları'ndan oluşmaktadır. Söz konusu politika belgelerinin içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğine, kadın-erkek eşitliğine ve kadının insan haklarına yönelik plan ve politikalara yer verilmiştir.

KOB, AB Komisyonu tarafından hazırlanıp AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanması gereken belgelerdir. Bu belgeler hukuken tek taraflı olup sadece AB'yi bağlamakta, aday ülkeler için ise hukuken bağlayıcılığı olmasa da fiili anlamda önem arz etmektedir. KOB' da aday ülkelerin üyelik sürecinde sağlaması gereken şartlar ve uygulaması gereken politikalar belirlenmektedir. Dolayısıyla bu belgeler, AB'nin genişleme sürecinde aday ülkelerin ilerleme kaydetmesi ve AB'nin temel norm ve

değerlerine uyum sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır (Baykal, 2014, s. 211-212).

AB'nin Türkiye'ye yönelik hazırlamış olduğu ilk KOB, Türkiye'nin aday ülke statüsünü edinmesinin ardından 8 Mart 2001 tarihli belgedir. Bu belgede Türkiye ile AB arasındaki katılım ortaklığına dair ilkeler, öncelikler, hedefler ve koşullara yer verilmiştir. Türkiye'nin diğer aday ülkeler gibi plan ve politikalarını gerçekleştirebilmesi için AB'nin katılım öncesi stratejisinden yararlanacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda Topluluk yardımının sağlanması, temel unsurların karşılanmasına ve Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesine bağlanmıştır. Bu koşulun yerine getirilmesinin gerekliliği, üye ülkelerde cinsiyet ayrımcılığının yapılmamasına ve kadın-erkek arasında eşitliğin sağlanmasına zemin hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra belgede, Türkiye'nin AB Müktesebatı'nı üstlenmesine ilişkin bir UP hazırlaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Hazırlanacak olan UP'de, KOB' da belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir takvim hazırlanması gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu belgede Türkiye'nin kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken öncelikler ve hedefler belirlenmiştir. Bu doğrultuda kısa vadede tüm insan hakları ihlallerine yönelik düzeltmelerin yapılması, tek tek ülkelerle veya uluslararası kuruluşlarla işbirliğine gidilmesi, kanun uygulayıcı memurların, hakim ve savcıların insan hakları konusundaki ve AB mevzuatı hakkındaki eğitimlerinin güçlendirilmesi hedefleri ortaya konulmuştur. Orta vadede ise tüm bireylerin herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, din, cinsiyet vb. özelliklere bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlandırılması hedeflenmiştir. Türk Anayasası'nın ve ulusal mevzuatlarının, AİHS'de belirtildiği üzere Türk vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin garanti edileceği şekilde yeniden düzenlenmesi ve yapılacak yasal reformların AB hukuku ile uyumlaştırılması belirlenmiştir. Ücret ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilir olmasını sağlamak, kadınlara karşı ayrımcılık uygulamalarının ve cinsiyet, ırk, cinsel eğilim vb. gibi nedenlere dayalı olarak yapılan tüm ayrımcılık uygulamaların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra iş hukuku, kadın-erkek arasında eşit muamele, iş sağlığı ve güvenliği ve kamu sağlığı alanlarında AB müktesebatının üstlenilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Avrupa Birliği Konseyi, 2001). Bu belgede ortaya konan kısa ve orta vadeli hedefler, AB'nin kadın-erkek

eşitliğini temel bir değer olarak benimsediğinin ve aday ülkelere de üyelik sürecinde eşitliği tesis etmelerini zorunlu kıldığının bir göstergesi olmuştur.

AB'nin Türkiye'ye yönelik hazırlamış olduğu ikinci KOB, 14 Nisan 2003 tarihinde AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmıştır. Bu belgede AB'nin, Türkiye'nin Birliğe katılımı öncesinde yaptığı hazırlıklar için verdiği desteği arttırması gerektiği ve bu doğrultuda KOB' un gözden geçirilmesi ve mali desteğin arttırılması gerektiği kararına varılmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin geniş kapsamlı anayasal ve yasal reformları gerçekleştirmesi yönünde teşvik edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Dolayısıyla Türkiye'ye yapılacak mali yardım, AB müktesebatının üstlenilmesine yönelik yatırım ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılamaya yönelik çabalarını teşvik niteliğinde olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'nin AB Topluluk Programlarına katılması da teşvik edilmiştir. Cinsiyet eşitliği, ayrımcılıkla mücadele, sosyal dışlanma ile mücadeleyi içeren topluluk programlarına katılım, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının şekillenmesinde rol oynamıştır. Söz konusu belgede, temel öncelikli alana giren Kopenhag kriterlerinin uygulanması ilkesinin yeniden altı çizilmiştir. 2003-2004 yıllarının önceliklerini kapsayan temel hedefler arasında Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile İhtiyari Protokolünün ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin onaylanması yer almaktadır. Bununla birlikte AİHS' nin 6 No.lu Protokolünün onaylanması, AİHM kararlarına uyulması ve İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerinin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesine uygun hareket edilmesi belirtilmiştir. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve Avrupa sözleşmelerine uygun olarak dil, din, cinsiyet vb. ayrımı yapılmadan tüm bireylerin insan hak ve özgürlüklerinden tam olarak yararlanmasının garanti edilmesi vurgulanmıştır. Bir önceki KOB' da ifade edildiği üzere iş hukuku, kadın-erkek arasında eşit muamele, işçi sağlığı ve iş güvenliği, ayrımcılıkla mücadele alanlarında AB müktesebatının iç hukukla uyumlaştırılmasının kısa ve orta vadeli hedeflerden biri olduğu yinelenmiştir. Sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılığın yaşanmaması için tedbirlerin alınması, sosyal politika ve istihdam alanındaki AB müktesebatının iç hukuka aktarılması hedeflenmiştir. Hukuki yardım sisteminin, tüm vatandaşların adalete

erişimini sağlamak maksadıyla geliştirilmesi kısa ve orta vadeli hedefler arasına girmiştir (Avrupa Birliği Konseyi, 2003).

23 Ocak 2006 tarihinde AB Bakanlar Konseyi, Türkiye'ye yönelik üçüncü KOB' u onaylamıştır. Bu belgede, Yeni Ceza Kanunu ve insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin yasal hükümlerin, AİHS ve ilgili içtihatlarla uygun bir şekilde yorumlanması kısa vadeli hedeflerden bir tanesi olarak gösterilmiştir. AİHS ve AİHM içtihatlarının uygulanmasına yönelik hakim ve savcılarının eğitimin devam edilmesi belirtilmiştir. AİHM kararları doğrultusunda yeniden yargılanma hakkına yönelik yasal hükümlerin tesis edilmesi gerekmiştir. Bunun yanı sıra insan hakları hususunda uluslararası hukuka riayet edilmesi, BM ilkelerine göre insan haklarının geliştirilmesi, istatistiki bilgilerin edinilmesi ve insan hakları davalarının izlenmesi vurgulanmıştır. Kadın haklarına ilişkin olarak Medeni Kanun, Ceza Kanunu ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun mevzuatlarının uygulanması hedefler arasında yer almıştır. Namus suçlarının da dahil olduğu kadına yönelik şiddet suçlarına karşı tedbirlerin alınması, hakim, savcı, kolluk kuvvetleri, belediyeler ve diğer sorumlu kurumların eğitiminin sağlanması, tüm büyük belediyelerde şiddete maruz kalma riski içeren kadınlar için sığınma evlerinin kurulmasına yönelik hedefler üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra eğitime, iş gücü piyasasına, siyasi ve sosyal hayata katılımlarının sağlanmasıyla kadınların toplumdaki konumunun yükseltilmesi ve kadın örgütlerinin desteklenmesi hedeflenmiştir (Avrupa Birliği Konseyi, 2006). Söz konusu belge, kadın haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine özel olarak değinmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Kadın haklarının yasal mevzuatlarla korunmasına, kadına yönelik şiddetin önlenmesine ve kadınların kamusal alana dahil olabilmesi için olanaklar sağlanmasına yönelik politikalar ortaya koyan bu belge Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları bakımından izleyebileceği bir yol haritası olma niteliğini taşımaktadır.

Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun, aday ülke Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin hazırlamış olduğu son KOB' u, 26 Şubat 2008 tarihinde AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmıştır. Söz konusu belgede bir önceki belgenin hükümlerinin kapsamı genişletilerek yinelenmiştir. Bu doğrultuda uluslararası insan hakları hukukuna riayet edilmesi, AİHM kararlarına uyulması, insan haklarının geliştirilmesi ve

uygulanması, adalete erişime yönelik çabaların güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra kadın haklarına ilişkin yasal mevzuatın uygulanması, kadına karşı şiddete yönelik önlemlerin alınması, yetkili kişilerin gerekli eğitimlerinin sağlanması, büyük belediyelerde sığınma evlerinin oluşturulması hedeflenmiştir. Kadınların toplumdaki rolünün arttırılması, iş piyasasına katılması, sosyal ve siyasi hayata katılmasına yönelik teşviklerin ve çabaların arttırılması vurgulanmıştır. Aynı zamanda cinsiyet meselelerinde, özellikle erkeklerde, toplum bilincinin yükseltilmesine yönelik çalışmaların arttırılması hedeflenmiştir. Hem yasal mevzuatta hem de uygulamada insan hakları ve temel özgürlüklere yönelik dil, din, cinsiyet, cinsel tercih vb. hususlarda ayrımcılığa karşı politikaların yasaklanması ve her bireyin bu hak ve özgürlüklerden tam olarak faydalanması belirtilmiştir. Bu madde, ders kitaplarında ve müfredatlarında, bu tür ayrımcılıklara yol açan hususların kaldırılması çabalarının güçlendirilmesi hedefiyle de desteklenmiştir. Orta vadeli öncelikler arasında, genç nesle ve kadınlara yönelik özel önlemler alınarak eğitim ve sağlık alanında iyileştirmelerin yapılması yer almıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2008).

Katılım Ortaklığı Belgeleri, genel itibariyle AB'nin üyelik sürecinde ilerleme kaydedebilmeleri için aday ülkeler adına belirlediği öncelikler, hedefler ve ilkelerden oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik plan ve politikalara bu belgelerde yer verilmesi, aday ülkelerin cinsiyet eşitliği politikalarını geliştirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda aday ülke statüsünde olan Türkiye, yasal mevzuatlarında, ulusal programlarında ve politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate almıştır. Avrupa Komisyonu'nun hazırlayıp AB Bakanlar Konseyi'nin onayladığı her bir KOB için aday ülkeler de UP hazırlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye; 2001, 2003 ve 2008 yıllarında olmak üzere üç kez Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programlarını hazırlamıştır. Bu politika belgelerinde Türkiye, AB'ye üyelik sürecinde hukuksal, siyasi ve ekonomik reformları gerçekleştirmek için izleyeceği yol ve yöntemleri belirlemiştir.

2001 yılında ortaya konan UP'de, tüm bireylerin ayrımcılık yapılmaksızın insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmasını içeren 2.1.11. maddenin uygulanmasına yönelik hedeflerden bahsedilmektedir. Anayasa'nın 10. maddesinin bu ilkeye uygun olduğu, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları ilkesine

Anayasa’da yer verilmesi, kadın-erkek eşitliği hususunda önemli değişikliklere yer veren TMK’ nın yasalaşması, KSGM ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Teşkilat Yasa Tasarılarının yasalaşmasına yönelik uygulamaların planlandığı belirtilmektedir. Orta vadede ise BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’ne Ek İhtiyari Protokol’ün sonuçlandırılması, AİHS’ nin ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddesinin kapsamını genişleten 12 No.lu Ek Protokolün sonuçlandırılması hedeflenmiştir. 2.1.13. maddede BM Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İhtiyari Ek Protokolü ve BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin imzalandığı ve onay işlemlerinin başlatıldığı ifade edilmiştir. UP’ nin 4.14.3. maddesinde, kadın ve erkekler arasında eşit muameleye yönelik uygulamalar düzenlenmiştir. 1475 sayılı İş Kanunu’nun, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun kadın-erkek ayrımcılığı hususunda ücret, işe giriş, çalışma şartları ve mesleki eğitim bakımından AB müktesebatı ile uyumlu olduğu belirtilmiştir. Sosyal güvenlik mevzuatında kadın-erkek muamele eşitliğine aykırı olduğu düşünülen bazı hususların mevcudiyeti kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra Türk mevzuatında yapılması gereken değişikliklere ve yeniliklere de yer verilmiştir. Bu doğrultuda ebeveyn izni düzenlemesinin yapılabilmesi için ‘Doğum İzinlerinin Yeniden Düzenlenmesine İlişkin Kanun Tasarısı Taslağı’nın yasalaşması hedeflenmiştir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık uygulamalarında kanıt yükümlülüğünün işverene ait olmasıyla alakalı düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Kanununda kadınların sigortalı olabilmesi için koyulan ‘aile reisi olma’ şartının kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır. Gerekli eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulanması hedeflenmiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2001).

Türkiye’nin hazırlamış olduğu ikinci UP, 23 Haziran 2003 tarihinde kararlaştırılmıştır. İlgili politika belgesinin 13. bölümünde sosyal politika ve istihdama yönelik hedefler, öncelikler ve uygulamalar belirlenmiştir. 13.1.4. maddede kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik kısa vadede AB mevzuatının iç hukuka aktarılması için bir program, orta vadede de bu plan ve programların uygulanması için bir program belirlenmesi hedeflenmiştir. Türkiye’nin, 3 Şubat 2003 tarihli ve 2003/5224 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, AB’nin sosyal politika programlarından biri olan Cinsiyet

Eşitliği Topluluk Programına katıldığı belirtilmiştir. Türkiye’de kadın ve erkeğe eşit muamele hususuna yönelik yasal mevzuatın uyumu, uygulanması ve denetlenmesi, ilgili sivil toplum kuruluşlarının da bu hususta aydınlatılması üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda 2003 yılının Mart ayından itibaren ilgili tüm taraflarla düzenli seminerlerin yapılması ve araştırma sonuçlarının yayınlanması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte 2002/73/EC sayılı Konsey Direktifinin tamamına İş Kanunu ile uyum sağlanmış ve 75/117/EEC, 76/207/EEC ve 97/80/EC sayılı direktiflerine kısmen uyum sağlanmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2003).

Türkiye tarafından hazırlanan üçüncü UP, 10 Kasım 2008 yılında hazırlanmıştır. Politika belgesinin Siyasi Kriterler bölümünün 7. maddesinde tüm bireylerin ayrımcılık yapılmaksızın temel hak ve özgürlüklere ulaşmasına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Bu doğrultuda namus cinayetlerinin daha ağır bir şekilde cezalandırılmasını sağlayan yeni TCK’nın etkin bir şekilde uygulanması hedeflenmiştir. 8. maddede ise kadın haklarına ilişkin hedeflenen politikalar belirtilmiştir. Bu doğrultuda kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal hayata katılımının arttırılması, kadın örgütlerinin desteklenmesi, kadına şiddetle mücadele konusunda kolluk personeline ve sağlık çalışanlarına eğitim verilmesi, kadına yönelik şiddetin sebep ve sonuçlarının belirlenmesi ve toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi, kadınların işgücü katılımına yönelik mikrokredi uygulamalarının genişletilmesi hedeflenmiştir. ‘Töre Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyon Raporu’ Türkiye hükümeti tarafınca benimsendiği ve kadına yönelik şiddet ve töre-namus cinayetlerine ilişkin tavsiyelerin hayata geçirildiği belirtilmiştir. Programın 19. bölümünde sosyal politika ve istihdama yönelik hayata geçirilecek ve değiştirilecek düzenlemelere yer verilmiştir. 96/34/AT ve 92/85/AET sayılı Konsey direktifleri doğrultusunda doğum nedeniyle verilen ücretsiz izin anne ve baba arasında paylaşılmasına yönelik ebeveyn izni oluşturulması için Devlet Memurları Kanunu ve İş Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun tasarısı oluşturulmuştur (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2008). Türkiye’nin Ulusal Programlarda, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili uyguladığı politikaların ve düzenlediği yasal mevzuatların cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik çabalarını ortaya koyarken AB’ye üyeliği konusundaki ciddiyetini de ortaya

koymaktadır. Fakat hala hedeflemiş olduğu bazı politikaları ve yasal düzenlemeleri uygulamaya geçirememesi hem toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda hem AB'ye üyelik konusunda ciddi adımlar atması gerektiğini ortaya koymaktadır.

AB'ye üyelik sürecinde ortaya konan politika belgelerinden bir diğeri, 2016-2019 yıllarını kapsayan AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı olmuştur. Bu belgenin 19. bölümünde sosyal politika ve istihdam ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu eylem planının tüm adımlarında, kadınların işgücü piyasasına katılımlarında özel önlemlerin uygulanması şartıyla, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara dahil edilerek toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikası hedeflenmiştir. Buradan hareketle 2006/54/AT ve 2004/113/AT sayılı Konsey direktifleri doğrultusunda kişilerin eşit muamele görme hakkının güvenceye alınması için eşitlik biriminin oluşturulması hedeflenmiştir. Belgenin 23. bölümünde yargı ve temel haklar düzenlenmiştir. Bu doğrultuda insan haklarının korunması, geliştirilmesi ve kişilerin eşit muamele görmesi konusunda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmesi beklenen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin uygulamaya konulmasını sağlayacak Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı'nın (2016/20019) hazırlanması amaçlanmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2016).

Türkiye'nin hazırlamış olduğu 2016-2019 yıllarını kapsayan AB'ye Katılım için UEP, 2021-2023 yıllarını kapsayacak şekilde revize edilmiştir. Sosyal politika ve istihdama yönelik politikalara yer verilen 19. maddede, ABTHŞ ve Eşitlik Birliği: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2020-2025 başlıklı Komisyon Bilgilendirmesi doğrultusunda, kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması ve kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması hedeflenmiştir. Yargı ve temel hakları kapsayan 23. maddede ise, taraf olunan uluslararası sözleşmeler doğrultusunda kadına yönelik şiddet ve mücadelede hedef ve faaliyetlerin belirlendiği Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı'nın (2021-2025) hazırlanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte kadın konukevlerinin ihtisaslaşması, kadın konukevlerinin ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi, kadına yönelik şiddetle mücadelede kolluk kuvvetlerine eğitim verilmesi hedeflenmiştir. Kadın-erkek eşitliğine duyarlı planlama ve

bütçeleme ve uygulanması için ulusal ve yerel politika oluşturma ve bütçeleme süreçlerinde kadınların ve kadın-erkek fırsat eşitliğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2023).

Türkiye, AB'ye uyum sürecinde Katılım Ortaklığı Belgelerinin akabinde kendi Ulusal Programlarını hazırlayarak AB'ye üye olma potansiyelini arttırmaya çalışmıştır. Zira KOB' da yer alan hedefler, öncelikler ve ilkeler doğrultusunda Türkiye'de kendi ulusal plan ve programlarını hazırlayarak AB müktesebatını kendi iç hukukuna aktarma çabaları göstermiştir. AB'nin temel değer ve normlarını, hukukun üstünlüğünü, demokrasi ve insan haklarını, kadın haklarını, kadın-erkek eşitliğini ve toplumsal cinsiyet eşitliği kendi iç hukukunda tesis etmeye çalışmıştır. Hazırlanan bu belgeler doğrultusunda eşit ücret, eşit muamele, sosyal güvenlik, iş güvenliği, emeklilik, iş yerinde taciz, doğum izni, aile içi şiddet, kadına yönelik şiddet, töre-namus cinayetleri, kadının sosyal, siyasal ve iş piyasasına katılımı gibi sorunlar üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin kadını ikinci plana itmesi, cinsiyeti ikincilleştiren toplumsal klişeler sorunları hakkında kadının toplum içindeki konumunu yükseltecek politikalar üretmek için çaba gösterilmiştir. Kadına yönelik eşit muamele, özel önlem politikaları ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikaları oluşturulurken AB Bakanlar Konsey Direktifleri, Avrupa Komisyonu Raporları, AB temel belgelerinin yönlendirmeleri dikkate alınmıştır.

2.3. Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Plan ve Programları

Türkiye Cumhuriyeti yasal mevzuat ve politika belgelerinin haricinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik özel önlemler ortaya koymuştur. Kadın-erkek fırsat eşitliği, kadının insan haklarının korunması, kadına karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmasına yönelik politika oluşturacak, faaliyet yürütecek, araştırma yapacak ve bunların sonuçlarını raporlaştırıp kamuoyuyla paylaşacak özel kuruluşlar oluşturulmuştur. KSGM bu amaçla kurulan bir kuruluştur. KSGM, CEDAW'ın onaylamasının ardından kadın politikaları üretmek ve geliştirmek amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak 1990 yılında kurulmuştur. Daha sonra ise 5251 sayılı kanun ile Çalışma Bakanlığı bünyesinden çıkarılarak Başbakanlığa

bağlanmıştır. Bu kanuna göre KSGM, kadınların sosyal, ekonomik, siyasal, eğitim ve kültürel yaşamdaki konumlarını yükseltmek, kadına yönelik şiddetin önlenmesini sağlamak, kadınların eşit hak ve fırsatlara ulaşmasını sağlamak ile yükümlüdür (T.C. Resmi Gazete, 2004). Söz konusu kuruluş yoğun olarak faaliyetlerine, Türkiye'nin AB'ye aday ülke statüsünü almasıyla başlamıştır. AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına verdiği önem doğrultusunda Türkiye, KSGM' yi kadın politikalarını genişletmesi amacıyla aktif bir hale getirmiştir. Bu doğrultuda AB Müktesebatı, CEDAW, Milenyum Kalkınma Hedefleri gibi üst politika belgelerinin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları göz önünde bulundurularak politikalar üretilmiştir.

KSGM, ilk olarak 2008-2013 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı'nı ortaya koymuştur. Bu belgede, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, eğitim, ekonomi, yoksulluk, yetki ve karar alma mekanizmaları, sağlık, medya, çevre, insan hakları ve şiddet konularında hedefler ve stratejiler belirlenmiştir. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi yönelik hedef ve stratejiler arasında; TBMM'de Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun kurulması, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kurumu'nun alt yapı çalışmalarının gerçekleştirilmesi, üniversitelerde Kadın Çalışmaları Anabilim Dalları'na yönelik bütçe ve kadroların iyileştirilmesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra Kadının Statüsü Danışma Kurulu üyesi kamu kurum ve kuruluşların toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana politikalara yerleştirilmesinde etkin rol alması, toplumsal cinsiyet eşitliği göstergelerinin düzenli olarak izlenmesi hedeflenmiştir. Erkeklerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda rollerinin tanımlanması ve toplumsal farkındalık ve duyarlılığın arttırılması amaçlanmıştır. Eğitim ile ilgili hedefler arasında; kız çocuklarının okullaşma oranlarının arttırılması, fiziki ve teknik kapasitenin arttırılması, yetişkinler arasında kadın okuryazarlığının arttırılması yer almaktadır. Eğitimcilerin, eğitim programlarının ve materyallerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirilmesi amaçlanmıştır. Ekonomi alanında ise; kadın istihdamının arttırılması, kırsal kesimdeki kadınların ekonomik durumlarının iyileştirilmesi, işgücü piyasasındaki cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele edilmesi ve kadın-erkek arasındaki ücret farklarının azaltılması hedeflerine yönelik stratejiler belirlenmiştir. Yoksulluğun önlenmesine yönelik olarak istihdam dışında kalan yoksul kadınların konumlarının iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele eden

kurumlar arasındaki koordinasyonun arttırılması hedefleri ortaya konmuştur. Yetki ve karar alma mekanizmaları hedefleri arasında kadın temsiliyetinin arttırılmasına yönelik farkındalık çalışmalarının yapılması, bilinç düzeyinin arttırılması, kadınların siyasal hayata katılımlarını arttıracak düzenlemelerin yapılması, kamu politikalarında ve üst düzey yönetici atamalarında kadı-erkek eşitliğinin sağlanması yer almaktadır. Sağlık alanında; kadınların sağlık hizmetlerine erişimde ve hizmetlerin kalitesinin arttırılmasında gerekli politikaların üretilmesi, doğru tutum ve davranışların geliştirilmesi, kadın sağlığına ilişkin araştırma ve bilimsel çalışmaların yapılması hedeflerine yönelik stratejiler belirlenmiştir. Medya alanında, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılığın geliştirilmesi ve cinsiyetçi temsillerin dönüştürülmesi için sektör çalışanlarının farkındalıklarının arttırılması, sektörde çalışan kadınların oranı ve karar alma noktalarındaki temsiliyetlerinin arttırılması, kadınların tüm iletişim araçlarına erişiminin arttırılması hedeflenmiştir. Çevre alanında ise kadınların çevre konularına yönelik kararlarda etkin olmalarının sağlanması, kadınların çevre politikalarında rol üstlenmesi, kadınların kırsal ve kentsel olumsuz çevre koşullarına karşı korunması amaçlanmıştır. İnsan hakları ve şiddet alanında 2007-2010 dönemini kapsayan ‘Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı’ hazırlanmıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008).

KSGM’ nin hazırlamış olduğu diğer bir eylem planı 2018-2023 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı’dır. Bu eylem planında öncelikle kadınların mevcut durumu tespit edilmiş daha sonra ise kadının güçlenmesine yönelik hedefler, stratejiler ve faaliyetler belirlenmiştir. Raporda kadının güçlenmesine yönelik beş ana faaliyet alanı belirlenmiş ve bu doğrultuda planlamalar yapılmıştır. Bunlardan ilk ana faaliyet alanı olarak eğitime yer verilmiş ve eğitim alanındaki faaliyetlerinin temel amacının kız çocukları ile kadınların eğitime tam erişiminin sağlanması olduğu vurgulanmıştır. Bu alana yönelik hedefler; kadınların ve kız çocukların %100 oranında okuryazarlığa ulaşması ve okullaşması, eğitim-öğretim süreçlerinde kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanması, kadınların ekonomik ve sosyal güçlenmelerine katkıda bulunacak hayat boyu öğrenme programlarının yaygınlaştırılması, kadın-erkek eşitliğine duyarlılığın arttırılması, kadın gruplarına yönelik özel politika gerektiren duyarlılığın arttırılması olarak belirlenmiştir. Sağlık

alanında kadınlara sunulan sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve sağlık bilincinin arttırılması amacı doğrultusunda hedefler ortaya konmuştur. Dolayısıyla kadın sağlığına yönelik bilimsel çalışmaların yapılması, koruyucu ve tedavi edici sistemlerin güçlendirilmesi, sağlık okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Üreme sağlığı hizmetleri, kadın doğum tercihleri, kanser taramalarına yönelik farkındalık çalışmaları, kadınların Kanser Erken Teşhis Tarama ve Eğitim Merkezlerine (KETEM) yönlendirilmesi, kırsal kesimde yaşayıp ulaşım sorunları yaşayan kadınlara yönelik gezici ve mobil sağlık hizmetleri ile ilgili çalışmalar yapılması yönünde politikalar üretilmiştir. Ekonomi alanında ise kadınların çalışma hayatına tam ve etkin katılımını sağlayarak ekonomik hayatta söz sahibi olmaları amacına yönelik hedef ve stratejiler belirlenmiştir. Kadınların Ulusal İştihadam Stratejisi (2014-2023) belgesinde yer alan sektörlerde istihadamının arttırılması, 2023 yılının sonuna kadar bilgi ve iletişim sektöründe iki yüz bin kadının yetiştirilmesi, kayıt dışı kadın istihadamıyla mücadele edilmesi, ülkede ocuk, engelli ve yaşlı bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik hedefler ortaya konmuştur. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek adına; işgücü piyasasına ilişkin mevzuatın yeniden değerlendirilmesi, mesleki eğitim ve beceri gelişimi fırsatlarının güçlendirilmesi, şirketlerin kadın-erkek fırsat eşitliği ile ilgili altyapı hazırlaması gibi politikaları içeren stratejiler belirlenmiştir. Mevzuatta yapılan değişiklikle nüfusu yüz bin ve üzeri olan belediyeler kreş ve gündüz bakımevi açma ve işletmekle yükümlendirilmiş, kadın girişimcilerin e-ticarete güçlenmelerini sağlayacak eğitim programları ve seminerlerin düzenlenmesi, danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kurulmasına yönelik faaliyetlerin hayata geçirilmesi için çalışmaların başlatılacağı belirtilmiştir. Karar alma mekanizmalarına katılım alanında kadınların yerel ve ulusal düzeyde temsilini arttırmak ve karar süreçlerine katılımlarını sağlamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda karar alma mekanizmalarında kadınların temsilinin ve karar süreçlerindeki etkinliğinin arttırılması, kadın temsilinin önemi konusunda toplumsal desteğin geliştirilmesi ve özel politika gerektiren kadın gruplarına yönelik politikaların geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik yasal ve idari düzenlemelerin yapılması, farkındalık faaliyetlerinin arttırılması ve kadınları teşvik edici ve güçlendirici faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik stratejiler belirlenmiştir. Kamuoyunun kadın yönetici algısı, kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsilinin önündeki engeller

ve temsile yönelik kadın algısı araştırmalarının yapılması ve bu araştırmanın sonuçlarına göre politikalar üretilmesi yönünde faaliyetler başlatılmıştır. Medya alanında da kadın temsiline iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi aynı zamanda da kadınların medyayı verimli bir şekilde kullanımlarını sağlamak amacıyla hedef ve stratejiler belirlenmiştir. Medyada içerik üreten, düzenleyen ve denetleyen mekanizmaların kadın temsiline iyileştirmesi, güçlendirmesi ve kadınların yeni iletişim mecralarını ve medyayı verimli kullanabilmeleri açısından farkındalık çalışmalarının arttırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ulusal ve yerel medya çalışanlarına eğitim verilmesi, Anadolu Ajansı'nın eğitimlerinde 'medyada kadın temsili ve kadın odaklı habercilik' konularına yer verilmesi, İletişim Fakültelerine yönelik atölye çalışmalarının düzenlenmesi, üniversitelerin lisans ve lisansüstü programlarında 'medyada kadın temsili' konularına yer verilmesinin düzenlemeleri yapılmıştır. Aynı zamanda 'dijital okuryazarlık eğitimlerine' kadınların katılımının arttırılması gibi faaliyetlerin başlatılması kararlaştırılmıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2018).

KSGM, kadına yönelik şiddetle mücadeleyle yönelik ayrı bir başlık altında ulusal eylem planları hazırlamıştır. Bu doğrultuda ortaya koyduğu ilk çalışma 2007-2010 yılları arasını kapsayan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı olmuştur. Bu plan, toplumsal cinsiyet eşitliğı ve kadına yönelik aile içi şiddetle mücadelede gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve uygulamadaki engellerin ortadan kaldırılmasını hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun hazırlanması, TBMM'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğı Komisyonu'nun kurulması, Eşitlik Çerçeve Yasası'nın çıkarılması, ebeveyn izni konusunda yasal düzenlemelerin yapılmasına yönelik çalışmaların başlatılması planlanmıştır. Diğer bir hedef ise aile içi şiddeti ortaya çıkaran ve pekiştiren olumsuz tutumların ortadan kaldırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik farkındalığın yaratılması ve zihinsel dönüşümün sağlanmasıdır. Bu hedefe yönelik olarak toplumsal cinsiyete ilişkin olumsuz rol modellerin eğitim materyallerinden çıkarılarak yerine eşitlikçi rol modellerinin konulması, evlilik başvurusu yapan çiftlere yönelik aile içi şiddet ve üreme sağığı konusunda bilinçlendirmelerin yapılması öngörülmüştür. Aynı zamanda televizyon ve radyo kanallarında toplumsal cinsiyet eşitliğı ve kadına yönelik şiddet konularında duyarlılık kazandıran programların hazırlanmasına yönelik faaliyetlerin

gerçekleştirilmesi belirlenmiştir. Üçüncü olarak kadının sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesine ilişkin düzenlemeler yapılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda eğitimde fırsat eşitliğinin önünde duran engellerin tespit edilerek engellenmesi, kadın girişimciliğinin desteklenmesi ve eğitim, danışmanlık, finansal hizmetlerin sunulması, çalışma hayatındaki yönetici kadınların sayısının artırılması, kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bir diğer hedef ise aile içinde şiddet gören kadına ve çocuklarına yönelik koruyucu hizmetlerin düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda kadın konukevlerinin nicelik ve nitelik bakımından AB modellerinin dikkate alınarak yapılması, aile danışmanlık hizmetlerinin aile içi şiddetle mücadeleyi kapsamaması, kent planlamasında sokak ve parkların iyi aydınlatılması ve acil telefon hatlarına erişilebilirliğin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması planlanmıştır. Bunun yanı sıra aile içinde şiddet gören kadınların tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini düzenleyerek uygulamak ve kurumlar arası işbirliği mekanizmalarını kurmak hedefler arasında yer almıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2007).

KSGM' nin kadına yönelik şiddetle mücadeleye ilişkin hazırlamış olduğu ikinci eylem planı, 2012-2015 yıllarını kapsayan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı'dır. Bu belgede kadına yönelik şiddetle mücadelede beş temel hedef belirlenmiş ve bu hedefler doğrultusunda faaliyetler planlanmıştır. İlk hedef, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetle mücadele konularında yasal düzenlemelerde iyileştirmelerin yapılmasıdır. Buna ilişkin olarak 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun yürürlüğe girmesi önemli bir gelişme olarak görülmüştür. Bu kanun kapsamında korunan kişi ve şiddet uygulayan kişiye yönelik teknik araç ve yöntemlerin kullanılması, takibin sağlanmasına yönelik usul ve esaslar belirlenmiştir. İkinci hedef olarak, kadına yönelik şiddeti doğuran davranışların ortadan kaldırılmasına yönelik zihniyetin değişmesi ortaya konulmuştur. Buna hedef doğrultusunda 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasının devlet politikası olması yönünde karar çıkarılmıştır. Bir diğer hedef, şiddet mağduru olan kadınlara ve çocuklarına yönelik koruyucu hizmetlerin yaygınlaştırılmasıdır. Bu doğrultuda şiddet mağduru kadınlara, koruma, barınma, tedavi, meslek edindirme, güçlendirme ve rehabilitasyon hizmetlerinin altyapısının

geliştirilmesine yönelik çalışmalar ortaya konmuştur. Bu hizmetlerin sunulmasında yer alan tüm görevlilerin eğitimlerine yönelik olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarla, üniversitelerle, Adalet Akademisi, STK' lar ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile işbirliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Sağlık hizmetlerinin sunumuna yönelik olarak şiddete uğrayan kadınların ve çocuklarının sağlık hizmetlerinden yararlanması için hedef ve faaliyet alanları belirlenmiştir. 6284 sayılı kanunun 14. maddesi gereği Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerin (ŞÖNİM) belirlenen on dört ilde kurularak pilot uygulamalarının başlanması kararlaştırılmıştır. Son olarak bu konuyla ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda kadına yönelik her türlü şiddetin sonlandırılmasına yönelik adalet, sosyal hizmet, kolluk ve sağlık gibi sektörlerin ve devlet, sivil toplum, medya ve özel sektör gibi tarafların birlikte hareket etmesi ve karar bir mücadele vermesi için faaliyetler belirlenmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012).

KSGM, 2016-2020 yılları arasını kapsayan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı'nı 2016 yılında hazırlamıştır. Bu belgede, önceki eylem planlarında belirlenen beş hedefe yönelik faaliyetler ve politikalar düzenlenmiştir. 01/08/2014 tarihinde yürürlüğe giren fakat Türkiye'nin 01/07/2021 tarihinde geri çekildiği İstanbul Sözleşmesi, söz konusu UEP'nin hazırlandığı dönemde yürürlükte olduğu için planın içerisinde yer almıştır. Tam adı Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi olan sözleşme ve kadının insan haklarına ilişkin diğer uluslararası belgelerin dikkate alınarak Anayasa ve temel Kanunlarda değişiklik yapılması öngörülmüştür. ŞÖNİM' lerin tüm illerde yaygınlaştırılması, ALO 183 Sosyal Destek Hattı'nın kapasitesinin güçlendirilmesi, mülteci ve sığınmacı kadın ve çocukların koruyucu, önleyici hizmetlerden faydalanmasının sağlanması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. İstanbul Sözleşmesi gereğince, cinsel şiddet mağdurları için özel hizmet modellerinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bunların yanı sıra, kadına yönelik şiddetin maliyetlerinin hesaplanması, erkeklerin şiddet algısının ortaya koyulması, ölümle sonuçlanan kadına yönelik şiddet vakalarının derinlemesine analizinin yapılması ve şüpheli kadın intiharları ile töre ve namus adı altında işlenen cinayetlerle ilgili araştırmaların yapılması için çalışmalar başlatılmıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2016).

KSGM' nin bakanlıkların yapması gereken görevlere ve alması gereken tedbirlere ilişkin hazırlamış olduğu Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı'nı 2020-2021 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlamıştır. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın alması gereken tedbirler ortaya konmuştur. Bu doğrultuda kadına yönelik şiddet olaylarına ilişkin risk analiz modülünün geliştirilmesi, Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) personelinin kadına yönelik şiddetle mücadele alanında eğitim alması, aile danışmanlığı sisteminin yaygınlaştırılması çalışmalarının yapılması planlanmıştır. Adalet Bakanlığı'nın tedbir ve görevlerine ilişkin faaliyet ve hedefler belirlenmiştir. Buna yönelik olarak Ceza Mahkemeleri, Cumhuriyet Savcılıkları ve Aile Mahkemeleri bünyesinde çalışan bin kalem görevlisine farkındalık eğitiminin verilmesi, adliyelerde görev yapan üç yüz psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacıya gerekli eğitimlerin verilmesi çalışmaları düzenlenmiştir. İçişleri Bakanlığı'nın görev alanı kapsamında yerel aktörlerin harekete geçirilerek her il valiliğinin genelge yayınlaması, her kolluk biriminde kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında eğitilmiş personelin bulundurulması, Kadın Destek Uygulamasının (KADES) tanıtımına ilişkin çalışmaların yürütülmesi ve muhtarlara yönelik eğitim çalışmalarının verilmesi kararlaştırılmıştır. MEB kapsamındaki görevlere ilişkin olarak çocukluktan itibaren şiddetle mücadele farkındalığına sahip olunması için eğitimin her kademesinde sevgi, saygı ve hoşgörü kültürünün eğitim sistemine entegre edilmesi, her ilden altı yüz Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) öğretmenine aile içi şiddet, çocuğa yönelik şiddet ve istismarla mücadeleye yönelik eğitim verilmesi, şiddetsiz toplumun teşviki amacıyla ödüllü resim, şiir yarışmaları, gezi ve etüt çalışmalarının düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Sağlık Bakanlığı'na ilişkin belirlenen hedefler doğrultusunda öfke kontrolüne yönelik bağımlılıkları bulunan bireyler için Danışma Merkezlerinde veya Sağlıklı Hayat Merkezlerinde öfke kontrolü programlarının yürütülmesi, erişkin cinsel şiddet mağdurlarına özel hizmet modelinin oluşturulması, kadına yönelik şiddet, erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadele konularında farkındalık çalışmalarının yapılması düzenlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın alması gereken tedbirler arasında halka yönelik farkındalık faaliyetlerinin yapılması, beş bin din görevlisinin bu konuda eğitilmesi, temel aile bilinci eğitiminin camilerde verilmesi gibi faaliyetler yer almaktadır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2020).

KSGM' nin hazırlamış olduğu son eylem planı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı, 2021-2025 dönemini kapsamaktadır. Bu plan oluşturulan beş temel hedef alanını ve bu doğrultuda yapılması gereken faaliyetlerin belirlenmesini içermektedir. Adalete erişim ve mevzuat alanında; şiddetle mücadelede ulusal mevzuatın değerlendirilmesi amacıyla Kadına Yönelik Şiddet İzleme Komitesi'nin altında Daimi Hukuk Komisyonu'nun oluşturulması, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye İlişkin Mevzuat Hazırlama Rehberi'nin hazırlanması, 5237 sayılı TCK' nın incelenmesine yönelik uzman kişilerden oluşan bir çalışma grubunun kurulması gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi esas alınmıştır. Kurumlararası koordinasyon ve politika geliştirme alanında şiddete karşı sıfır tolerans anlayışının tüm plan, program ve politikalara yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Kamu kurumları ve bakanlıklardaki orta ve üst düzey yöneticilere, yasama uzmanlarına, kamu görevlilerine, TBMM personeline, Mülki İdari amirlerine ve yerel yönetimlerde görev yapan yöneticilere kadına yönelik şiddetle mücadele eğitimlerinin verilmesi ve farkındalık seminerlerinin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Koruyucu ve önleyici hizmetler alanında; ASDEP ziyaretleri sırasında tespit edilen vakaların, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) aracılığıyla tespit edilen şiddet vakalarının ve sağlık kuruluşlarında tespit edilen şiddet vakalarının ilgili birimlere aktarılarak gerekli müdahalenin yapılması gerekli görülmüştür. Aynı zamanda okullardaki rehberlik birimleri aracılığıyla çocuklar ve ailelerin takibinin yapılması ve şiddet mağduru kadınların konukevi sonrası izlenmesi ve desteklenmesinin sağlanması planlanmıştır. Toplumsal farkındalık alanında; kadına yönelik şiddetle mücadeleye ilişkin kurumsal iletişim kanallarının güçlendirilmesi, resmi sosyal medya hesaplarının aktif bir şekilde kullanılması, kadının insan haklarına ilişkin etkinliklerin düzenlenmesi, uluslararası konferansların düzenlenmesine yönelik çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştır. Vatandaşlara yönelik eğitim, seminer, atölye çalışmalarının düzenlenmesi, aile eğitimlerinin, babalık eğitimlerinin ve evlilik öncesi eğitimlerin gözden geçirilip güncellenmesi, siyasetçiler, iş insanları, bürokratlar, sporcular ve sanatçıların yer aldığı kamu spotunun hazırlanması gibi faaliyetlerin hayata geçirilmesi belirlenmiştir. Veri ve istatistik alanında ise sistematik, güvenilir ve karşılaştırılabilir verilerin toplanması ve istatistiklerin üretilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda mevcut politikalara ve uygulamalara yönelik durum tespitinin yapılması, veri ve istatistikler için ortak

terminoloji ve standart tanımların oluşturulması adına Kadına Yönelik Şiddet Terminoloji Sözlüğü'nün hazırlanması, resmi istatistik programında yer alan istatistiklerin uluslararası standartlar doğrultusunda gözden geçirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Veri Bankası'nın oluşturulmasına karar verilmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2021).

KSGM, AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik almış olduğu özel önlemlerden bir tanesidir. Kadına yönelik şiddet, aile içi şiddet, namus-töre cinayetleri, erken yaşta ve zorla evlilik, kadın-erkek eşitsizliği, iş piyasasında farklı ücret politikaları, eşit olmayan muamele gibi kadın sorunlarına yönelik özel bir kurumun eksikliğini kapatan KSGM, ortaya koymuş olduğu politikalarla Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının gelişimine katkı sağlamıştır. AB direktifleri ve uluslararası belgeler doğrultusunda politikalarını şekillendiren KSGM, kadının insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın-erkek eşitliği konularında birçok politika önerisinde bulunmuş, yasal mevzuatta değişiklikler önermiş ve yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliklerini ortaya koymuştur. Çeşitli bakanlıklar, kurumlar, üniversiteler ve STK' larla koordine bir şekilde çalışıp sağlık, eğitim, sosyal hizmet ve kolluk görevlileri ile ortak hareket etmiştir. Dolayısıyla KSGM, toplumsal cinsiyet eşitliğini tüm plan ve politikalara yerleştirerek ana akımlaştırma yönünde çaba ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 3

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARININ İNCELENMESİ

AB ve AB’ye entegrasyon süreci boyunca Türkiye, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalar üretmeye ve geliştirmeye çabalamaktadır. Kadın-erkek eşitliğinin Anayasa’da sağlanmaya çalışılması, kadını ikincilleştiren ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olan ifadelerin ilgili kanunlardan çıkarılması, ortaya konan politika belgeleri, hazırlanan ulusal programlar, özel olarak görevlendirilen kuruluşlar, yapılan ulusal ve uluslararası işbirlikleri toplumda cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Üretilen bu politikalar cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik ilk adımdır. Fakat bu politikaların ne kadarının uygulamaya konulduğu ve ne kadarının işe yaradığını veriler göstermektedir. Dolayısıyla bu konuya ilişkin veriler kadın-erkek eşitliğinin gerçekleşmesinin bir göstergesi olarak önemli bir unsurdur. İkinci adım olan politikaların uygulanabilirliğine yönelik verilerin incelenmesi, bu politikaların ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yöntem, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kritik bir öneme sahiptir. Zira hem politikaların işlevselliğini hem de cinsiyet eşitliğine dair sorunları ve zorlukları ortaya koymaktadır. Cinsiyet eşitliği alanındaki değişimin hızını, mevzuatın ve kamu politikalarının etkinliğini, kadınların hangi alanlarda ne tür sorunlar yaşadığını, bu sorunların ne boyutta olduğunu ve ne derece gelişmelerin yaşandığını tespit etmek için faydalı bir yöntemdir (Komar, 2019, s. 7-8).

Bu doğrultuda WEF, cinsiyete dayalı eşitsizliği ve bu yöndeki gelişmeleri izlemektedir. WEF, 2006 yılından bu yana her yıl düzenli olarak verilerin incelendiği ve sunulduğu Küresel Cinsiyet Farkı Raporlarını yayınlamaktadır. Bu raporlar, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin büyüklüğünü ölçmek, zaman içindeki ilerlemelerini izlemek ve bu eşitsizliği azaltan etkili politikalar tasarlamak için bir çerçeve sağlamaktadır. Raporlar, üst ve alt sıralarda yer alan ülkeler için katalizör görevi görmekte ve aynı zamanda kendi bölgelerinde veya gelir gruplarındaki en iyi durumda olan ülkeleri ortaya çıkararak zorluklar ve fırsatlar hakkında daha fazla farkındalığa yol

açmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, endeks, politika yapıcılar için ulusal önceliklerini ve hedeflerini belirlerken kendi durumlarını anlamalarını sağlamak açısından da önem taşımaktadır. Küresel cinsiyet farkının ölçülmesinin temelinde yatan üç anlayış vardır. İlk olarak, seviyelerden ziyade boşlukların ölçülmesine odaklanılmıştır. Çünkü endeksin, gelişmişlik düzeylerinden bağımsız hale getirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla endeks, ülkeleri gelişmişlik düzeylerine göre değil cinsiyet farklılıklarına göre sıralamak için oluşturulmaktadır. İkinci olarak, araç veya girdi değişkenlerindeki boşluklardan ziyade sonuç değişkenlerindeki boşluklara dikkat çekilmiştir. Buradaki amaç, temel yaşamla ilgili kadın ve erkeklerin nerede durduğuna dair anlık bir görüntü ortaya koymaktır. Son olarak ise, ülkeleri kadınların güçlendirilmesinden ziyade cinsiyet eşitliğine göre sıralamaktadır. Zira buradaki temel amaç kadın ve erkekler arasındaki farkın azalıp azalmadığını ortaya koymaktır (World Economic Forum, 2008, s. 3).

Tablo 3. 1. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksinin Yapısı

Alt dizin	Değişkenler
Ekonomik Katılım ve Fırsat	Oran: Kadın işgücüne erkek değeri üzerinden katılım
	Benzer işler için kadınlar ve erkekler arasındaki ücret eşitliği
	Oran: Erkek değeri üzerinden tahmini kadın kazancı
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın yasa koyucular, üst düzey yetkililer ve yöneticiler
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın profesyonel ve teknik çalışanlar
Eğitimsel Kazanımlar	Oran: Erkek değerine göre kadın okuryazarlık oranı
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın net ilköğretim seviye kaydı
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın net ortaöğretim seviye kaydı
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın brüt yüksek öğrenim seviye kaydı
Sağlık ve Hayatta Kalma	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın sağlıklı yaşam beklentisi
	Doğumda cinsiyet oranı
Siyasi Güçlendirme	Oran: Erkek değeri üzerinden parlamentoda sandalyesi olan kadınlar

	Oran: Erkek değeri üzerinden bakanlık düzeyindeki kadınlar
	Oran: Erkek değeri üzerinden bir kadın devlet başkanının yıl sayısı

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2008, s.5

Tablo 1’de gösterildiği üzere, cinsiyet eşitsizliği endeksi erkekler ve kadınlar arasındaki farkı dört temel kategoride incelemektedir. Bu kategoriler; ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitimsel kazanımlar, sağlık ve hayatta kalma ve siyasi güçlendirmeden oluşmaktadır. Bu dört temel alanın toplamda on dört tane olmak üzere değişkenleri mevcuttur. Ekonomik katılım ve fırsat alanı; katılım açığı, ücret farkı ve ilerleme açığı değişkenleriyle ele alınmaktadır. Katılım açığı, iş gücüne katılım oranlarındaki farkları ortaya koymaktadır. Ücret açığı, erkeklerin kazancına oranla kadınların gelirini ve benzer işler için ücret eşitliğini ele alarak farkı ortaya koymaktadır. İlerleme farkında ise, kanun yapıcı ve üst düzey yetkili ve yöneticiler ile teknik ve profesyonel alanlarda çalışan kadınların erkeklere göre oranı belirlenmektedir. Eğitimsel kazanımlarda kadınların ve erkeklerin ilk, orta ve yüksek öğrenim düzeylerine erişimlerindeki farkı ortaya koymaktadır. Sağlık ve hayatta kalma alanında, kadın ve erkeklerin sağlıklı yaşam beklentileri arasındaki farka dikkat çekmekte ve özellikle erkek çocuk tercihinin güçlü olduğu ülkelerde kayıp kadın olgusunu ortaya koymayı amaçlayan doğum oranlarını ortaya koymaktadır. Siyasi yetkilendirme alanında ise, temel olarak en üst düzeydeki siyasi karar alma süreçlerinde kadın ve erkekler arasındaki fark ortaya konulmaktadır. Bu ise, bakanlık düzeyinde ve parlamento pozisyonlarında çalışan kadınların ve son elli yılda başbakan veya cumhurbaşkanı görevinde çalışan kadınların erkeklere oranı hesaplanmaktadır (World Economic Forum, 2008, s. 4).

WEF, Küresel Cinsiyet Farkı Raporlarında maksimum sayıda ülkeyi kapsamaya çalışmaktadır. 2006 yılı raporunda 115 ülkeyi kapsarken 2021 yılına gelindiğinde 156 ülkeyi raporunda değerlendirmektedir (World Economic Forum, 2021, s. 9). Ülkelerin rapora dahil edilebilmesi için bir ülkenin 14 göstergeden en az 12 göstergeye sahip olması gerekmektedir. Bu kıstaslar dikkate alındığında rapora dahil olan AB üyesi ülkeler ve Türkiye’nin cinsiyet eşitsizliği farkı yıllara göre değerlendirilmiştir. Dolayısıyla AB üyesi ülkelerin ve Türkiye’nin cinsiyet eşitsizliği arasındaki farklar aynı kıstaslar dikkate alınarak ölçülmüş, sıralamaya konulmuş, ilerlemeler ve gerilemeler tablolar aracılığıyla gösterilmiştir. AB üyelerinin ve Türkiye’nin cinsiyet eşitsizliği

farkını aynı ölçütler çerçevesinde değerlendirebilme, inceleyebilme ve karşılaştırabilme imkanını sunan küresel bir örgüt olan WEF' in Küresel Cinsiyet Farkı Raporları, bu çalışmaya önemli bir katkı sağlamıştır. Raporlardaki verilerin incelenmesiyle, AB 'ye üye olan ülkelerin verilerinin ortalaması alınarak AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının; Türkiye'nin verilerinin incelenmesiyle Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının niteliği değerlendirilmiştir. Aynı zamanda AB ve Türkiye'nin karşılaştırılması yapılarak AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin gelmiş olduğu seviye ve alması gereken mesafe ortaya konulmuştur.

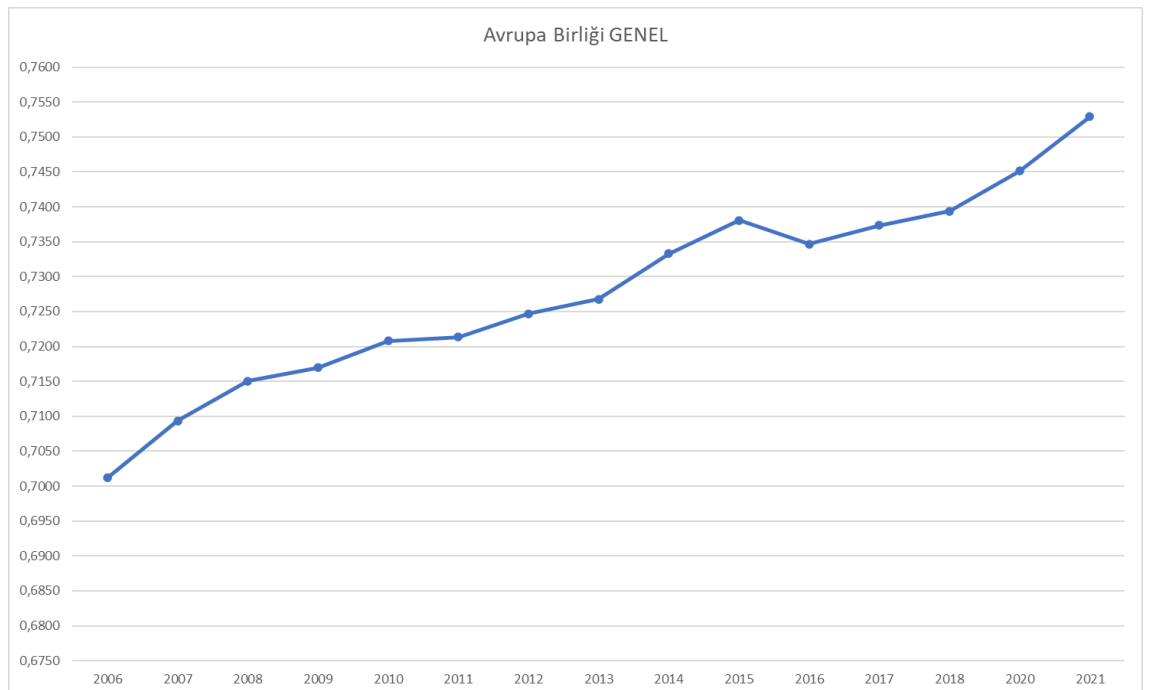
3.1. Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Uygulanabilirliğinin İncelenmesi

AB, kurulduğu yıldan bu yana toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik birtakım plan ve politikalar ortaya koymuştur. AB'nin cinsiyet eşitliği politikalarına feminist yazın içerisinden gelen eleştiriler arasında, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini araç olarak görmesinin toplumsal cinsiyet eşitliğine zarar verdiği yer almaktadır. Bununla birlikte kadınların ekonomik büyüme ve kalkınmanın aktörleri olarak görülmesi de eleştirilmiştir. Kalıplaşmış cinsiyet algıları, yerleşik cinsiyetçi zihniyet, bürokratik ve kurumsal problemler bu tür politikaların etkinliğini azaltmaktadır. AB, kadın ile ilgili STK' ların eleştirilerinin aksine neoliberal politikalara ve araçsalcı bir yaklaşıma odaklanmaktadır. AB kurumlarının cinsiyetçi doğası gereği sağlam ve kapsamlı toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları bulunmamaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği, AB'nin toplumsal cinsiyete dayalı kurumsal yapısında sürekli olarak yeniden üretilmektedir (Kürüm ve Cin, 2020, s. 273-279).

Tartışılan bir diğer konu ise AB'nin feminist bir aktör olup olmadığı konusudur. AB'nin üye devletler üzerinde sınırlı bir etkisi olduğundan, üçüncü ülkelerdeki kadınların yaşamlarında sürdürülebilir değişiklikleri tetiklemek için meşruiyetinin az olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Fakat diğer uluslararası örgütler veya bölgesel örgütlerle karşılaştırıldığında AB'nin gerçekten de ilerici bir toplumsal cinsiyet aktörü olduğu gözlemlenmektedir. Zira AB, bölgesel olarak Avrupa ve ötesinde kadın haklarının geliştirilmesine önemli ölçüde yatırım yapan lider bir organ konumundadır. Bununla birlikte AB'nin tam olarak feminist bir aktöre dönüşebilmesi için, kendisini

bölerek feminist kurumlar oluşturmaları ve karar alma mekanizmalarını sadece toplumsal cinsiyet eşitliği alanında değil daha geniş bir politika yelpazesinde karşılığını verecek feminist bir bilinçle güncellenmesi gerekmektedir (Kürüm ve Cin, 2020, s. 280).

AB, son yıllarda uyguladığı politikalarla feminist ilkeleri içselleştirmiş ve AB kurumları, feminizmi politika perspektiflerine entegre etmeye çalışmıştır. Hatta AB üyesi olan İsveç, Fransa, Lüksemburg ve İspanya gibi bazı ülkeler feminist dış politikalar benimseyip AB'nin de feminist bir dış politika benimsemesini talep etmişlerdir. AB'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nden cinsiyet eşitliğini içeren Hedef 5'i ve barış, adalet ve güçlü kurumları kapsayan Hedef 16'yı ortaya koymuş, Kadın, Barış ve Güvenlik (WPS) gündemi gibi küresel girişimleri taahhüt etmiş, Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı'nı (GAP-III) kabul etmiştir. AB'nin bu girişimleri kendisini dünyanın önde gelen toplumsal cinsiyet aktörü olarak göstermesini ortaya koymaktadır. Fakat AB, feminizme dayanan daha ilerici ve dönüştürücü politika uygulamalarını ortaya koyamamakta ve AB'nin görev alanı oldukça dardır. Feminizmin ticaret, göç, güvenlik ve savunma gibi diğer dış ilişkiler politikalarına entegre edilemediği açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Dolayısıyla AB'nin feminist bir aktör olma konusunda desteklenen çabaları olmakla birlikte görev alanının darlığı ve feminist çabaların yokluğu gibi olumsuz faktörlere dikkat çekilmektedir (Haastруп, 2021).



Grafik 1. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Genel Kategori: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması

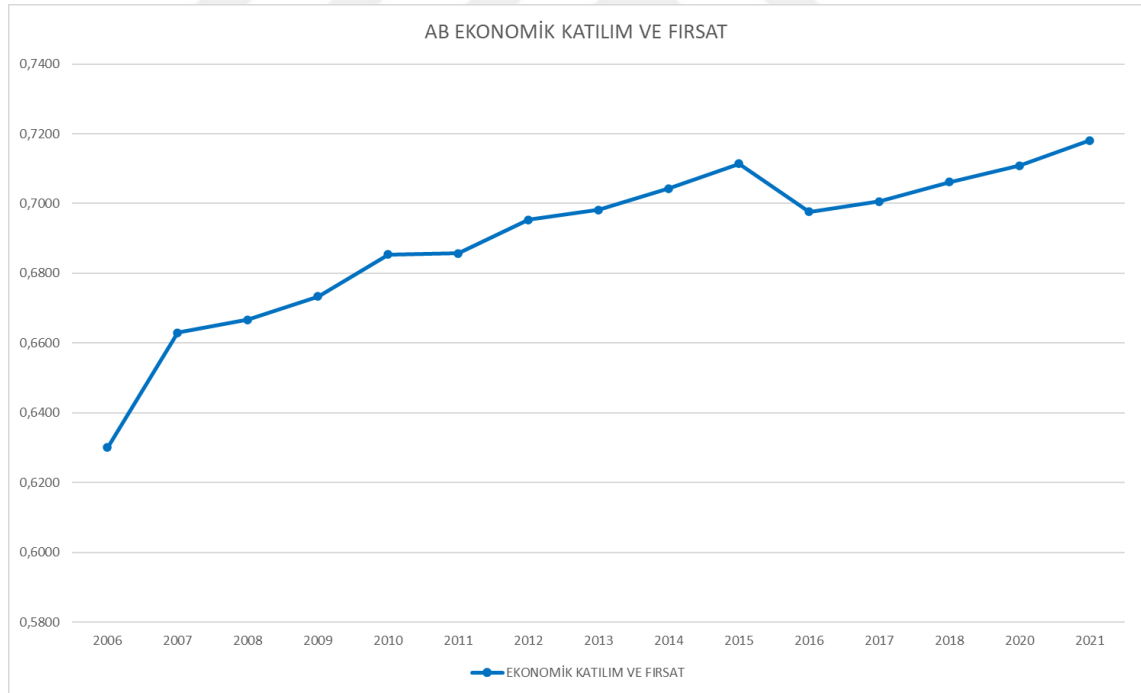
Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 1’ de, AB üyesi ülkelerin, Küresel Cinsiyet Farkı raporlarında 2006 ile 2021 yılları arasındaki cinsiyet farkı endeksi oranları verilmiştir. AB üyesi ülkelerin ortalamalarının oranları 2006 yılında 0,7012 iken 2021 yılında 0,7529 oranına yükselmiştir. AB’nin cinsiyet farkı endeksi oranının büyük ölçüde arttığı görülmektedir. Bu durumda AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik üretmiş olduğu politikaların sahada etkili olduğu ve yıllar içerisinde gelişme gösterdiği açıktır. Bu doğrultuda AB’nin kademeli olarak geliştirdiği eşit muamele, olumlu eylem ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikaları olumlu yönde etki göstermiştir.

2021 yılı raporunda genel cinsiyet eşitsizliği farkının en yüksek olduğu oran 0,892, en düşük olduğu oran 0,444 olarak belirlenmiştir. 156 ülkeyi kapsayan ve AB ortalamasının 0,7529 puan olduğu bu raporda, üye ülkelerden Finlandiya 0,861 puan ile 2. sırada ve Macaristan 0,688 puan ile 99. sırada yer almaktadır (World Economic Forum, 2021, s. 10). Bu durumda AB’nin üyeleri arasındaki bu farkın oldukça açık olması, AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik temel değerlerini ve politikalarını üye devletlere tam anlamıyla uygulatabadığının bir göstergesi olmaktadır. Bu veriler de AB’ye feminist aktör olma konusunda yapılan eleştirileri bir bakımdan haklı çıkarmaktadır. Zira AB, kendi bünyesinde barındırdığı üyelerden bazılarına toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını benimsetemiyorken küresel anlamda feminist bir aktör olma iddiası gerçekçi olmayan bir ihtimal olarak değerlendirilebilir. Fakat AB’ye aday ülkelerden Arnavutluk 2006 yılındaki 0,6607 cinsiyet farkı oranını 2021 yılında 0,770 oranına yükseltmiş, Ukrayna oranını 0,6797’den 0,714’e yükseltmiş, Moldova oranını 0,7128’den 0,768’e yükseltmiştir. Bu olgular, AB’nin toplumsal cinsiyet politikalarının AB’ye aday olmak isteyen ülkeler üzerinde olumlu bir etki yarattığını ortaya koymaktadır.

AB’ye yöneltelen eleştiriler arasında, fırsat eşitliği politikasının genellikle yetersiz uygulandığı ve yapısal eşitsizliklerin ele alınmadığı bir dizi politikadan oluştuğu yer almaktadır. Bununla birlikte Birliğe ait genel ideolojinin, pazara ve annelik nosyonu üzerine kurulu olduğu yönünde eleştirilmektedir. Kadınların toplumun farklı alanlarındaki ezilmelerinin farklı biçimlerinin birbirleriyle bağlantılı olduğunu

dolayısıyla yalnızca işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine odaklanmanın yeterli olmadığı ileri sürülmüştür. İşgücü piyasasına dar bir şekilde odaklanmak yerine; çocuk bakım eksikliğine, cinsiyete göre ayrılmış işgücü piyasası üzerine, hamilelik, analık ve ebeveyn izni üzerine olan düzenlemelere ve ebeveynler arasındaki sorumluluk paylaşımını değiştirmeye yönelik uygulamalara odaklanmanın toplumdaki cinsiyet eşitliğini gerçek anlamda sağlayabileceğine vurgu yapmışlardır. (Kantola, 2010, s. 46-48). Feminist eleştiriler doğrultusunda AB'nin işgücü piyasasında daha geniş kapsamlı eşitlik politikaları üretmesi gerekmektedir. İş yerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığı, tacizi önleyen, kadına yönelik sosyal güvenlik tedbirlerini içeren, mesleki eğitim ve danışmalık hizmeti sunan, kadınların girişimciliğini teşvik eden, hamileliğe dayalı işten çıkarmaların önüne geçebilen, kadınlar ve erkekler arasında iş-yaşam dengesinin kurulabildiği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan algıları ortadan kaldıran politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.



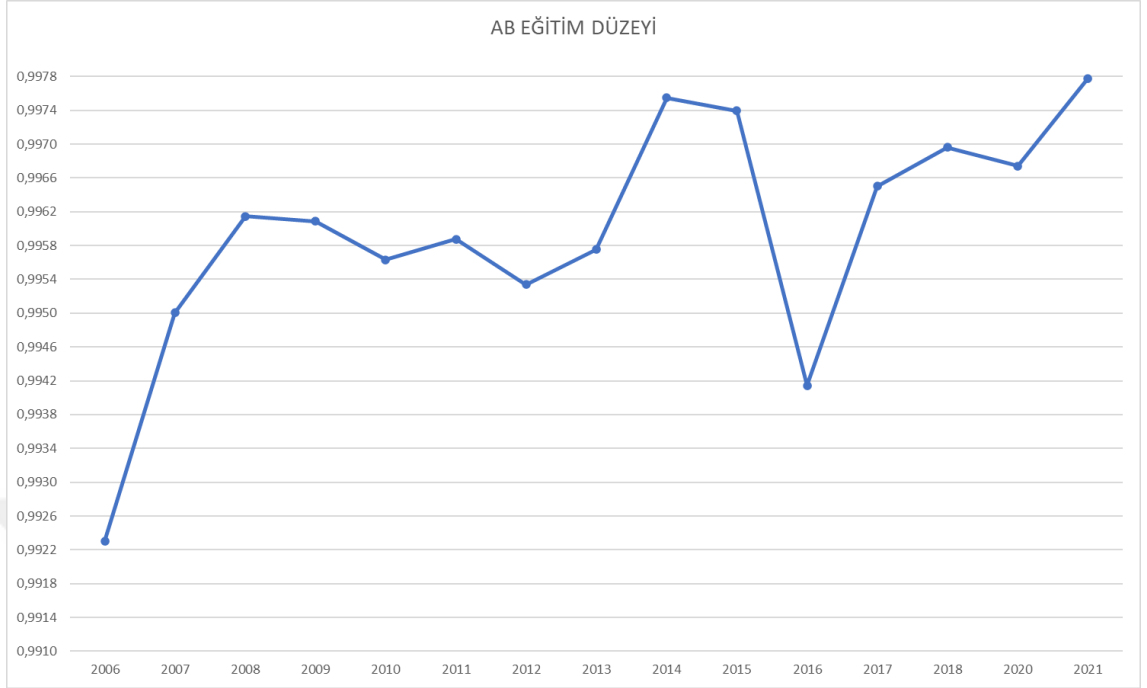
Grafik 2. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Ekonomik Katılım ve Fırsat Kategorisi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 2’de, WEF’ in 2006 ve 2021 yılları arasında ortaya koyduğu raporlardan alınan verilerle AB’nin ekonomik katılım ve fırsat alanındaki oranları gösterilmiştir. 2006 yılında 0,6301 puanına sahip olan AB, 2021 yılında bu puanını 0,7180’e yükseltmiştir (World Economic Forum, 2006, s. 10). AB’nin ekonomik alanda

toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik uygulamış olduğu politikaların yıllar içerisinde olumlu bir etki yarattığı gözlemlenmektedir. 2006-2007 yıllar arasındaki puan artışının diğer yıllar arasındaki puan artışlarına oranla daha fazla olması grafikte dikkat çeken noktalardan birisi olmaktadır. Bu dönemdeki sıçrayış, 2004/113/EC ve 2006/54/EC sayılı direktif ile ilişkilendirilebilir. Zira bu direktif ile feminist eleştiriler dikkate alınmış, cinsiyete dayalı ayrımcılığın işgücü piyasası dışındaki alanlarda da yaşandığı ve bu ayrımcılıkların kadınların ekonomik ve sosyal hayata tam ve başarılı bir şekilde entegre olmasının önünde bir engel olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla işgücü piyasasındaki politikaların; mal ve hizmetlere erişimde ve bunların arzında kadın ve erkekler arasındaki eşit muamele ilkesi, istihdam, mesleki eğitim, terfi, çalışma koşulları, mesleki sosyal güvenlik konuları, çocuk bakım tesisleri ve ebeveyn iznini kapsamak üzere genişletilmiş ve politikalarda yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Bu doğrultuda AB üyelerinin ortalama puanlarında; kadınların işgücüne katılımında, eşit ücret uygulamasında, kadınların gelir oranında, üst düzey yönetici ve teknik alanında çalışan kadın oranında sürekli bir artış yaşanması AB politikalarının etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat oranların puan aralıkları değerleri bakımından incelendiğinde, eğitim düzeyi ve sağlık ve hayatta kalma alanlarındaki puanların gerisinde kalması sebebiyle kadınların işgücüne katılımını sağlamak amacıyla AB'nin daha nitelikli politikalar ortaya koyması gerekmektedir.

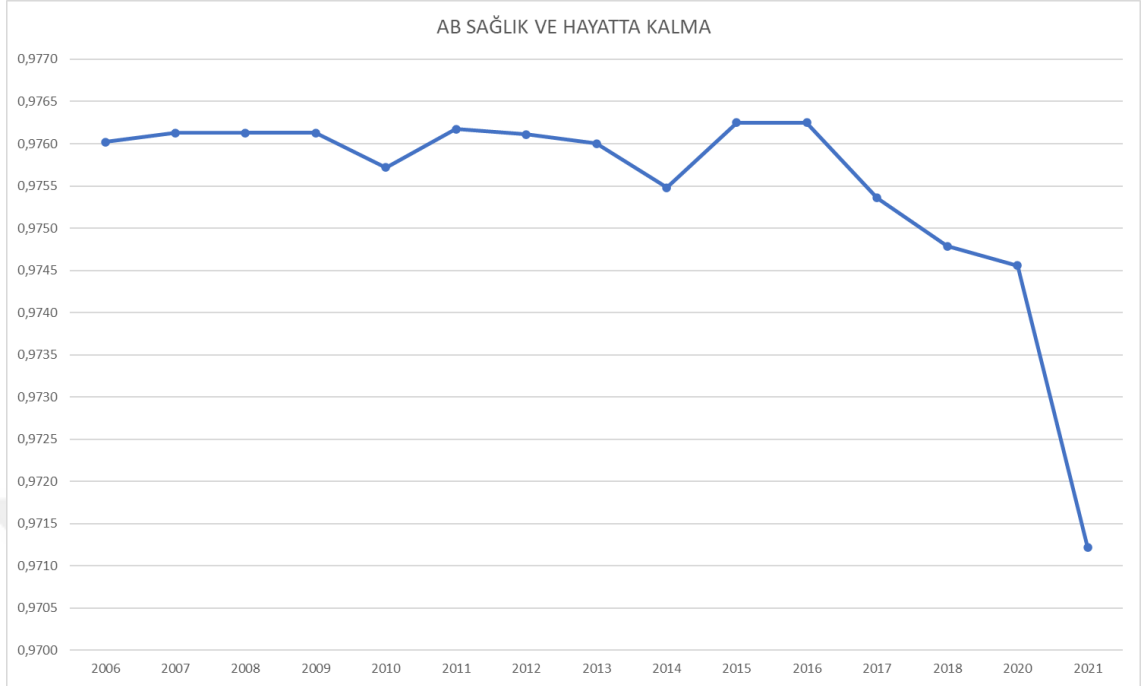
1990'lı yıllarda, AB'nin eğitim alanını kapsayan fırsat eşitliği ve eşit muamele politikalarının asli eşitliği sağlamadığına yönelik eleştiriler yapılmıştır. Bu politikalar '*De jure, de facto* eşit değildir.' sloganlarıyla eleştirilmiş, hukuki olarak verilen hakların ve tesis edilmeye çalışılan eşitliğin fiilen sağlanmadığı görüşleri ortaya konmuştur. Kadınlar için eğitim fırsatının mevcut olmadığı görüşleri, AB'yi eşit muamele politikasının dar alanından çıkarıp cinsiyet farklılıklarını hesaba katan ve eşitliği teşvik eden daha kapsamlı politikalar üretme çabalarına yöneltmiştir (Woodward, 2012, s. 97).



Grafik 3. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Eğitim Düzeyi Kategorisi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

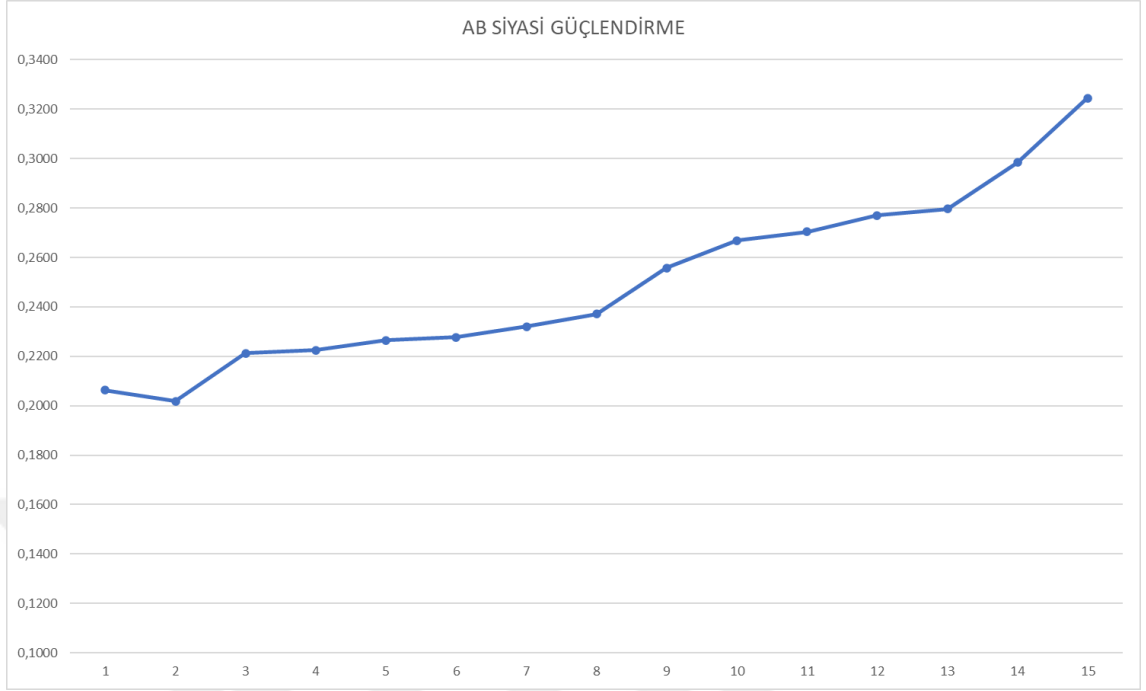
Grafik 3'te, AB'nin 2006-2021 yıllarını kapsayan cinsiyet farkı endeksinin eğitim düzeyi kategorisindeki ortalama oranları verilmiştir. 2006 yılında 0,9923 olan puan 2021 yılında 0,9978 puana yükselmiştir. Grafik 3, AB'nin eğitim düzeyi kategorisindeki yüksek puan aralığını ve yıllar içindeki gelişimini ortaya koymaktadır. Grafik 3'te, 2016 yılında yaşanan düşüş dikkat çekmektedir. Bu düşüşün sebebi olarak, AB üye ülkelerinden Almanya, Avusturya, Malta ve Yunanistan'ın eğitim düzeyi alanında düşük puan alarak ortalamayı aşağı çekmesi gösterilebilir. 1990'larda gelen eleştiriler doğrultusunda toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını genişletmeye çalışan AB, Kadınlar ve Erkekler için Tüm Toplum Politikaları ve Faaliyetlerine Dahil Edilen Eşit Fırsatlar dördüncü eylem programını ortaya koymuş ve eşit muamele politikasının dar kapsamından çıkarak toplumsal cinsiyet ana akımlaştırma politikası izlemeye başlamıştır. Bununla birlikte AB, 2001-2005 yılları arasını kapsayan Cinsiyet Eşitliği Üzerine Topluluk Çerçeve Stratejisi beşinci eylem programını ortaya koyması Grafik 3'te de görüldüğü gibi AB'nin eğitim düzeyi kategorisindeki 2006 yılı puanını 0,9923'ten 2007 yılında 0,9950'ye çıkararak başarı ortaya koymuştur (World Economic Forum, 2007, s. 8).



Grafik 4. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Sağlık ve Hayatta Kalma Kategorisi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 4'te, WEF' in raporlarına göre AB'nin 2006-2021 yılları arasında cinsiyet farkı endeksinin sağlık ve hayatta kalma kategorisindeki sayısal verileri gösterilmiştir. Grafik 4'te 2006 yılında 0,9760 puanı ile başlayan AB'nin 2021 yılında 0,9712 puanına gerilediği görülmektedir. 2020 yılında 0,9746 puanda iken 2021 yılında 0,9712 puana keskin bir biçimde düşüşün yaşanmasının sebebi olarak küresel çapta yaşanan pandemi gösterilebilir. Bu düşüşün, salgından kaynaklı olarak tüm ülkelerde yaşandığı gözlemlenmiştir. Fakat salgından bağımsız olarak 2015 yılındaki durgunluk ve 2016 yılından itibaren düşmeye başlayan oranlar dikkat çekmektedir. Bu durum AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının sağlık ve hayatta kalma alanında durgunluk ve tıkanıklık yaşadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu grafik, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları konusunda ekonomik temelli bir yaklaşımın sergilendiği eleştirisi ve farklı alanların birbirine bağlanarak ekonomik olmayan sorunların da ele alındığı cinsiyet rejimlerinin geliştirilmesi görüşünü destekler niteliktedir (Walby, 2004, s. 22).



Grafik 5. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Siyasi Güçlendirme Kategorisi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ortalaması

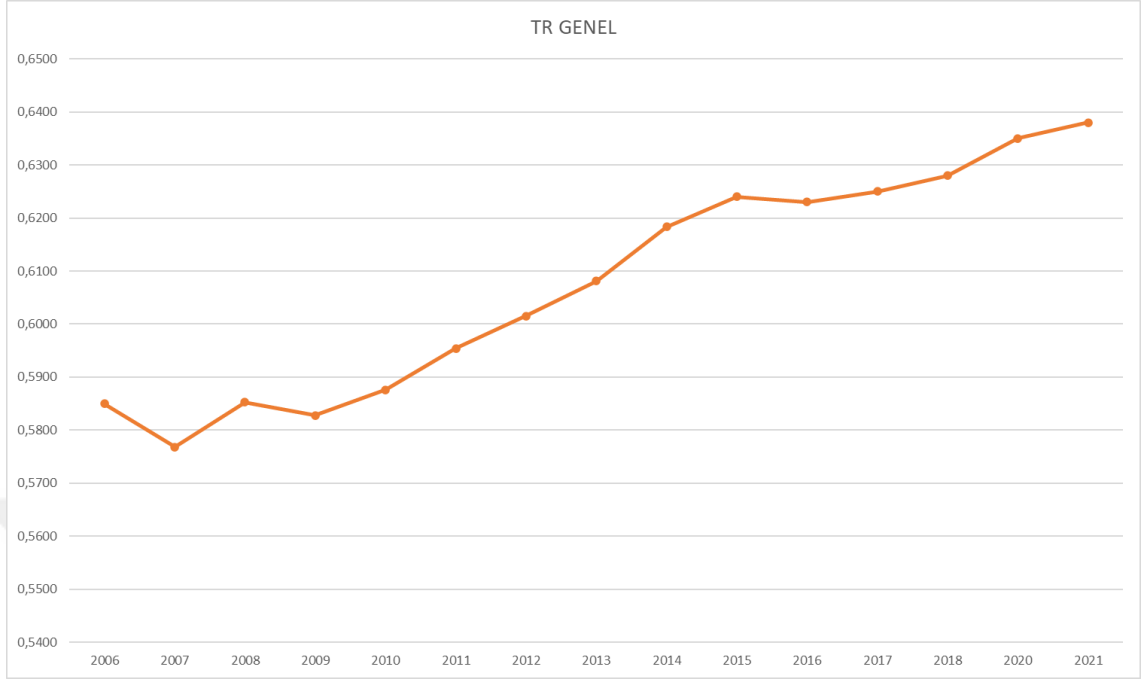
Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 5'te, AB'nin küresel cinsiyet endeksinde siyasi güçlendirme kategorisi alanındaki puan değerleri verilmiştir. 2006 yılında 0,2063 puana sahip olan AB, 2021 yılında 0,3244 puana yükselerek kadınların siyasi alanda güçlendirilmesinde başarı ortaya koymuştur. Parlamentoda ve bakanlık düzeyinde çalışan kadınların sayısının yıllar içerisinde gelişim göstermesi, AB'nin kadınların siyasi hayata katılımı ve siyasal temsiline yönelik ortaya koyduğu cinsiyet eşitliği politikalarının sahada etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Grafik 5'te, 2018 yılında 0,2796 olan puanın 2021 yılında 0,3244 puanına yükselmesi dikkat çekmektedir. Bu yıllarda yaşanan artış, 2016-2019 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Stratejik Katılım çalışmasında karar alma süreçlerinde kadın-erkek eşitliğini teşvik eden uygulamalarla ilişkilendirilebilir. Fakat bu gelişmelerin yanı sıra, Grafik 5'teki değerlerin, Grafik 1, 2, 3 ve 4'te belirtilen diğer alanlardaki puan değerleriyle karşılaştırıldığında AB'de siyasi güçlendirme alanında uygulanan politikaların daha köklü değişimlere ihtiyacı olduğu ve siyasal katılımıda erkeklere oranla kadınların oldukça geride olduğu gözlemlenmektedir. Kadınların siyasetteki oranlarının artması, siyasetin kadınlar için normal bir aktivite olarak görülmesi için bu konudaki toplumsal cinsiyet yargılarının ortadan kaldırılması ve tutum değişikliğinin yerleşmesi gerekmektedir (Lovenduski, 2000, s. 104).

WEF' in Küresel Cinsiyet Farkı Raporları dikkate alınarak hazırlanan grafikler, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında yaşanan değişimleri ve gelişimleri ortaya koymaktadır. Genel kategoride AB'nin ortalama değerlerinin yıllar içinde istikrarlı bir şekilde yükselmesi ve diğer bölgelerdeki ülkelere göre yüksek sıralamalara sahip olması AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının gelişmekte olduğunu ve işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat sağlık ve hayatta kalma alanındaki oranların düşmesi AB'nin küresel çaptaki krizlere karşı nitelikli çözüm önerileri ortaya koyması ihtiyacını ve siyasi güçlendirme alanında değer aralıklarının oldukça düşük olması sebebiyle kadınların siyasal hayata katılımına yönelik daha etkili politikalar üretmesinin gerekliliği ihtiyacını ortaya koymaktadır.

3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Uygulanabilirliğinin İncelenmesi

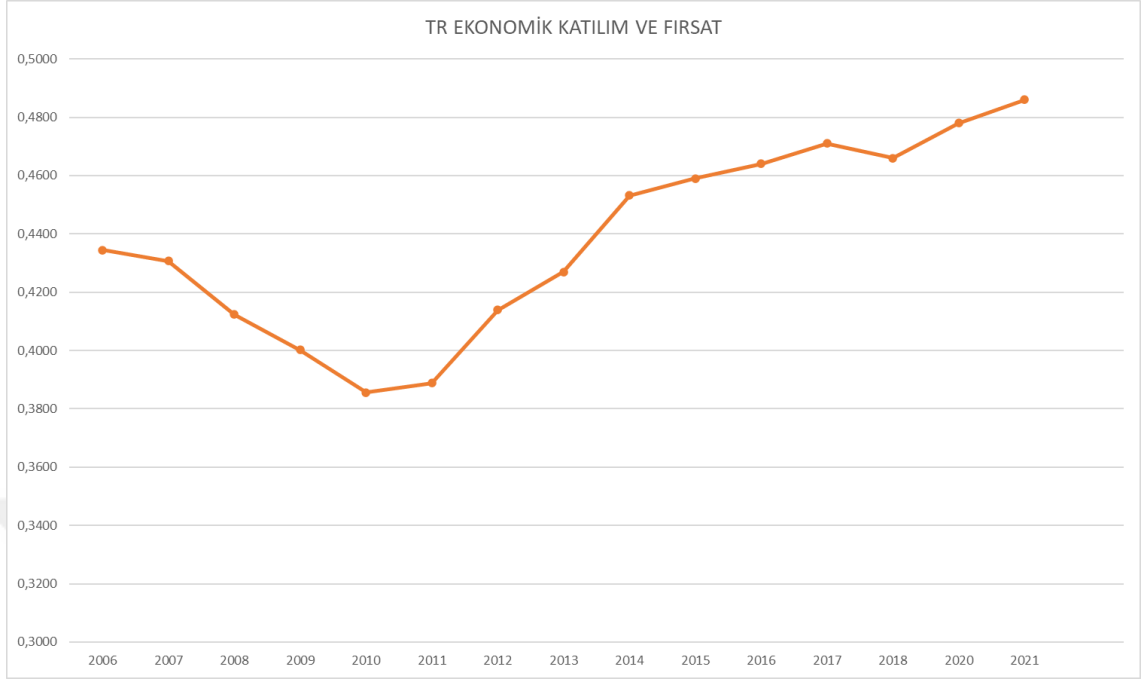
Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları AB'ye uyum sürecinde değişim ve gelişim göstermiştir. AB'ye üye olma motivasyonu Türkiye'yi reformasyon sürecine yöneltmiştir. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik iyileştirmeler ve köklü değişiklikler yapılmıştır. Fakat Türkiye'nin, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını amaç olarak değil araç olarak gördüğü ve yalnızca anayasal düzenlemelerle sınırlı kaldığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin eşit muamele politikasını kısmen uygulayabildiği fakat olumlu eylem ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikalarını benimseyemediği ortaya konulmuştur (Koray, 2011, s. 39).



Grafik 6. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Genel Kategori: Türkiye Cumhuriyeti Oranları

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 6’da, WEF’ in 2006-2021 yıllarını kapsayan raporlarına göre Türkiye’nin genel kategorideki cinsiyet endeksi farkının değerleri gösterilmektedir. 2006 yılında 0,5850 puana sahip olan Türkiye, 2021 yılında 0,638 puana yükselmiştir. Grafik 6’da 2010 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde artışın yaşandığı görülmektedir. Bu artış, Türkiye’nin 2010 yılında olumlu eylem politikasını Anayasa’ya dahil etmesiyle ilişkilendirilebilir. Bu tarihten sonra yaşanan artış Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yolunda olumlu bir şekilde ilerlediği ifade edilebilir. Yıllar içerisinde ilerlemenin yaşandığı görülmekle birlikte 15 yıllık zaman diliminde yalnızca 0,053 oranındaki değer artışı, Türkiye’nin cinsiyet eşitliği politikalarının çok fazla etkili olmadığını ve daha kapsamlı ve nitelikli politikalar üretmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Türkiye, 2006 yılında 115 ülke içerisinde 105. sırada yer alırken, 2021 yılında 156 ülke içerisinde 133. sırada yer almıştır (World Economic Forum, 2021, s. 10). Bu veri, Türkiye’nin küresel cinsiyet farkı endeksinde oldukça gerilerde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple Türkiye’nin, uyguladığı toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik aldığı eleştirileri dikkate alması gerektiği ifade edilebilir.

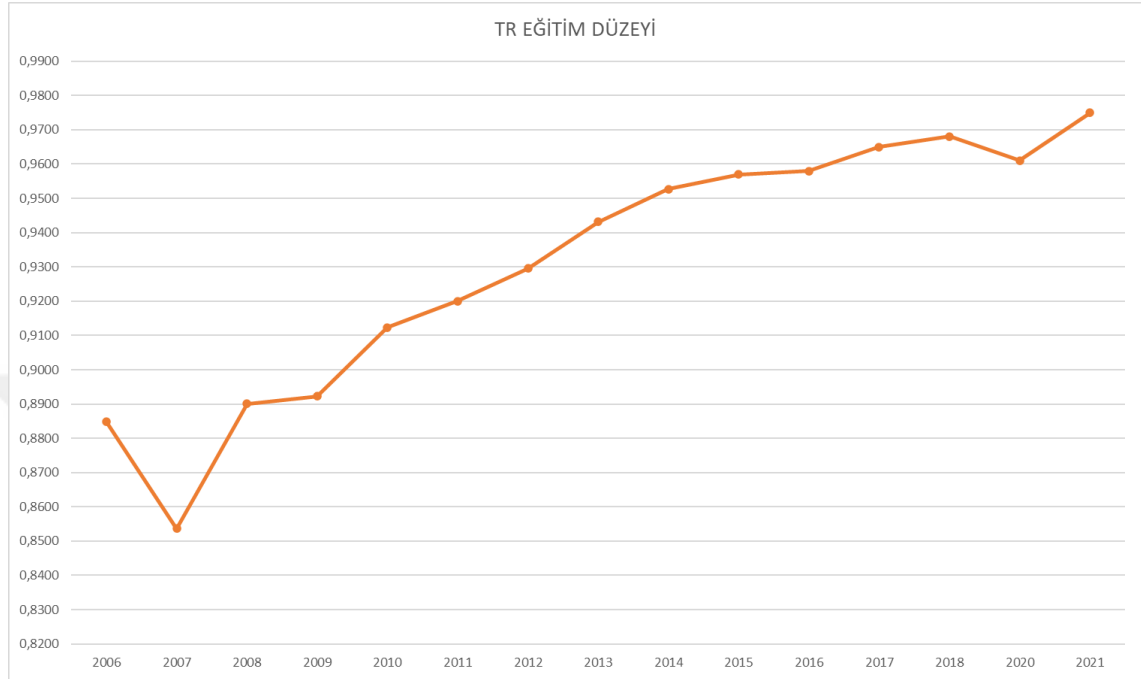


Grafik 7. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Ekonomik Katılım ve Fırsat Kategorisi: Türkiye Cumhuriyeti Oranları

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

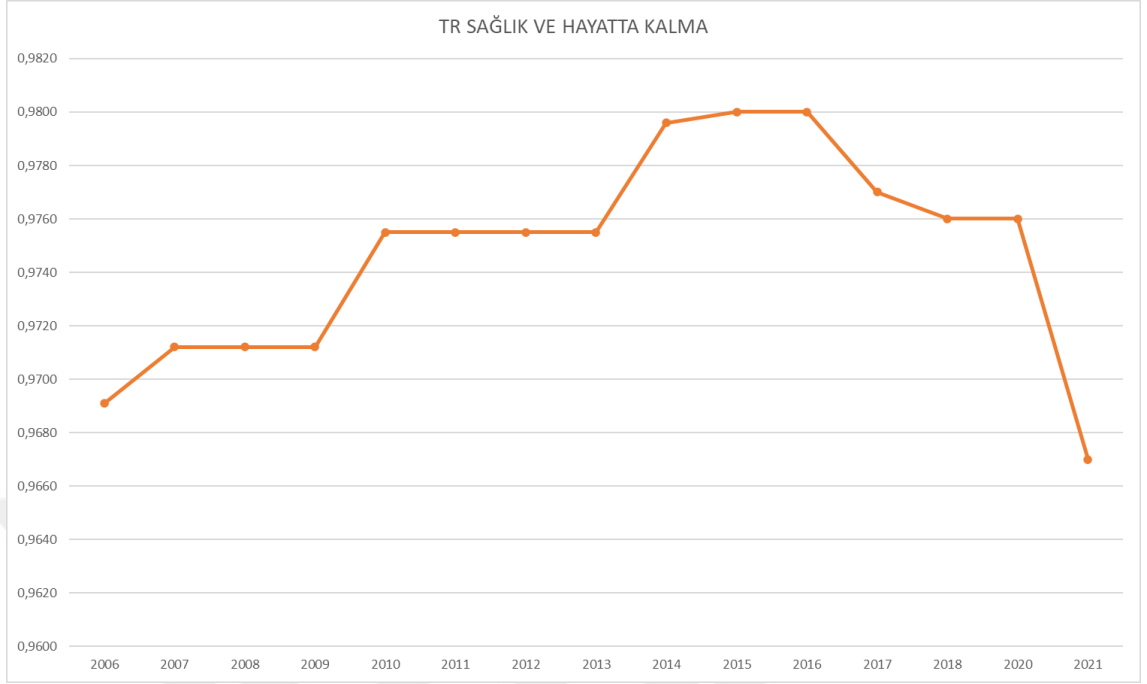
Grafik 7’de, Türkiye’nin ekonomik katılım ve fırsat alanında 2006 ile 2021 yılları arasındaki verileri ortaya konmuştur. 2006 yılında 0,4344 puanına sahip olan Türkiye, 2021 yılında 0,486 puana yükselmiştir. Grafik 7’deki veriler, Türkiye’nin, kadınların işgücü piyasasına katılımı, eşit ücret ve gelir oranları konularında yaptığı çalışmaların ilerleme kaydettiğini göstermektedir. 2018 yılından sonraki verilerin düzenli bir şekilde ilerleme göstermesi, 2016-2019 yıllarını kapsayan AB’ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı’nın hazırlanması ve uygulamaya konulması ile ilişkilendirilebilir. Söz konusu planda, kadınların işgücü piyasasına katılımlarında özel önlemlerin uygulanması şartıyla toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikası hedeflenmiştir. Aynı zamanda 2006/54/EC ve 2004/113/EC sayılı direktifler doğrultusunda İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun kurulması, eşit muamele politikasını desteklemiştir. Bu gelişmelere rağmen Türkiye’nin ekonomik katılım ve fırsat değerlerinin ve yıllar arasındaki artış oranının az olması dikkat çeken durumlardan bir tanesidir. Türkiye’deki eşitlik politikalarının kadın istihdamını teşvikten ve istihdamda kadınların eşitliğini sağlamasından uzak olduğu, yasal düzenlemelerin soyut olarak kalıp uygulamaya geçemediği yönünde eleştiriler yapılmıştır (Dedeoğlu, 2009, s.

53). Verilerdeki ilerleme oranlarının sınırlılığı yapılan eleştirileri haklı çıkarıyor olsa da ilerlemenin yaşandığı da inkar edilemez niteliktedir.



Grafik 8. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Eğitim Düzeyi Kategorisi: Türkiye Cumhuriyeti Oranları
Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

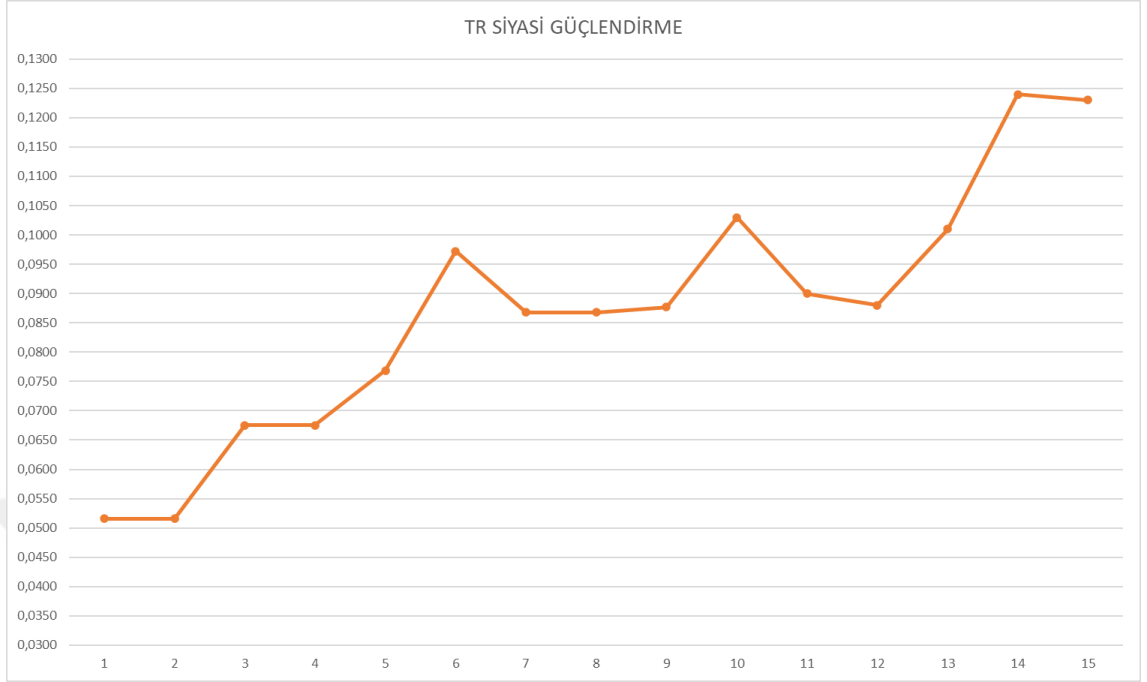
Grafik 8’de, WEF’ in Küresel Cinsiyet Endeksi raporlarına göre Türkiye’nin eğitim düzeyi alanındaki verileri gösterilmiştir. Türkiye, 2006 yılındaki 0,8849 olan puanını 2021 yılında 0,975 puana çıkartarak büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Diğer alanlardaki puan değerlerine göre eğitim düzeyindeki puanının yüksekliği, Türkiye’nin kadınların eğitime, kız çocukların eğitime katılmasına, eğitimde fırsat eşitliğine ve mesleki eğitim konularına yönelik politikalarının uygulamada başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte 15 yıl içinde yaşanan puan artışının kayda değer olması da Türkiye açısından olumlu bir gelişme olarak sayılabilir. Grafik 8’de, 2008 yılından sonra düzenli bir artışın yaşandığı görülmektedir. Bu durum, AB’nin hazırladığı KOB’ a karşılık olarak Türkiye’nin hazırladığı 2008 UP ve KSGM’ nin hazırladığı 2008-2013 yılları arasını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı ile ilişkilendirilebilir. Zira bu politika belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik düzenlemeler yapılmış ve eğitimde fırsat eşitliği ve eşit muamele uygulamalarına yer verilmiştir. Dolayısıyla veriler Türkiye’nin eğitim alanındaki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının sahada etkili olduğunu ortaya koymaktadır.



Grafik 9. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Sağlık ve Hayatta Kalma Kategorisi: Türkiye Cumhuriyeti Oranları

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 9’da, WEF raporlarının verileri doğrultusunda Türkiye’nin sağlık ve hayatta kalma alanına ilişkin cinsiyet farkı endeksi ortaya konmuştur. 2006 yılında 0,9691 puana sahip olan Türkiye, 2021 yılında 0,967 puana gerilemiştir. Tıpkı AB ülkeleri gibi küresel çapta bir kriz olan pandemiden kaynaklı olarak Türkiye’nin de bu alandaki cinsiyet farkı endeksi puanında düşüş yaşadığı ileri sürülebilir. Bu yıllar içerisinde Türkiye’nin bu alanda ulaşmış olduğu en yüksek puan 0,980 puan ile 2015 yılına aittir (World Economic Forum, 2015, s. 11). Söz konusu yılda yaşanan ilerleme, KSGM’ nin hazırlamış olduğu 2008-2013 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı ve 2012-2015 yıllarını kapsayan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı ile ilişkilendirilebilir. Zira bu yıllarda hazırlanan eylem programları, kadın sağlığına yönelik bilinci oluşturmaya çalışmış ve etkisini takip eden yıllarda göstermiştir. Genel olarak diğer alanlardaki puan değerlerine göre ileri seviyede olan Türkiye’nin sağlık ve hayatta kalma endeksi, son yıllarda düşüşe geçerek pandemiye bağlı olarak ortaya çıkan küresel eğilimle benzerlik göstermiştir.



Grafik 10. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Siyasi Güçlendirme Kategorisi: Türkiye Cumhuriyeti Oranları

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

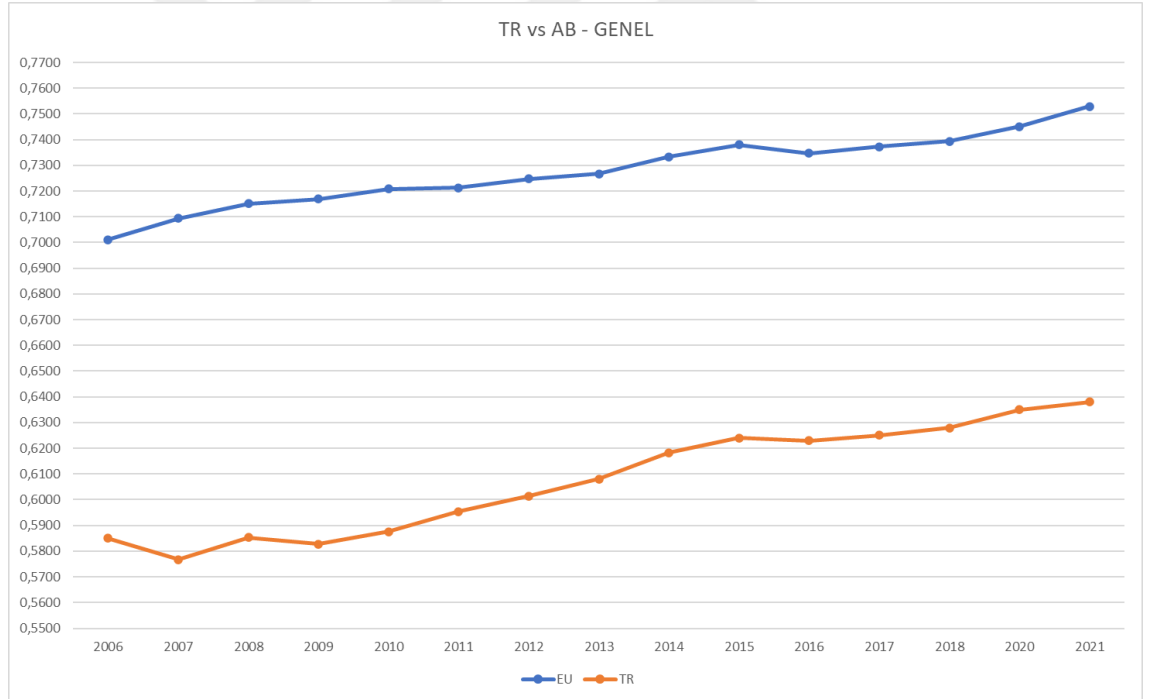
Grafik 10’da, WEF’ in Küresel Cinsiyet Farkı Raporlarından alınan veriler doğrultusunda Türkiye’nin cinsiyet farkı endeksinde siyasi güçlendirme alanına yönelik puanları belirtilmiştir. Türkiye, 2006 yılında sahip olduğu 0,0516 puanını, 2021 yılında 0,123’e çıkarmıştır. Grafik 10, Türkiye’nin kadınların siyasal hayata katılımı yönünde belirlediği politikaların uygulamada düşük seviyede de olsa ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Grafik 10’da, 2017 yılından sonra ciddi bir artışın yaşandığı dikkat çekmektedir. Bu durum, KSGM’ nin hazırlamış olduğu 2018-2023 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı ile ilişkilendirilebilir. Zira söz konusu olan eylem planında, kadının güçlendirilmesine ilişkin beş temel alandan biri olan karar alma mekanizmalarına katılıma yönelik uygulamalar düzenlenmiştir. Siyasi güçlendirme alanında Türkiye’nin uyguladığı politikalar, küresel endekste ilerleme göstermesine yol açsa da sahip olunan değer aralığı açısından küresel ölçekte oldukça gerilerde olduğu ifade edilebilir.

Genel olarak, AB’ye uyum sürecinde Türkiye’nin geliştirdiği toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının etkili olduğu ve belirli bir ilerlemenin yaşandığı görülmektedir. Sağlık ve hayatta kalma alanının dışındaki tüm alanlarda ilerlemenin yaşanması, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları açısından önemli ve olumlu bir

gelişmedir. Fakat endekste sahip olunan puanların değer aralığının düşük olması, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını geliştirme alanında daha fazla yol katetmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

3.3. Avrupa Birliği-Türkiye Cumhuriyeti Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi

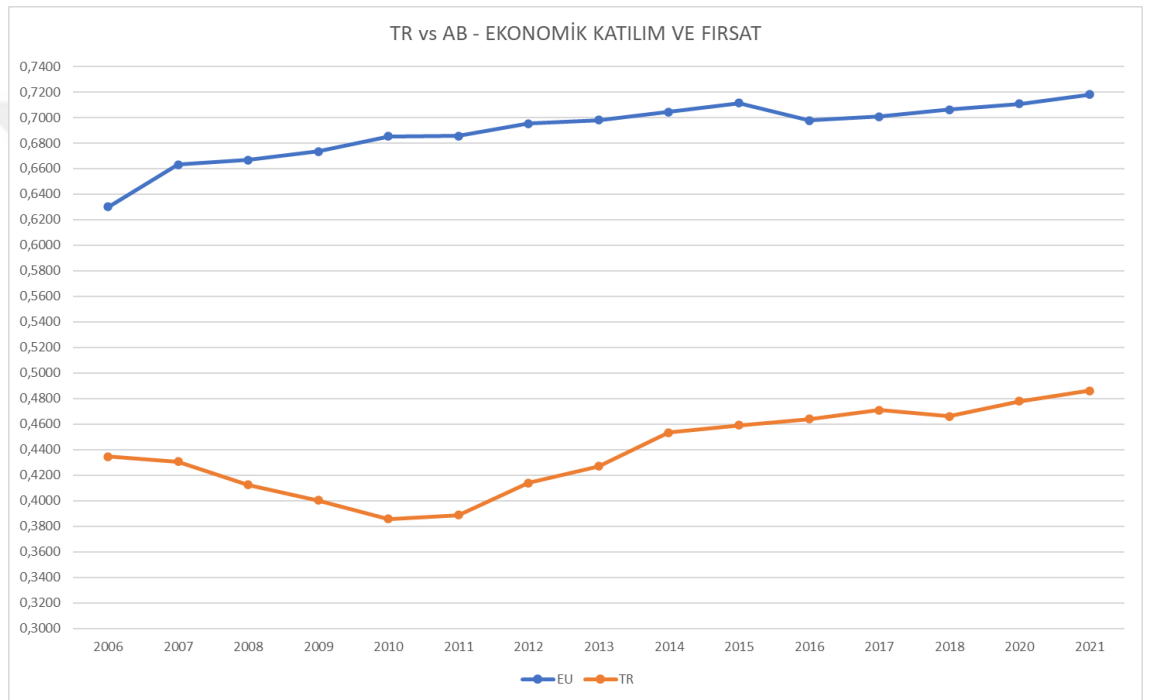
Türkiye, AB'ye üye olabilmek için AB müktesebatını iç hukuka aktarmaya çalışmış ve AB'nin temel değer ve normlarını benimseyerek Avrupalılaşma yolunda adımlar atmıştır. Bu doğrultuda AB'nin direktiflerini, mevzuatını, anlaşmalarını ve politika belgelerini dikkate alarak toplumsal cinsiyet eşitliği alanında politikalar üretmeye ve geliştirmeye çalışmıştır. Bu politikaların uygulanabilirliği, AB'ye aday olma noktasında Türkiye'nin konumunu belirlemektedir.



Grafik 11. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Genel Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması
Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 11'de, WEF' in Küresel Cinsiyet Farkı Raporlarından alınan verilerle Türkiye ve AB'nin genel kategoride karşılaştırması yer almaktadır. Grafik 11, Türkiye'nin cinsiyet endeksi farkının alt sınırının 0,5700 ve üst sınırının 0,6400 değer aralıklarında olduğu, AB'nin ise alt sınırının 0,7000 ve üst sınırının 0,7500 değer aralıklarında olduğu görülmektedir. Bu veriler AB ile Türkiye arasındaki cinsiyet farkı

endeksi oranlarının oldukça fazla olduğunu ve Türkiye'nin AB ortalamasından çok aşağıda olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Türkiye 2010 yılı itibariyle istikrarlı bir ilerleme çizgisi ortaya koysa da AB seviyelerinin çok altında kalmıştır. Nitekim, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının uygulanmasında AB ile arasında ciddi farkların bulunması, Türkiye'nin AB'ye üye olmasının önündeki engellerden biri olmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik daha etkili adımlar atmasını da gerektirmektedir.

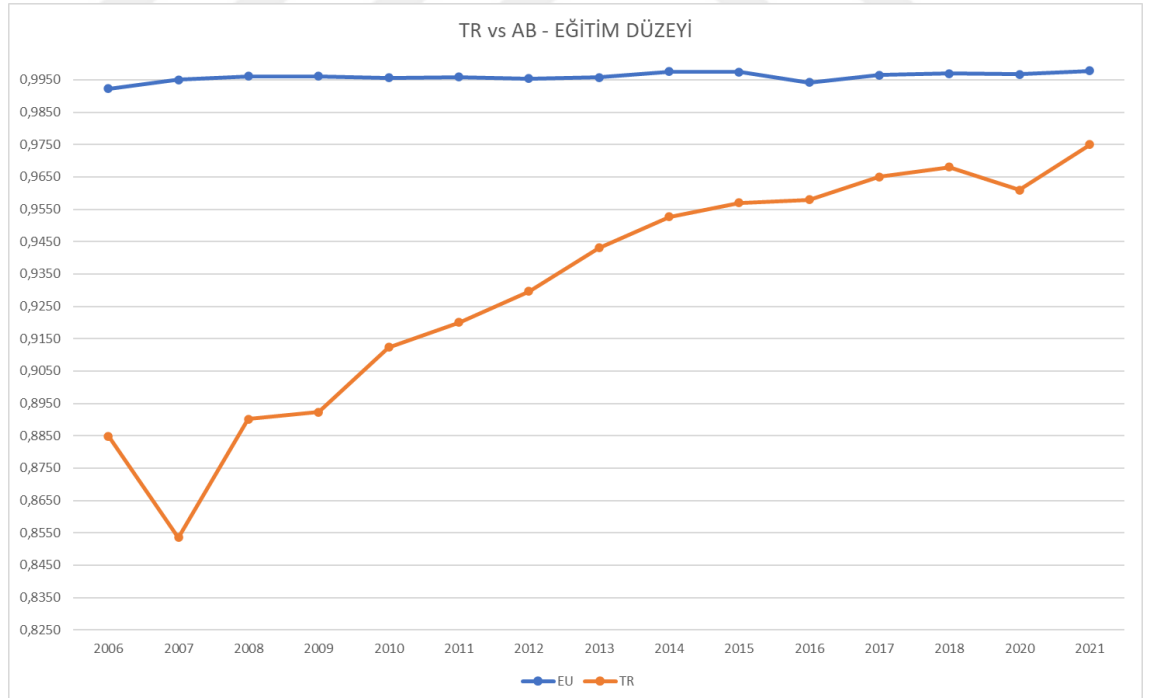


Grafik 12. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Ekonomik Katılım ve Fırsat Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 12’de, Türkiye ve AB’nin ekonomik katılım ve fırsat alanında karşılaştırılan verileri yer almaktadır. Söz konusu verilerde Türkiye 0,3800 ve 0,4800 değer aralıklarında iken AB, 0,6200 ve 0,7200 değer aralıklarında gelişim göstermektedir. Grafik 12’de, AB ve Türkiye’nin 2010 yılından sonra istikrarlı bir şekilde gelişim gösterdiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak AB’nin istihdam ve mesleki sosyal güvenlik konularında kadınlara eşit muamele politikasını kapsayan 2006/54/EC direktifini uygulamaya koyması gösterilebilir. Bununla birlikte 2010/18/EU direktifi ile düzenlenen ebeveyn izni uygulamasının ve 2010/41/EU direktifi ile serbest meslek sahibi kadınlara eşit muamele politikasının uygulamaya konması bu alandaki

gelişimi açıklamaktadır. AB'nin ortaya koyduğu 2016-2019 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İçin Stratejik Katılım Belgesi, kadınların iş gücü piyasasına katılımının artmasına ve ekonomik bağımsızlıklarının artmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye'de ortaya koyduğu 2008 UP, 2016-2019 AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı ve 2008-2013 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı ile kadınların ekonomiye katılımını teşvik etmiştir. Aynı zamanda Türkiye, 2006/54/EC Konsey direktifi doğrultusunda kadınlara mesleki sosyal güvenlik konusunda eşit muamele politikasını uygulamıştır. Bu gelişmelerle birlikte, Türkiye'nin puanı ve AB üye ülkelerin ortalama puanının ekonomik katılım ve fırsat alanında birbirinden oldukça uzak olduğu açıktır. Türkiye, AB'nin kadınların istihdama katılımına yönelik direktifleri ve uygulamaları benimseyip bu doğrultuda politikalar ortaya koymuş olmasına rağmen AB ortalamasından daha düşük olması, Türkiye'nin politikalarının uygulamada çok fazla etkili olmadığını ortaya koymaktadır. Fakat kendi başına değerlendirildiğinde bu politikaların gelişmelere yol açtığı ileri sürülebilir.

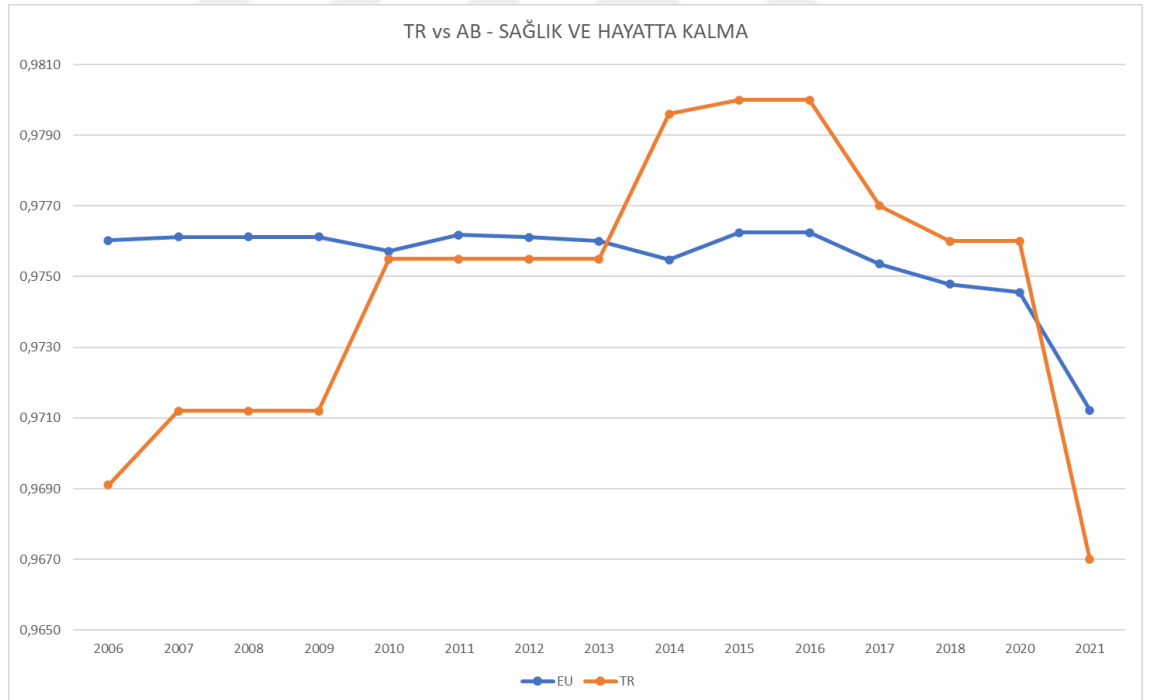


Grafik 13. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Eğitim Düzeyi Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 13'te, WEF'in Küresel Cinsiyet Farkı Raporlarından alınan verilerle Türkiye ve AB'nin eğitim düzeyi alanındaki cinsiyet farkı endeksinin karşılaştırıldığı

görülmektedir. Grafik 13'te, Türkiye'nin alt sınırının 0,8550 ve üst sınırının 0,9750 değer aralığında olduğu; AB'nin de alt sınırının 0,9870 ve üst sınırının 0,9970 değer aralıklarında olduğu ortaya konmuştur. Grafik 13, eğitim düzeyi alanında Türkiye'nin AB ortalamasına oldukça yaklaştığını ortaya koymaktadır. Bu durumun sebebi olarak, KSGM'nin 2008-2013 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı ve 2018-2023 Kadınların Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı gösterilebilir. Zira bu politika belgeleri, kız çocuklarının okullaşma oranını ve yetişkinlerin okuryazarlık seviyesini arttırmayı, eğitimde kadın-erkek fırsat eşitliğini sağlamayı hedeflemiş ve KSGM, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordineli bir şekilde çalışmıştır. Bu alanda Türkiye'nin puanını oldukça arttırması ve AB'ye yaklaştırmış olması, Türkiye açısından önemli bir gelişme ve iyileşme olarak görülebilir. Üstelik bu seviyeye düşük bir puandan ulaşması, kendi başına değerlendirildiğinde, Türkiye'nin iyi bir düzeyde gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır.

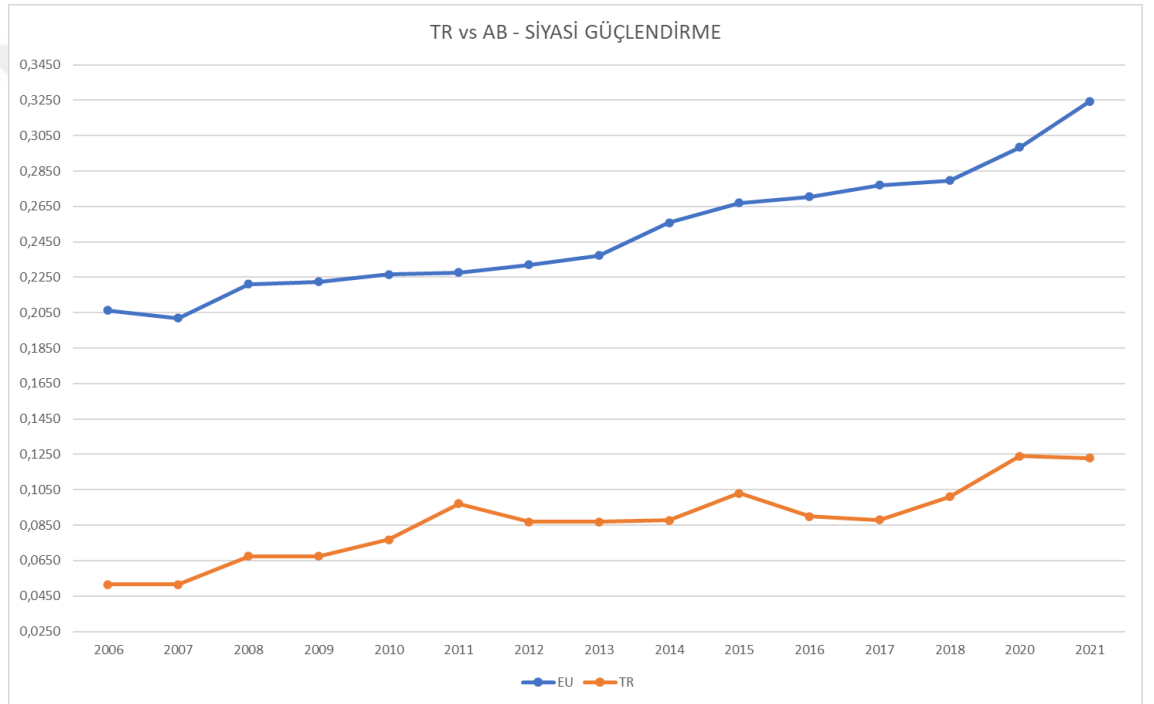


Grafik 14. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Sağlık ve Hayatta Kalma Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 14'te, WEF' in Küresel Cinsiyet Farkı Raporlarından faydalanılarak cinsiyet farkı endeksinin sağlık ve hayatta kalma alanında Türkiye ve AB'ye ait verilerin karşılaştırılması görülmektedir. Bu alandaki veriler, AB ve Türkiye için yıllara

göre değişiklik göstermekle birlikte çoğunlukla birbirlerine yakın değer aralıklarında gelişim göstermişlerdir. Bununla birlikte Türkiye'nin AB ortalaması değerlerinin üzerine çıktığı dönemler de dikkat çekmektedir. Söz konusu dönem 2014 ve 2020 yılları arasını kapsamaktadır. Bu yıllarda Türkiye 0,980 puanına kadar ulaşmış, AB ortalaması ise 0,9760 seviyelerinde ilerlemiştir. Nitekim Türkiye ve AB'nin sağlık ve hayatta kalma alanında cinsiyet farkı endeks oranlarının birbirine yakın ve inişli-çıkışlı ilerlediği görülmektedir. Türkiye'nin AB ile arasındaki açığın yüksek seviyelerde olmaması Türkiye açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.



Grafik 15. Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Siyasi Güçlendirme Kategorisi: AB-TR Oranlarının Karşılaştırılması

Kaynak: WEF The Global Gender Gap Report, 2006-2021.

Grafik 15'te, WEF' in Küresel Cinsiyet Farkı Raporlarından alınan veriler sonucunda, Türkiye ve AB'nin siyasi güçlendirme alanında cinsiyet farkı endeksi oranları karşılaştırılmıştır. Grafik 15'te, Türkiye'nin siyasi güçlendirme alanında alt sınırı 0,0480 ve üst sınırı 0,1250 değer aralığında; AB ortalamasının ise alt sınırı 0,2050 ve üst sınırının 0,3250 değer aralığında olduğu görülmektedir. Grafiğe bakıldığında, hem Türkiye'nin hem de AB ortalamasının diğer alanlardaki seviyelerine göre oldukça düşük olması, Türkiye'nin de AB'nin de kadınların karar alma mekanizmalarına katılımı politikaları noktasında başarısız olduğu ileri sürülebilir. Siyasi güçlendirme

politikalarının teoride ortaya konulup pratikte gerçekleştirilememesi durumu söz konusudur. Grafik 15'teki veriler, kadınların siyasal hayata katılımının düşük olduğunu, bu alanda nitelikli politikalar geliştirilemediğini ve toplumdaki cinsiyet algısının değiştirilemediğini ortaya koymaktadır. Türkiye ve AB ortalaması karşılaştırıldığında ise, aradaki farkın yüksek olduğu Türkiye'nin AB ortalamasının gerisinde kaldığı görülmektedir. Türkiye tek başına değerlendirildiğinde, kayda değer bir ilerlemenin yaşandığı fakat daha etkili politikalarla kadınların karar alma mekanizmalarına katılım oranını yükseltmesi gerektiği öne sürülebilir.

Genel olarak Türkiye ve AB'nin cinsiyet farkı endeksi oranları karşılaştırıldığında Türkiye'nin, AB'nin gerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin, AB'ye uyum sürecinde, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını güçlendirip, daha etkili hale getirip uygulaması gerektiğinin bir göstergesidir. Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde ortaya koyduğu politikalar, 2006'dan 2021'e kadar sahada etki göstermiş ve Türkiye ilerleme kaydetmiş olsa da hala AB ortalamasının oldukça gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet, ulusal ve uluslararası düzeyde aktörlerin, söylem ve politikalarında önemli bir yere sahip düzenleyici bir nosyon olarak karşımıza çıkmaktadır. AB, ulus üstü niteliği ve zaman içerisinde derinleşen ve genişleyen entegrasyon yapısı ile toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde bir dizi politika geliştiren önemli aktörlerden birisi olmuştur. Söz konusu politikalara yöneltilen eleştiriler doğrultusunda zaman içerisinde ekonomik temelli cinsiyet eşitliği politikalarının darlığından çıkarak politikalarını toplumun her alanında uygulamaya çalışmıştır. Nitekim uygulamakta olduğu toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yaklaşımı, cinsiyet eşitliğini tüm politika süreçlerine dahil etme girişiminde olduğunun bir göstergesi sayılmıştır. Tez, hem AB'nin hem de AB'ye uyum sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmeye yönelik politikalarını incelenmek ve uygulanabilirliğini göstermek amacı çerçevesinde öncelikle AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına odaklanmıştır.

Bu çerçevede tezde, AB'nin ortaya koymuş olduğu toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, WEF Küresel Cinsiyet Farkı endeksinden alınan veriler ışığında değerlendirilmiş ve AB'nin bu alanda gelişim gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. AB genel kategoride, 2006-2021 yılları arasında yükselen istikrarlı bir grafik çizmişse de puan değerinin toplamda 0,0500 oranında artması ilerlemenin sınırlı bir seviyede gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ekonomik katılım ve fırsat alanında AB'nin yıllar içerisinde ilerleme kaydettiği anlaşılmış, bu doğrultuda AB'nin kadınların istihdama katılımını teşvike yönelik çıkarttığı direktiflerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik katılım ve fırsat alanındaki değerin 0,1000 puan artması da bu sonucu destekler niteliktedir. AB'nin eğitim düzeyinde inişli-çıkışlı bir grafik ortaya çıkmış ve fakat 2006 yılı ile 2021 yılı arasındaki fark, politikaların olumlu yönde etki ettiğini göstermektedir. Bu ilerlemenin 0,0056 değerinde olması çok düşük bir seviyede gelişim olduğunu gösterirken puan değer aralığının 0,9980 civarında olması AB'nin kadınların eğitime yönelik uyguladığı politikaların diğer alanlara göre çok daha fazla etkili olduğunu ispatlar niteliktedir. Sağlık ve hayatta kalma alanında, pandemi sebebiyle AB'nin negatif yönde bir grafik ortaya çıkmıştır. AB'nin bu alandaki puanların 0,9760 değer aralığında olması diğer alanlara göre daha etkili politikalar ortaya koymuş

olduğunu gösterse de sağlık alanındaki politikaların özellikle kriz dönemlerinde yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Siyasi güçlendirme alanı, AB'nin diğer alanlara göre en düşük puana sahip olduğu alandır. Bu alanda AB, 0,3000 civarında bir değer aralığında olmasına rağmen ilerleme bakımından 0,1300 civarında bir puan artışıyla en büyük gelişimi bu alanda göstermiştir. Bu doğrultuda genel olarak AB'nin, yıllar içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını oldukça geliştirdiği ve bu yönde daha fazla politika üretme ihtiyacı ve potansiyeline sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye, özellikle AB ile müzakere sürecinin başladığı 2005 yılından itibaren ortaya koyduğu toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında önemli değişiklikler yapmıştır. Tezde, AB'nin yönlendirmeleri doğrultusunda Türkiye'nin kendi iç mevzuatının AB müktesebatına uyumunu sağlamak açısından ürettiği toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına odaklanılmış ve WEF'in Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Raporlarına göre Türkiye'nin, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında 2006-2021 yılları arasında gelişim gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin Genel kategoride yıllar içerisinde istikrarlı bir gelişim gösterdiği ancak bu gelişimin 0,0600 puan ile sınırlı kaldığı ortaya konmuştur. Ekonomik katılım ve fırsat alanında inişli-çıkışlı bir grafik ortaya koyan Türkiye'nin sınırlı bir gelişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla kadınların iş gücüne katılımında düşük seviyelerde seyreden grafik, Türkiye'nin bu alandaki politikalarının etkisinin yetersiz olduğu göstermektedir. Eğitim düzeyi alanında ise diğer alanlara göre en yüksek puan değer aralıklarına sahip olan Türkiye, aynı zamanda istikrarlı bir grafik ortaya koymasıyla bu alandaki toplumsal cinsiyet politikalarının oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Sağlık ve hayatta kalma alanında, pandemi sebebiyle inişe geçen son dönem dışında yaşanan istikrarlı gelişimin ve diğer alanlara göre Türkiye'nin yüksek puan değer aralığına sahip olmasının bu alandaki politikalarının başarılı olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Siyasi güçlendirme alanında ise Türkiye'nin, diğer alanlara oranla en düşük puan değer aralığına sahip olması kadınların karar alma mekanizmalarına yönelik ortaya koyduğu toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının oldukça yetersiz ve eksik olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ancak bu alanda yıllar içerisinde 0,0700 puan civarında bir artış göstermesi bu alanda gelişme göstermeye yönelik çabaladığını da ortaya koymaktadır.

Tezde genel olarak, WEF'in Küresel Cinsiyet Farkı Endeksinden alınan veriler çerçevesinde, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını geliştirdiği ve iyileştirdiği sonucuna varılmıştır. Ancak küresel ölçekte değer aralığı olarak düşük puanlar alması ve sıralamada gerilerde yer alması, Türkiye'nin çok daha etkili politikalar üretmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini daha etkili bir şekilde sağlaması konusunda radikal adımlar atması gerektiğini göstermiştir.

AB'ye üye bir ülke olmak Türk Dış Politikasının uzunca bir süredir temel hedeflerinden biri olmuştur. Bu doğrultuda politikalar üreten Türkiye'yi, üye olmayı hedeflediği AB üyelerinin de dahil olduğu küresel bir endeksten alınan veriler çerçevesinde karşılaştırarak tezde, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet özelinde performansı ölçülmüştür. Bu bağlamda Türkiye'nin WEF'in Küresel Cinsiyet Farkı Raporlarına göre AB ortalamasının gerisinde yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Genel kategoride Türkiye, AB'nin yaklaşık 0,1000 puan gerisinde yer almaktadır. Türkiye'nin, AB'ye üyelik sürecinde, politikalarını geliştirmiş olsa da, AB ortalamasına ulaşmak için daha çok çaba sarf etmesi gerektiği tespit edilmiştir. Ekonomik katılım ve fırsat alanında Türkiye, AB ortalamasının yaklaşık 0,2400 puan gerisinde yer almaktadır. Türkiye bu kategoride gelişim göstermiş olsa da AB ile karşılaştırıldığında oldukça geride kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Eğitim düzeyi alanında Türkiye, 2006 yılında çok düşük seviyelerde başlamış fakat 2021 yılında gelindiğinde yüksek puanlara ulaşmıştır. Türkiye, bu başarısıyla başlangıçta AB ile olan yaklaşık 0,1000 puan değerindeki açığını son yıllarda yaklaşık olarak 0,0250 puana düşürerek kapatmayı başarmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin eğitim alanını kapsayan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının, AB ile karşılaştırıldığında hemen hemen aynı seviyeye geldiği sonucuna varılmıştır. Sağlık ve hayatta kalma alanında da AB ortalamasının ve Türkiye değerlerinin aynı seviyelerde olduğu ve aralarında büyük oranda bir açığın bulunmadığı görülmektedir. Siyasi güçlendirme alanında, Türkiye de AB de yıllar içinde gelişim göstermiş olsa da diğer alanlara göre en düşük seviyelerde kalmıştır. Bununla birlikte AB ortalaması ve Türkiye değerleri karşılaştırıldığında aradaki açığın yaklaşık 0,2000 puan olması Türkiye'nin bu alanda AB'nin çok gerisinde kaldığını göstermektedir. Genel olarak Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde toplumsal cinsiyet politikalarının geliştiği fakat AB ortalaması ile karşılaştırıldığında AB'nin gerisinde kaldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak hem AB'nin hem de Türkiye'nin uzun süredir toplumsal cinsiyet eşitliğine dair politikalar üretmekle birlikte uygulamada yetersiz kaldığı alanlar olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte tezin varsayımına uygun olarak Türkiye'nin, AB uyum sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalarını geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye için küresel ölçekte tespit edilen ilerleme eğrisi AB'nin performansının gerisinde olsa da kayda değerdir. Türkiye özellikle sahada toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilmesi için toplumsal cinsiyet algılarını yıkmaya, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini oluşturan dili ve zihniyeti değiştirmeye, kendi kurumları içerisinde ve politika belgelerinde eşitsizliğe yol açan tanımları ve kavramları ortadan kaldırmaya ve iç ve dış politikadaki cinsiyetli söylemlerinden sıyrılmaya odaklanmalıdır. Kadınları işgücü piyasasının genişlemesinde bir araç olarak görme eğiliminden çıkmalıdırlar. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikasını tam anlamıyla uygulamalıdırlar. Zihniyet ve dildeki dönüşüm toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmeye yönelik en önemli yöntemlerden biridir. Çünkü her şey dilden doğmakta ve her şey dilin içinde gelişmektedir.

Çalışma, Türkiye'nin AB ye uyum sürecinde benimsediği toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına odaklanmış ve küresel bir ölçekte AB ülkeleri ile karşılaştırma yaparak Türkiye'nin konumunu ortaya koymuştur. Çalışmanın, Türkiye ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yapılacak gelecek çalışmalar için yol göstermesi umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABELS, G., MUSHABEN, J. M. (2012). **Gendering the European Union : New Approaches to Old Democratic Deficits**. London: Palgrave Macmillan.
- ARI, T. (2013). **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. Bursa: MKM Yayıncılık.
- ATEŞ, D. (2016). **Uluslararası Örgütler**. Bursa: Dora Yayınları.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2001, 03 19). **2001 Yılı Ulusal Programı**. 07 05, 2019 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: <https://www.ab.gov.tr/195.html>
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2003, 06 23). **2003 Yılı Ulusal Programı**. 01 02, 2009 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/_196.html
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2008, 11 10). **2008 Yılı Ulusal Programı**. 01 03, 2012 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: <https://www.ab.gov.tr/42260.html>
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2016, 02 26). **AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019)**. 07 05, 2019 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Ulusal_Eylem_Planlari/ulusal_eylem_plani_2016_2019_tr.pdf
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2023). **AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı (2021-2023)**. 12 29, 2021 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/uep/21_23_UEP_TR.pdf
- Avrupa Birliği Konseyi. (2001, 03 08). **Katılım Ortaklığı Belgeleri**. 07 05, 2019 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf

Avrupa Birliği Konseyi. (2003, 04 14). **Katılım Ortaklığı Belgeleri**. 07 05, 2019 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf

Avrupa Birliği Konseyi. (2006, 01 23). **Katılım Ortaklığı Belgeleri**. 07 05, 2019 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf

Avrupa Birliği Konseyi. (2008, 02 26). **Katılım Ortaklığı Belgeleri**. 07 05, 2019 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı. (2010). **Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı**. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı.

BAYKAL, S. (2014). Katılım Ortaklığı Belgesi: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç. **Mülkiye Dergisi**, 201-224.

BAYKAL, S., ARAT, T. (2010). AB'yle İlişkiler. B. Oran içinde, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001** (s. 326-365). İstanbul: İletişim Yayınları.

BAYKAL, S., ARAT, T. (2013). AB'yle İlişkiler. B. Oran içinde, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III:2001-2012** (s. 337-400). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

BILTON, T., Bonnett, K., Jones, P., Skinner, D., Stanworth, M., & Webster, A. (1996). **Introductory Sociology**. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press.

- BOLAYIR, C. (2020). **Amsterdam Antlaşması; "Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları"**. İstanbul: İktisadi ve Kalkınma Vakfı.
- BOURDIEU, P. (2015). **Eril Tahakküm**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- BOZKURT, E. (2007). Women's Human Rights; Turkey's Way To Europe. **Turkish Policy Quarterly**, 23-28.
- BUTLER, J. (2006). **Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity**. New York and London: Routledge.
- Commission, E. (2010, Mart 8). **A Women's Charter**. Brüksel.
- Commission, E. (2015, Aralık 3). **Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019**. Brüksel.
- Commission, E. (2020, Mart 5). **A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025**. Brüksel.
- Commission, E. C. (1981, Aralık 14). **A new Community action programme on the promotion of equal opportunities for women 1982-85**.
- Commission, E. C. (1985, Aralık 20). **Equal opportunities for women: Medium-term Community programme 1986-90**.
- Communities, C. o. (1991, Mayıs 21). **Equal Opportunities for Women and Men- The third medium-term community action programme 1991-1995**. Brüksel.
- Communities, C. o. (1996, Şubat 21). **Incorporating Equal Opportunities for Women and Men into all Community Policies and Activities**. Brüksel.
- Communities, C. o. (2000, Haziran 7). **Towards a Community Framework Strategy on Gender Equality(2001-2005)**. Brüksel.
- CONNELL, R. (2016). **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Council, E. (2000). **Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 Presidency Conclusions.** European Parliament:

https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm

ÇATALOĞLU, B. B., PESCHKE, S. G. (2020). 30.09.2015 Tarihli HGK Kararı ve Sonrası Evli Kadının Soyadına İlişkin Bir Değerlendirme. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** , 399-418.

DEDEOĞLU, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. **Çalışma ve Toplum**, 41-54.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1993). **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler - Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT,AET,AAET).** Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DUBY, G., PERROT, M. (2005). **KADINLARIN TARİHİ-Devrimden Dünya Savaşına Kadar Feminizmin Ortaya Çıkışı.** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ELMAN, A. (1996). **Sexual Politics and the European Union.** United State: Berghahn Books.

ELOMAKİ, A. (2015). The economic case for gender equality in the European Union: Selling gender equality to decision-makers and neoliberalism to women’s organizations . **European Journal of Women’s Studies**, 288-302.

ENGELS, F. (2020). **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni.** İzmit/Kocaeli: Olympia Yayınları.

ENLOE, C. (2004). 'Gender' is not enough: the need for a feminist consciousness. **Royal Institute of International Affairs**, 95-97.

ERDOĞDU, S. (2004). Avrupa Birliği ve Sosyal Politika. **Mülkiye Dergisi**, 33-45.

- ERHAN, Ç., ARAT, T. (2009). AET'yle İlişkiler. B. Oran içinde, **Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I:1919-1980** (s. 808-853). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eski Türk Ceza Kanunu, 1926, 438.madde.** (1926, 03 01). T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.765.pdf>
- FAUSTO-STERLING, A. (2005). The Bare Bones of Sex: Part 1-Sex and Gender. **Chicago Journals**, 1491-1527
- FRANKLIN, M. (2010). **Sex, Gender and Cyberspace**. New York:Routledge, 326-346
- GERHARDS, J., SCHAFER, M. S., & KAMPFER, S. (2009). Gender Equality in the European Union: The EU Script and its Support by European Citizens. **Sociology**, 515-534.
- GIDDENS, A. (2009). **Sociology**. Cambridge: Polity Press.
- GREGORY, J. (1997). Feminist Politics and the European Union. **The European Journal of Women's Studies**, 247-249.
- HAASTRUP, T. (2021, 08 23). **Is the EU a feminist actor?** 08 23, 2021 tarihinde Heinrich Böll Stiftung Brüssels European Union: <https://eu.boell.org/en/2021/08/23/eu-feminist-actor>
- HALLIDAY, F. (1988). Hidden From International Relations: Women and the International Arena. **Millennium - Journal of International Studies**, 419-428.
- HARTMANN, H. (1981). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more Progressive Union. L. Sargent içinde, **WOMEN AND REVOLUTION-A discussion of the unhappy marriage of Marxism and Feminism** (s. 1-43). Montreal, Canada: Black Rose Books.
- HOLMES, M. (2007). **What is Gender? Sociological Approaches**. Los Angeles-London-New Delhi-Singapore: Sage Publications.

HOSKYNS, C. (1996). **Integrating Gender: Women, Law and Politics in the European Union**. United Kingdom: Verso Books.

İş Kanunu, 2003, 24.madde. (2003, 05 22). 06 10, 2003 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

İş Kanunu, 2003, 5.madde. (2003, 05 22). 06 10, 2003 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

İş Kanunu, 2003, 74.madde. (2003, 05 22). 06 10, 2003 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

İŞYAR, Ö. G. (2017). **Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler**. Bursa: Dora Yayınları.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2007). **Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010**. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: <https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planini-2007-2010-gormek-icin-tiklayiniz.pdf>

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2008). **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013**. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: <https://www.aile.gov.tr/media/6314/toplumsal-cinsiyet-e%C5%9Fitli%C4%9Fi-ulusal-eylem-plan%C4%B1-2008-2013.pdf>

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2012). **Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2012-2015)**. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının

Statüsü

Genel

Müdürlüğü:

<https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani-2012-2015-icin-tiklayiniz.pdf>

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2016). **Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)**. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: <https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani-2016-2020-icin-tiklayiniz.pdf>

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2018). **Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023**. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: <https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf>

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2020). **Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı (2020-2021)**. T.C. Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: <https://www.aile.gov.tr/media/33061/koordinasyon-plani-v13-1.pdf>

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2021). **Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)**. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: <https://www.aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-plani-2021-2025.pdf>

KANTOLA, J. (2010). **Gender and the European Union**. London: Palgrave Macmillan.

KANTOLA, J. (2010). The History of Gender in the European Union. J. Kantola içinde, **Gender and the European Union** (s. 26-50). Hampshire, New York: The European Union Series.

- KEOHANE, R. O. (1989). International Relations Theory: Contributions of a Feminist Standpoint. **Millennium - Journal of International Studies**, 245-254.
- KOÇER, G. (2002). "Avrupalılaşmak" : Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Bir Deneme. **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** , 105-127.
- KOMAR, O. (2019). **Gender Equality Index: Montenegro 2019**. 01 29, 2020 tarihinde United Nations Development Programme: <https://www.undp.org/montenegro/publications/gender-equality-index-2019>
- KONUK, B. (2013). Avrupa Birliği Hukukunda Cinsiyet Ayrımcılığına İlişkin Temel Kavramların Değerlendirilmesi. **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, 1725-1752.
- KORAY, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de “Cinsiyet” Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri. **Çalışma ve Toplum**, 13-54.
- KÜRÜM, R. S., CİN, F. M. (2020). Conclusion: Can the EU Be a Feminist Actor? J. Kantola, & S. Childs içinde, **Feminist Framing of Europeanisation: Gender Equality Policies in Turkey and the EU** (s. 271-283). İstanbul and Liverpool: Palgrave Macmillan.
- LORBER, J. (1994). **Paradoxes of Gender**. New Haven and London: Yale University Press.
- LOVENDUSKİ, J. (2000). Change in Women's Political Representation. M. Rossilli içinde, **Gender Policies in the European Union** (s. 87-107). New York: Peter Lang Publishing.
- LUCAL, B. (1999). WHAT IT MEANS TO BE GENDERED ME: Life on the Boundaries of Dichotomous Gender System. **Gender and Society**, Sage Publications.
- MARSHALL, G. A. (2013). **Shaping Gender Policy in Turkey: Grassroots Women Activists, the European Union, and the Turkish State**. New York: Suny Press.

MASSELOT, A. (2007). The State of Gender Equality Law in the European Union. **European Law Journal**, 152-168.

Müdürlüğü, A. B. (2001, Kasım). **Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı**.

O'CONNOR, J. S. (2005). Employment-Anchored Social Policy, Gender Equality and the Open Method of Policy Coordination in the European Union. **European Societies**, 27-52.

OAKLEY, A. (1985). **Sex, Gender and Society**. Hants-England: Gower Publishing Company Limited.

Official Journal of the European Union. (2000, 12 07). **Charter of Fundamental Rights of the European Union**. 10 26, 2012 tarihinde EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

ÖZDAL, B. (2013). **Avrupa Birliği: Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan Mı?** Bursa: Dora Yayıncılık.

PHILLIPS, A. (2012). **Demokrasinin Cinsiyeti**. İstanbul: Metis Yayınları.

REES, T. (2001). Mainstreaming Gender Equality in Science in the European Union: the 'ETAN Report'. **Gender and Education**, 243-260.

ROSSILLI, M. (2000). Introduction: The European Union's Gender Policies. M. Rossilli içinde, **Gender Policies in the European Union** (s. 1-25). New York: Peter Lang Publishing.

ROTH, S. (2008). Gender Politics in the Expanding European Union: Mobilization, Inclusion, Exclusion. **Contemporary Sociology**, 770-783.

SAVRAN ACAR, G. (2013). **Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin**. İstanbul: Kanat Yayınları.

SCOTT, J. (1986). **Gender: A Useful Category of Historical Analysis**. American Historical Review, 1053-1075.

SIMMEL, G. (2013). **Modern Kültürde Çatışma**. İstanbul: İletişim Yayınları.

SYDIE, R. A. (1994). **Natural Women, Cultured Men**. Canada: UBC Press.

SYLVESTER, C. (1994). **Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era**. New York: Cambridge University Press.

T.C. 1961 Anayasası, 12.madde. (1961, 07 09). 05 17, 2020 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>

T.C. 1961 Anayasası, 43.madde. (1961, 07 09). 05 17, 2020 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>

T.C. 1982 Anayasası, 10.madde. (1982, 10 18). 05 17, 2020 tarihinde Türk Anayasa Hukuku Sitesi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

T.C. 1982 Anayasası, 41.madde. (1982, 10 18). 05 17, 2020 tarihinde Türk Anayasa Hukuku Sitesi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

T.C. 1982 Anayasası, 50.madde. (1982, 10 18). 05 17, 2020 tarihinde Türk Anayasa Hukuk Sitesi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

T.C. 1982 Anayasası, 90.madde. (1982, 10 18). 05 17, 2020 tarihinde Türk Anayasa Hukuku Sitesi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**. Ankara: Ofset Fotomat.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (1949, 08). **Avrupa Konseyi**. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019, 07 05). **AB İLE İLİŞKİLER/ Temel Belgeler/ AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı (2016-**

2019). T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:
<https://www.ab.gov.tr/51499.html>

T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2021, 12 29). **AB İLE İLİŞKİLER/ Temel Belgeler/ AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2021-2023)**. T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:
<https://www.ab.gov.tr/52882.html>

T.C. Resmi Gazete. (1989, 10 14). **Avrupa Sosyal Şartı**. İstanbul Bilgi Üniversitesi:
İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi:
<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/29/AvrupaSosyalSarti.pdf>

T.C. Resmi Gazete. (2004, 10 27). **Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun**. 11 01, 2004 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5251.html>

TBMM İnsan Hakları Komisyonu. (tarih yok). **Kopenhag Kriterleri**. Türkiye İnsan Hakları Vakfı: <https://tihv.org.tr/iskenceye-karsi-uluslararası-belgeler/kopenhag-kriterleri/>

The Council of the European Communities. (1975, 02 10). **Council Directive 75/ 117/ EEC of 10 February 1975**. EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31975L0117&qid=1655049475209>

The Council of the European Communities. (1976, 02 09). **Council Directive 76/ 207/ EEC of 9 February 1976**. EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31976L0207&qid=1655050195562>

The Council of the European Communities. (1978, 12 19). **Council Directive 79/ 7/ EEC of 19 December 1978**. EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31979L0007&qid=1655050307648>

- The Council of the European Communities. (1984, 12 13). **Council Directive 84/ 635/ EEC of 13 December 1984.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31984H0635&qid=1655050935280>
- The Council of the European Communities. (1986, 07 24). **Council Directive 86/ 378/ EEC of 24 July 1986.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31986L0378&qid=1655050717637>
- The Council of the European Communities. (1986, 12 11). **Council Directive 86/ 613/ EEC of 11 December 1986.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31986L0613&qid=1655050623901>
- The Council of the European Communities. (1992, 10 19). **Council Directive 92/ 85/ EEC of 19 October 1992.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0085&qid=1655051053744>
- The Council of the European Communities. (1996, 06 03). **Council Directive 96/ 34/ EC of 3 June 1996.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996L0034&qid=1655051155813>
- The Council of the European Communities. (1997, 12 15). **Council Directive 97/ 80/ EC of 15 December 1997.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31997L0080&qid=1655051296243>
- The Council of the European Communities. (2000, 11 27). **Council Directive 2000/ 78/ EC of 27 November 2000.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0078&qid=1655051530276>
- The Council of the European Union. (2004, 12 13). **Council Directive 2004/ 113/ EC of 13 December 2004.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0113&qid=1655052064761>
- The European Parliament. (2010, 03 08). **Council Directive 2010/18/EU of 8 March 2010.** EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016IP0226&qid=1655052935896>

The European Parliament and the Council of the European Union. (2002, 09 23).

Council Directive 2002/73/EC of The European Parliament and of the Council of 23 September 2002. EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0073&qid=1655051693122>

The European Parliament and the Council of the European Union. (2006, 07 05).

Council Directive 2006 / 54 / EC of 5 July 2006. EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0054&qid=1655052317120>

The European Parliament and the Council of the European Union. (2010, 07 07). 4

Directive 2010/ 41/ EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010. EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0041&qid=1655053143830>

THOBURN, D. (2000). Feminism Meets International Relations. **SAIS Review**, 1-10.

TICKNER, J. (2001). **Gendering World Politics**. New York: Columbia University Press.

Türk Ceza Kanunu, 2004, 102.madde. (2004, 09 26). 10 12, 2004 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Türk Ceza Kanunu, 2004, 103.madde. (2004, 09 26). 10 12, 2004 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Türk Ceza Kanunu, 2004, 82.madde. (2004, 09 26). 10 12, 2004 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Türk Kanunu Medenisi, 1926, 152.madde. (1926, 02 17). T.C. Cumhurbaşkanlığı
Mevzuat Bilgi Sistemi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=743&MevzuatTur=5&MevzuatTertip=3>

Türk Kanunu Medenisi, 1926, 153.madde. (1926, 02 17). T.C. Cumhurbaşkanlığı
Mevzuat Bilgi Sistemi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=743&MevzuatTur=5&MevzuatTertip=3>

Türk Kanunu Medenisi, 1926, 159.madde. (1926, 02 17). T.C. Cumhurbaşkanlığı
Mevzuat Bilgi Sistemi :
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=743&MevzuatTur=5&MevzuatTertip=3>

Türk Kanunu Medenisi, 1926, 263.madde. (1926, 02 17). T.C. Cumhurbaşkanlığı
Mevzuat Bilgi Sistemi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=743&MevzuatTur=5&MevzuatTertip=3>

Türk Medeni Kanunu, 2001, 185.madde. (2001, 11 22). 12 08, 2001 tarihinde T.C.
Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>

Türk Medeni Kanunu, 2001, 186.madde. (2001, 11 22). 12 08, 2001 tarihinde T.C.
Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>

Türk Medeni Kanunu, 2001, 187.madde. (2001, 11 22). 12 08, 2001 tarihinde T.C.
Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>

Türk Medeni Kanunu, 2001, 336.madde. (2001, 11 22). 12 08, 2001 tarihinde T.C.
Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>

UYANUSTA, E., ÇAPANOĞLU, S. G. (2003). **Nice Antlaşması : Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa Topluluklarını Kuran Antlaşmalar ve İlgili Bazı Kararları Değiştiren Antlaşma.** İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.

- VLEUTEN, A. v. (2016). **The Price of Gender Equality: Member States and Governance in the European Union**. London and New York: Routledge .
- WALBY, S. (2004). The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime. **Social Politics**, 4-29.
- WOLLSTONECRAFT, M. (2012). **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- WOOD, J. T. (2009). **Gendered Lives**. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- WOODWARD, A. E. (2012). From Equal Treatment to Gender Mainstreaming and Diversity Management. G. Abels, & J. M. Mushaben içinde, **Gendering the European Union: New Approaches to Old Democratic Deficits** (s. 85-104). Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- World Economic Forum. (2006). **The Global Gender Gap Report 2006**. Geneva: World Economic Forum.
- World Economic Forum. (2007). **The Global Gender Gap Report 2007**. Geneva: World Economic Forum.
- World Economic Forum. (2008). **The Global Gender Gap Report 2008**. Geneva: World Economic Forum.
- World Economic Forum. (2015). **The Global Gender Gap Report 2015**. Geneva: World Economic Forum.
- World Economic Forum. (2021). **Global Gender Gap Report 2021**. Geneva: World Economic Forum.
- YAZGIÇ, S. K. (2005). **Avrupa Birliği**. İnsan Yayınları.
- ÇENDEK, S. (2019). **Feminist Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Güvenlik Politikaları**. Silivri: Nobel Bilimsel Eserler.